

*Základní
filosofické
texty*

JAK UDĚLAT NĚCO SLOVY

John Langshaw Austin

FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
nakladatelství filosofického ústavu AV ČR
Praha 2000

Univerzita Karlova v Praze
Knihovna filozofie FF

GZ-Aus-1b

2551051672

Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze

F-199/2000

© President and Fellows of Harvard College, 1962, 1975

Translation © Jiří Pechar a kol.

© FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ,
nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2000

ISBN 80-7007-133-8

OBSAH

Úvodem (J. Pechar)
9

Předmluva anglického vydavatele
15

Předmluva k druhému vydání
17

1. přednáška

Performativy a konstativy
19

2. přednáška

Podmínky pro zdařilé performativy
29

3. přednáška

Nezdary: selhání
41

4. přednáška

Nezdary: zneužití
53

5. přednáška

Možná kritéria pro performativy
65

6. přednáška	
<i>Explicitní performativy</i>	77
7. přednáška	
<i>Explicitní performativní slovesa</i>	91
8. přednáška	
<i>Lokuční, ilokuční a perlokuční akty</i>	101
9. přednáška	
<i>Rozdíly mezi lokučními a perlokučními akty</i>	113
10. přednáška	
<i>„Když jsem říkal...“ oproti „Tím, že jsem řekl...“</i>	123
11. přednáška	
<i>Tvrzení, performativy a ilokuční platnost</i>	133
12. přednáška	
<i>Třídy ilokuční platnosti</i>	145
Dodatek	
	161
<i>Poznámky k překladu</i>	
	163

Úvodem

Pro anglosaskou filosofii našeho století je charakteristické to, že v centru pozornosti se ocitá sám jazyk. Jestliže u takového Bertranda Russella šlo přitom především o to, přeformulovat jeho věty tak, aby byly verifikovatelné na základě smyslových dat, řada pozdějších filosofů, často vycházejících z podnětů Wittgensteinych, nechce jazyk běžného úzu korigovat, nýbrž studuje právě jeho normální fungování z hlediska funkcí, které plní. Pro Wittgensteina samotného je smysl každého výrazu dán právě způsobem jeho použití, a jeho průzkumy jazykového fungování nás mají zabavovat postupně jednotlivých filosofických pseudoproblémů, které vznikají jen „špatným chápáním našich řečových forem“ a rozplynou se, když jsou slova převedena „z jejich metafyzického způsobu užití zpět na jejich užití ve všednodenním úzu“ (Filosofická zkoumání, § 111, 116). To znamená zároveň obrátit pozornost na praktickou funkci řeči, jejíž slova mají svůj smysl jen jako součásti určitých „řečových her“.

K těm, kdo rozvíjejí dále – a zároveň ovšem i do jisté míry odlišným směrem – toto zkoumání řeči v jejím praktickém fungování, patří i John Langshaw Austin, který v samotném obratu k jazyku spatřoval největší revoluci v dějinách filosofie. Nešlo mu nicméně jen o to, rozptylovat jisté falešné problémy rodící se z představy, že řeč by se měla vyznačovat jakousi ideální přesností: na rozdíl od Wittgensteina očekává od studia fungování řeči i určitý pozitivní výsledek pro naše poznání, neboť je přesvědčen, že ve výrazech běžného jazyka zůstává uchována zkušenost celých staletí lidského vývoje a spolu s ní vztahy a rozlišení, jejichž užitečnost byla prověřena právě celým sledem generací. Díky zostřenému vědomí pro slova může se tak stávat bystřejší i naše vnímání jevů sa-

motných, a jsme s to lépe si uvědomovat, jak říká ve svých Philosophical Papers, složitost života, pravdy a věci. Jestliže k filosofii zaujímá postoj dost kritický – sarkasmy na její adresu najdeme i v této knize –, věřil zato, že lze postupně právě minuciózním studiem řeči vyčleňovat určité poznatky, v nichž by bylo možné dojít k obecné shodě.

Austin působil jako profesor morální filosofie v Oxfordu, ale jeho vliv se projevoval výrazně i ve Spojených státech, na jejichž univerzitách často přednášel. Zemřel ovšem ve věku pouhých osmačtyřiceti let, a to v roce 1960. Jeho dílo, tak jak bylo souborně vydáno po jeho smrti, je shrnuto ve třech svazcích, z nichž jedním je právě text jeho přednášek konaných na Harvardově univerzitě v roce 1955, jehož překlad přináší tato kniha. Pod názvem Jak udělat něco slovy, How to do Things with Words, vyšel poprvé v roce 1962. Přiřadil se tak k předchozím dvěma svazkům, z nichž první byl pod názvem Philosophical Papers vydán o rok dříve, 1961, a druhý, Sense and Sensibilia, rovněž v roce 1962.

Význam, jaký Austin připisuje samotné technice analýzy řeči, máme-li se dobrat určitých poznatků, u nichž by bylo možno dosáhnout obecné shody, nepřipouští, aby čtenáři byly prezentovány pouze hotové výsledky. Ten musí spolu s autorem projít klopýtavou cestou, při níž se rozšiřováním záběru na nové příklady vždy znova reviduje to, co se už zdálo jasné. Pojem performativní výpovědi, který se stal už tak trochu obecným majetkem, je vymezen a doložen příklady hned v první kapitole jeho knihy: právě slova, která pronášíme, když něco slibujeme, když uzavíráme manželství, když někoho jmenujeme do funkce atd., jsou jasným dokladem toho, že slovy je možno nejenom něco sdělovat, ale i „něco udělat“. A Austin podrobně zkoumá podmínky, za jakých může dojít k takovému „zdařilému“ aktu: spočívají zejména v odkazu na určité obecně přijaté konvence. Když se pak pokouší definovat kritéria, podle nichž lze poznat, zda výpověď je performativní, dospívá

k pojmu explicitního performativu, ale zároveň shledává, že taková výslovná formule je zřejmě jen produktem dlouhého vývoje, v němž šlo právě o vylučování nejednoznačnosti, a že původně musely podobnou funkci plnit výpovědi mnohem méně jednoznačné – jako třeba místo „Slibuji, že přijdu“ pouhé „Přijdu“. Až potud můžeme pokládat za zajištěný výsledek analýz rozlišení performativních výpovědí od výpovědí konstativních, kterými se nic „nedělá“, ale které jsou charakterizovány tím, že jsou buďto pravdivé, nebo nepravdivé. Pro ty Austin používá označení „tvrzení“ (statement). Ale nyní je podroben jisté revizi i sám tento poznatek: ukazuje se totiž, že mezi některými podmínkami „zdařilosti“ performativní výpovědi a oním vztahem k faktům, který se projevuje v dimenzi pravdivosti či nepravdivosti, je příliš mnoho styčných bodů, než aby rozlišení „performativů“ a „konstativů“ mohlo představovat poslední slovo těchto analýz. Jestliže například k tomu, aby určité performativní výpovědi byly „zdařilé“, je zapotřebí, aby ten, kdo je pronáší, byl k jejich použití kompetentní, lze za právě tak „nezdařené“ pokládat třeba tvrzení, které pronáší někdo o tom, co nemůže vědět. Nelze také říci, že když pronášíme pouhé tvrzení, jímž konstatujeme určitá fakta, není tím zároveň i něco děláno; důvod, proč jsme nepřeložili výraz „statement“ jako „konstatování“, spočíval dokonce právě v tom, že by se v tomto směru protiklad mezi performativy a konstativy hned napočátku jevil jako problematický: vždyť lékařovo konstatování smrti představuje evidentně performativní výpověď vyhovující všem příslušným kritériím. A tak posléze Austin onu „speciální“ teorii performativních výpovědí rozšiřuje na „obecnou teorii“ toho, v jakém smyslu kterákoli výpověď je zároveň děláním něčeho jiného, a nikoli pouhým pronášením slov. Podle toho, jestli se jí vynáší určité rozhodnutí o faktu nebo hodnotě, jestli se jí uplatňuje moc, právo či vliv, jestli se jí přebírá nějaký závazek, jestli se jí reaguje na jednání či osudy druhých lidí anebo jestli se jí vyjadřuje, ja-

kým způsobem se naše slova vřazují třeba do souvislosti určité debaty, lze jí přisoudit příslušnou ilokuční platnost (illocutionary force), jak nyní Austin bude říkat. A ukazuje, jakým způsobem by všechna slovesa vyjadřující akty vykonávané, když něco říkáme, mohla být roztržena do několika skupin podle povahy těchto aktů.

Takový je velmi neúplný nástin několika etap oné cesty, kterou nás Austin ve svých přednáškách provází. Právě jeho neúplnost má ovšem tu výhodu, že může čtenáře předem připravit alespoň na některé zvraty oné dráhy, kterou má s autorem projít. Ten, kdo nepřijme Austinovo přesvědčení, že sama tato cesta je právě tak důležitá jako to, k čemu má dovést, by si ovšem mohl přát procházet jí v opačném směru a vidět tak první výsledky těchto analýz od počátku v perspektivě výsledků závěrečných.

Skutečnost, že všechny analýzy se týkají vět běžného jazyka, kterým je v tomto případě angličtina, představuje pro překlad řadu nesnází, které se i překladatelům této knihy do němčiny a do francouzštiny dařilo zvládat tu s větším, tu s menším štěstím. Co třeba s příkladem věty, která je spjata s určitým přesným použitím pouze pro Angličana, než hledat nikoli ekvivalent jejího smyslu, nýbrž jinou větu, jejíž funkce by byla obdobná? Situace se komplikuje také tím, že v některých případech hraje roli rozlišení vlastní právě jen anglickému gramatickému systému – rozlišení mezi časem průběhovým a neprůběhovým. Míst, kde se takové nesnáze vyskytují, není našťástí mnoho, a upozorňujeme na ně v poznámkách k překladu. Některé pasáže – zejména také přednášku závěrečnou – je třeba chápat jen jako určitý návod, jak vyhledávat ve vlastním jazyce určité vztahy a rozdíly, kterými by bylo možno ozřejmit to, co je tu ukázáno na příkladech autorovy mateřštiny.

Překlad je výsledkem týmové práce v rámci skupiny pro filozofii XX. století ve Filosofickém ústavu AV ČR. Členy kolektivu, který tento úkol plnil pod mým vedením, byli dr. Alena Bakešová, dr. Miroslav Petříček, dr. Marcela Sedláčková, Mgr. Petra Stehlí-

ková, dr. Oto Vochoč, ale také dva externí spolupracovníci: dr. Přemysl Maydl a dr. James Hill. Při interpretaci Austinova textu jsme využívali také francouzského překladu, který pořídil Gilles Lane a který vyšel v Editions du Seuil v roce 1970, a překladu německého, který pořídil Eike von Savigny a který vyšel v nakladatelství Reclam naposledy v roce 1994.

Jiří Pechar

Předmluva anglického vydavatele

Zde vytištěné přednášky byly konány Austinem v rámci William James Lectures na Harvardově univerzitě v roce 1955. V krátké poznámce Austin říká, že hlediska, která jsou základem těchto přednášek, „se zformovala v roce 1939. Využil jsem jich v stati publikované pod názvem *Other Minds* v *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volume XX* (1946), str. 173 ad., a nedlouho potom jsem dal větším částem tohoto ledovce vynořit se před různými společnostmi...“ Od roku 1952 do roku 1954 Austin konal v Oxfordu přednášky pod titulem *Slova a činy* (*Words and Deeds*), vždy na základě částečně přepracovaného souboru poznámek, přičemž látka v nich probíraná se zhruba shoduje s William James Lectures. Pro ty byl pak opět připraven nový soubor poznámek, i když tu a tam byly do něho včleněny stránky poznámek starších. Jde tedy o poslední Austinův text k dané problematice, i když z těchto poznámek vycházel pak i v dalších oxfordských přednáškách o *Slovech a činech* a přitom přičinil drobné opravy a řadu marginálních připisků.

Obsah těchto přednášek je zde vytištěn jak jen možno přesně a s minimem edičních poznámek. Kdyby je byl uveřejnil Austin sám, byl by jim jistě chtěl dát formu vhodnější pro tisk; byl by určitě zredukoval rekapitulace předchozích přednášek, tak jak se vyskytují na začátku druhé a další z nich; zrovna tak je jisté, že Austin samozřejmě při přednášení samotný text těchto poznámek rozváděl. Ale většina čtenářů bude mít raději znění co nejbližší tomu, co prokazatelně napsal, než to, co by byl snad chtěl mít vytištěno, nebo co pravděpodobně při svých přednáškách říkal; nebudou se tudíž pohoršovat nad cenou, kterou za to bylo nutno zaplatit v drobných nedokonalostech formy a stylu a určitých nedůslednostech týkajících se slovníku.

Ve své tištěné podobě nicméně tyto přednášky nereprodukuje Austinovy psané poznámky zcela přesně. Důvod je ten, že zatímco u větší části, a zejména v začáteční partii každé přednášky jsou poznámky velmi úplné a napsané ve formě vět, jen s drobnými vynechávkami částic a členů, na konci přednášky se stávají mnohem fragmentárnějšími a marginální přípisky byly často hodně zkracovány. V těchto místech byly poznámky interpretovány a doplňovány na základě toho, co zbývalo z už zmíněných částí záznamů z let 1952-1954. Další kontrola byla pak možná srovnáním s poznámkami, které si zapisovali posluchači přednášek jak v Americe, tak i v Anglii, s přednáškou pro B.B.C. o *Performativních výpovědích* a s magnetofonovým záznamem přednášky konané v Gothenbergu pod titulem *Performativy* v říjnu 1959. Podrobnější údaje o využití těchto pomůcek lze nalézt v Dodatku. I když se zdá možné, že při tomto interpretačním procesu se do textu mohla vloudit ojedinělá věta, kterou by Austin byl zavrhl, je velmi nepravděpodobné, že hlavní linie Austinova myšlení byly v nějakém bodě zkresleny.

Vydavatel vyslovuje dík všem těm, kdo pomohli zapůjčením svých poznámek, a za darování magnetofonového záznamu. Zvláště je zavázán p. G. J. Warnockovi, který celý text co nejpřesněji zrevidoval a přečetl tak řadě omylů; díky této pomoci se čtenáři dostává do ruky text ve značné míře zlepšený.

J. O. Urmson

Předmluva k druhému vydání

Dr. Sbisà přečetla všechny Austinovy poznámky, srovnala je s tištěným textem prvního vydání a zaznamenala všechna místa, kde se domnívala, že by se mohlo něco vylepšit. Editoři společně prozkoumali Austinovy poznámky na všech těchto místech a výsledkem bylo, že tištěný text na mnoha místech opravili a doplnili. Věří, že nový text je jasnější, úplnější a současně i věrnější znění Austinových poznámek.

Performativy a konstativy

To, co zde chci říci, není ani obtížné, ani problematické; jediná důležitá vlastnost, kterou bych chtěl svým tvrzením připisovat, je, že jsou pravdivá, alespoň zčásti. Fenomén, který bude probírán, je značně rozšířený a zřejmý, a nemohl tedy zůstat bez povšimnutí ostatních, alespoň tu a tam. Přesto neshledávám, že by mu doposud byla věnována speciální pozornost.

Filosofové příliš dlouho předpokládali, že úlohou „tvrzení“ (statements) může být pouze „popisovat“ určitý stav věcí nebo „konstatovat určitou skutečnost“, a to musí činit buď pravdivě, nebo nepravdivě. Gramatikové ovšem pravidelně zdůrazňovali, že ne všechny „věty“ jsou tvrzení (tj. nepoužívají se k formulování nějakého tvrzení):¹ tradičně existují vedle tvrzení (ve smyslu gramatiků) také otázky, zvolání a věty vyjadřující příkazy nebo přání či připouštění. Úmyslem filosofů bezpochyby nebylo toto popírat, a to i přes poněkud nepřesné užívání výrazu „věta“ namísto „tvrzení“. Stejně tak nepochybně si jak gramatikové, tak filosofové byli vědomi, že není nikterak snadné už jen rozlišit otázky, příkazy atd. od tvrzení pomocí toho mála sporých gramatických znaků, které jsou k dispozici, jako je slovosled, slovesný způsob a tak podobně: i když snad nebylo zrovna obvyklé zabývat se příliš obtížemi, které z této skutečnosti zjevně vyplývají. Neboť jak rozhodneme, který druh je který? Jaké jsou hranice a definice každého z nich?

1/ Není ovšem správné, že věta vůbec je tvrzením: spíše je k formulování nějakého tvrzení používána, a tvrzení samo je „logickou konstrukcí“ na základě tvrdících aktů.

Avšak v posledních letech bylo mnohé z toho, co by kdysi bylo jak filosofy, tak gramatiky bez rozpaků přijímáno jako „tvrzení“, důkladně zkoumáno s novou pozorností. Toto zkoumání se vynořilo jaksi nepřímo – přinejmenším ve filosofii. Nejprve se objevil názor, formulovaný ne vždy bez nežádoucího dogmatismu, že tvrzení (nějakého faktu) by mělo být „verifikovatelné“, a to vedlo k přesvědčení, že mnohá „tvrzení“ jsou takřikajíc pouhými „pseudo-tvrzeními“. Nejprve a nejnápadnějším způsobem bylo ukázáno to, co zřejmě Kant jako první tvrdil systematicky, totiž že mnohá „tvrzení“ jsou přísně vzato nesmyslná, navzdory gramatické formě splňující pravidla: a nepřetržité objevování nových typů nesmyslů bylo celkem prospěšnou věcí – i když jejich klasifikace zůstala příliš často nesystematická a jejich vysvětlení záhadné. Přesto dokonce i my filosofové klademe jisté hranice množství nesmyslů, které jsme připraveni připustit, když mluvíme: takže bylo přirozeným druhým krokem položit si otázku, zda mnohá zřejmě pseudo-tvrzení vůbec chtějí být „tvrzeními“. Stalo se běžně uznávaným, že v mnohých výpovědních aktech, které vypadají jako tvrzení, nejde buď vůbec o zachycení či sdělení přímé informace o faktech, anebo o ně jde jen zčásti: např. v „etických výpovědích“ jde možná o to, ať už zcela nebo částečně, dát najevo emoci nebo předepsat způsob chování nebo toto chování konkrétními způsoby ovlivnit. I zde Kant patřil k průkopníkům. Velmi často také výpovědi používáme způsobem, který překračuje rámec přinejmenším tradiční gramatiky. Ukázalo se, že mnoho obzvlášť matoucích slov zasazených do zdánlivě deskriptivních tvrzení nepoukazuje na nějaký zvlášť podivný dodatečný rys referované skutečnosti, nýbrž že jsou poukazem (ale nikoli popisem) na okolnosti, za nichž je tvrzení vyřčeno, nebo na výhrady, jichž je předmětem, či na způsob, kterým má být pochopeno apod. Opominutí těchto možností způsobem, který byl kdysi běžný, je označováno jako „deskriptivní“ iluze; ale možná to není vhodné označení, neboť sám výraz „deskriptivní“ je příliš speciální. Ne všechna pravdivá či nepravdivá tvrzení jsou deskripce, a z tohoto

důvodu používám raději slovo „konstativ“). Prozatím jsme v jednotlivostech ukázali, či alespoň předvedli jako pravděpodobné, že mnoho tradičních filosofických dilemat je důsledkem omylu – omylu, kterého se dopouštíme, považujeme-li za zřejmá tvrzení faktu výpovědní akty, které jsou *bud'* nesmyslné (určitými zajímavými negramatickými způsoby), *anebo* v nich jde o něco zcela jiného.

Ať už si o tom či onom z těchto koncepcí a podnětů myslíme cokoli, a jakkoli můžeme litovat počátečního zmatení, do něhož byla uvržena filosofická doktrína a metoda, nelze pochybovat, že přinášejí revoluci ve filosofii. Přeje-li si někdo nazývat ji tou největší a nejprospěšnější revolucí v její historii, není to, zauvažujete-li o tom, tvrzení nijak přehnané. Není překvapující, že na začátku se postupovalo jen dílčími kroky, nikoli bez předpojatosti, a na základě vnějších motivací; to právě je tu společné s revolucemi.

Předběžná izolace performativu²

Typ výpovědního aktu, kterým se zde budeme zabývat, nepatří samozřejmě zpravidla k typu nesmyslné věty; ačkoli jeho zneužití, jak uvidíme, může často plodit dost zvláštní druhy „nesmyslu“. Je to spíše typ naší druhé třídy – výpovědi maskovaných. Ale taková promluva se rozhodně nemusí nutně maskovat jako tvrzení faktu, ať už deskriptivní či konstativní. Přesto to dosti často dělá, a to tehdy, což je zvláštní, když na sebe bere svou nejexplicitnější formu. Domnívám se, že gramatikové tento převlek neprohlédli – a pokud jej prohlédli filosofové, tak nanejvýš jen náhodou.³ Bude

2/ Vše, co je řečeno v tomto oddíle, je prozatímní a podléhá přezkoumání ve světle dalších oddílů.

3/ Právníci by si měli být ve všech lidí nejvíce vědomi skutečného stavu věcí. Možná, že nyní tomu tak u některých je. Přesto podlehnou své vlastní bázeřivé fikci, že konstatování „práva“ je konstatováním skutečnosti.

proto vhodné studovat tento typ nejprve v této zavádějící formě, abychom jasně ukázali jeho rysy kontrastním srovnáním s rysy tvrzení faktu, které imituje.

Jako své první příklady bychom si tedy měli vzít nějaké výpovědní akty, které nespádají do žádné dosud uznané *gramatické* kategorie s výjimkou „tvrzení“, které nejsou nesmyslné a které neobsahují žádné z oněch slov, jež filosofové dosud odhalili, či se tak alespoň domnívají, jako signály nebezpečí (podivná slova jako „dobrý“ nebo „každý“, podezřelá modalizující slovesa jako „má“ a „může“ a pochybné konstrukce jako podmiňovací vazba): vše, co bude k dispozici, až se tak stane, budou všední slovesa v první osobě singuláru prézenta indikativu aktiva.⁴ Výpovědní akty, které tyto podmínky splňují, mohou být takové, že

- A. „nepopisují“, „neoznamují“ ani nekonstatují vůbec nic, nejsou „pravdivé či nepravdivé“; a
- B. vyslovení věty znamená vykonání určitého činu, anebo je jeho součástí – tento čin sám by přitom *normálně* nebyl popisován jako řízení něčeho.

To není zdaleka tak paradoxní, jak to může znít, anebo jak jsem se schválně snažil, aby to znělo: příklady, které nyní přijdou, musí v tomto směru opravdu zklamat.

Příklady:

- (a) Přitakání „*I do*“,⁵ tzn. beru si tuto ženu za svou právoplatnou manželku – vyslovené v průběhu svatebního obřadu.

4/ Nikoli bez důvodu: toto všechno jsou „explicitní“ performativy, které vytvářejí onu hlavní třídu, kterou později nazveme „exercitivy“.

5/ (Austin si uvědomil příliš pozdě, že výraz „*I do*“ při svatebním obřadu není užíván, než aby opravil svou chybu; to, že je to chyba, není filosoficky důležité. J.O.U.)

- (b) „Křtím tuto loď jménem *Královna Alžběta*“ – vyslovené při roztržení láhve o příď.
- (c) „Dávám a odkazuji své hodinky svému bratrovi“ – vyskytující se v poslední vůli.
- (d) „Sázím se s tebou o šestipenci, že zítra bude pršet.“

V těchto příkladech se zdá být jasné, že vyslovit větu (samozřejmě za náležitých okolností) neznamená *popisovat* svůj výkon toho, co o mně taková výpověď říká, že dělám,⁶ či tvrdit, že to dělám: vyslovit větu znamená udělat to. Žádná z citovaných výpovědí není ani pravdivá, ani nepravdivá: vycházím z toho, že to je zjevné, a nedokazuji to. Nepotřebuje to důkaz o nic více než to, že „K čertu“ není ani pravdivé, ani nepravdivé: možná že takový výpovědní akt „slouží k vaší informaci“ – ale to je něco zcela jiného. Pokřtít loď je právě říci (za náležitých okolností) slova „Křtím jménem, atd.“ Když řeknu před oddávajícím úředníkem nebo před oltářem apod. „*Ano (I do)*“, nepodávám zprávu o sňatku, ale sňatek uzavírám.

Jak máme nazývat větu či výpověď tohoto typu?⁷ Navrhuji, abychom ji nazývali performativní věta nebo performativní výpověď, či krátce performativ. Termín „performativ“ bude užíván ve velkém počtu případů a konstrukcí zhruba stejně jako termín „imperativ“.⁸ Výraz je samozřejmě odvozen od anglického „*to per-*

6/ Ještě méně to znamená popis něčeho, co jsem právě udělal či co ještě mám udělat.

7/ „Věty“ tvoří třídu „výpovědí“, která má být podle mne definována gramaticky, ačkoli pochybuji, zda taková definice byla někdy uspokojivě podána. Do protikladu k performativním výpovědím jsou například, a obzvláště, postaveny „konstatující“ výpovědi, a to: pronést konstatující výpověď (tzn. pronést ji s konkrétní historickou referencí) znamená něco tvrdit. Vyslovit performativní výpověď znamená např. uzavřít sázku. Viz, co je dále řečeno o „ilokuci“.

8/ Dříve jsem používal výrazu „performativní“ (*performatory*): ale termín performativ je vhodnější, neboť je kratší, méně ošklivý, použitelnější a tradičnější co do způsobu tvoření.

form“ (vykonat), které je běžně spojováno s podstatným jménem čin: to naznačuje, že vyslovit výpověď znamená vykonat čin – nemyslí se tím normálně pouze něco říci.

Nabízí se množství jiných výrazů, z nichž každý by přiměřeně zahrnoval tu či onu širší či užší třídu performativů: např. mnohé performativy jsou výpovědní akty smluvní („Sázím se“) nebo deklarační („Vyhláším válku“). Ale nevím o žádném běžně užívaném výrazu, který by byl alespoň přibližně dostatečně široký, aby je zahrnoval všechny. Jeden technický termín, který je nejbližší tomu, co potřebujeme, je snad anglický výraz „operative“, tak, jak je v přísném smyslu užíván právníky ve vztahu k té části, tzn. k těm větám určitého právního dokumentu, které slouží k realizaci transakce (postoupení apod.), jež je jejich hlavním cílem, zatímco zbytek dokumentu pouze vypočítává okolnosti, za nichž má být transakce provedena.⁹ Ale výraz „operative“ má i jiné významy, a často je nyní ve skutečnosti používán tak, že znamená jen o málo více než „důležitý“. Dal jsem přednost novému slovu, ke kterému snad, ačkoli tu etymologie není zcela bez významu, nebude mít takový sklon připojovat nějaký předem daný význam.

Může mluvení způsobit, aby tomu tak a tak bylo?

Máme snad tedy říci například toto:

„Uzavřít sňatek znamená říci několik slov“, anebo
 „Uzavřít sázku prostě znamená něco říci“?

Takový názor zní zprvu bizarně, dokonce až frivolně, avšak přidáme-li k němu určité pojišťující doplňky, možná tak bizarní být přestane.

9/ Tento odkaz na anglické právnícké zvyklosti autor čerpal u profesora H. L. A. Harta.

Rozumná počáteční námitka, jež není bez závažnosti, by mohla znít: ve velmi mnoha případech lze zcela stejný výkon uskutečnit nikoli psanou či mluvenou slovní výpovědí, nýbrž nějakým jiným způsobem. Například v některých zemích je možné uzavřít sňatek pouhým soužitím, anebo se mohu vsadit se sázecím automatem tak, že do jeho otvoru vložím minci. Pak bychom patrně museli uvedené věty obrátit a formulovat je takto: „Říci několik určitých slov znamená uzavřít sňatek“ anebo „K uzavření sňatku stačí v některých případech říci několik slov“ či „Vyslovit prostě něco určitého znamená uzavřít sázku“.

Avšak skutečný důvod toho, proč takové poznámky zní riskantně, tkví pravděpodobně v jiném očividném faktu, k němuž se později ještě budeme muset detailněji vrátit. Jde o toto: vypovídání slov obvykle patří k zásadním momentům, ba možná je jediným rozhodujícím momentem při uskutečňování určitého aktu (třeba sázení a podobně), jehož uskutečnění je tím, oč v dané výpovědi jde, avšak je naprosto neobvyklé, pokud tomu tak vůbec někdy je, aby bylo *jediným*, čeho je třeba k tomu, aby byl daný akt pokládán za vykonaný. Obecně řečeno: pokaždé je nutné, aby *okolnostmi*, v nichž jsou slova pronášena, byly určitým způsobem či určitými způsoby *přiměřené*, a zcela běžně je třeba, aby buď mluvčí sám, nebo nějaké jiné osoby konaly *také ještě* jisté *jiné* úkony, a to buď „fyzické“ či „mentální“, anebo aby dokonce pronášely i nějaká další slova. Tak mám-li například pokřtít loď, je podstatné, abych byl tou osobou, jež je k tomu určena, mám-li uzavřít (křesťanský) sňatek, nesmím už být ženatý se žijící, duševně zdravou a nerozvedenou ženou, a tak dále; k tomu, aby byla uzavřena sázka, je obecně nutné, aby ten, komu je nabízena, tuto nabídku k sázce přijal (a ten musí pak něco udělat, například říci „platí“); a sotva jde o dar tehdy, když řeknu „toto ti dávám“ a druhému to přitom nepředám.

Až potud je vše v pořádku. Akt lze vykonat i jinak než performativní výpovědí a okolnostmi, zahrnující i jiná konání, mu-

si být v každém případě přiměřené. Ovšem při této námitce můžeme mít na mysli také něco zcela odlišného, tentokrát však zcela mylného, a to zejména v souvislosti s tak vznešenými performativy, jako je „Slibuji, že ...“ Jistě přece tato slova musí být řečena „vážně“ a tak, aby „vážně“ byla brána? I když to je poněkud neurčité, obecně je to opravdu dostatečně pravdivé – a je to důležité a běžné téma, o němž se velice často diskutuje v souvislosti s dosahem jakékoli výpovědi. Tak například to nesmí být řečeno žertem nebo to nesmí být napsáno v básni. Jsme však s to mít spíše pocit, že vážnost této výpovědi spočívá v tom, že je vyslovena jako (pouze) vnější a viditelný znak jistého vnitřního a duševního aktu, poněvadž je to vhodné, anebo proto, abychom tento akt nějak zaznamenali anebo o něm podali informaci. Odtud je už ale jen krok k tomu, abychom – aniž si to třeba uvědomujeme – měli za to anebo bezděčně předpokládali, že vnější výpověď je v mnoha případech popisem – *pravdivým* či *nepravdivým* – výskytu nějakého vnitřního konání. Tato myšlenka je klasickým způsobem vyjádřena v *Hippolytovi* (612), když Hippolytos říká:

HĚ GLÓSS' OMÓMOCH', HĚ DE FRĚN ANÓMOTOS,

tj. „můj jazyk přísahá, avšak mé srdce (nebo mysl anebo jakýkoli jiný aktér skrytý v zákulisí) nikoli“. Ono „slibuji, že...“ mne zavazuje takto – dokládá mé duševní přijetí jistého duševního pouta.

Právě na tomto příkladě je zábavné pozorovat, jak přemíra hloubky či spíše velebnosti urovnává ihned cestu nemorálnosti. Ten, kdo říká, že „při slibu nejde jen o vyslovení určitých slov! Je to přece vnitřní a duchovní skutek!“, se může jevit jako pevný zastánce morálky, jenž vystupuje proti generaci teoretických rozumářů: vidíme, jak sám na sebe pohlíží jako na někoho, kdo svým pohledem objímá neviditelné hloubky etického univerza s nadřazeností specialisty v tom, co je *sui generis*. Avšak právě on poskytuje Hippolytovi jistou vytáčku, bigamistovi výmluvu pro jeho „ano“ a podvodníkovi úhybný manévr, pokud jde o jeho „sázím“.

Přesnost stejně jako morálka jsou na té straně, kde se říká, že *naše slova nás zavazují*.

Vyloučíme-li tedy takovéto fiktivní vnitřní akty, můžeme snad nicméně předpokládat, že alespoň kterákoli z těch ostatních věcí, které normálně mají doprovázet výpověď jako „Slibuji, že...“ anebo „Ano (beru si tuto ženu)“, je skutečně touto výpovědí popsána, a že tedy jejich přítomnost činí výpověď pravdivou a nepřítomnost nepravdivou? Začněme druhým případem a zkoumejme nejprve to, co ve skutečnosti říkáme o takové výpovědi, když to či ono z toho, co ji má běžně doprovázet, *není přítomno*. Nikdy neřekneme, že výpověď byla *nepravdivá*, nýbrž že výpověď – či spíše *akt*,¹⁰ např. slib – byly plané či neupřímé anebo že nebyly naplněny apod. Tak k případu slibu (stejně jako k mnoha jiným performativům) patří, aby osoba vypovídající slib měla určitý záměr, to jest v tomto případě záměr dodržet slovo; a zdá se, že ze všech průvodních okolností snad právě tato je tím, co výpověď „slibuji“ má popisovat či zaznamenávat pravdivě nebo nepravdivě. Neboť pokud zde tento záměr chybí, nemluvíme pak skutečně o falešném, „nepravdivém“ slibu? Jenže když takto mluvíme, *neříkáme* tím, že výpověď „slibuji, že...“ je nepravdivá v tom smyslu, že ačkoli člověk tvrdí, že slibuje, doopravdy neslibuje, anebo že to, co popisuje, popisuje nepravdivě – že nepravdivě informuje. Neboť dotýčný v každém případě skutečně *slibuje*: slib tu není ani *nulitní*, i když je učiněn *neupřímě*. Výpověď takového *mluvčího* je možná zavádějící, patrně klamavá a zcela jistě špatná, avšak není to lež ani nesprávné tvrzení. Nanejvýš bychom mohli říci, že jeho výpověď naznačuje či implikuje něco nepravdivého, nějaké mylné tvrzení (totiž že něco vykonat zamýšlí), ale to už je něco docela jiného. Nadto nikdy nemluvíme o nepravdivé sázce anebo o nepravdivém pokřtění; pokud nicméně v anglič-

10/ Nechceme obojí přesně rozlišovat, neboť o to zde právě nejde.

tině mluvíme o „false promise“, neznamená to víc, než když slova „false“ použijeme o nějakém chybném pohybu. Výrazu „false“ se totiž nepoužívá jenom o tvrzeních.

2. přednáška

Podmínky pro zdařilé performativy

Měli jsme uvažovat, jak si vzpomenete, o několika případech a významech (díky Bohu, že jenom o několika), v nichž něco říkat znamená něco *dělat*; v nichž *tím*, že něco řekneme, nebo *když* něco říkáme, něco *děláme*. Toto téma je jedním aspektem – vedle mnoha jiných – současné tendence ke kritickému přezkoumání odvěkého filosofického předpokladu – předpokladu, že něco říkat znamená vždycky a docela prostě něco *tvrdit* (přínejmenším ve všech případech, které stojí za uvažování, tzn. ve všech případech dosud zvažovaných). Tento předpoklad je bezpochyby nevědomý, bezpochyby ukvapený, ale ve filosofii, jak se zdá, zcela přirozený. Musíme se naučit běhat, dříve než můžeme chodit. Kdybychom nedělali nikdy chyby, jak bychom je mohli opravovat?

Na počátku jsem vás pomocí příkladů upozornil na několik docela jednoduchých výpovědí toho typu, který známe jako performativní výpovědi nebo performativy. Na první pohled tyto výpovědi vypadají jako „tvrzení“, nebo mají alespoň jejich gramatickou zevní podobu; avšak když se prohlédnou důkladněji, ukáže se, že to očividně nejsou výpovědi, které by mohly být „pravdivé“ nebo „nepravdivé“. Být „pravdivý“ nebo „nepravdivý“ je ovšem tradičně charakteristickým znakem tvrzení. Jedním z našich příkladů bylo třeba přitakání „I do“ – беру si tuto ženu za svou zákonnou manželku, vyslovené při svatebním obřadu. Zde bychom řekli, že vyslovením tohoto slova něco *konáme* – totiž uzavíráme sňatek, spíše než že bychom o něčem *informovali*, totiž o tom, že uzavíráme sňatek. A akt uzavírání sňatku, podobně jako dejme tomu akt uza-

Co svatební oznámení a jeho false svatosti?

Univerzita Karlova v Praze
Knihovna filozofie FF

vírání sázky, může být přinejlepším *vhodněji* (i když ještě nikoliv *přesně*) popsán jako *pronesení určitých slov*, spíše než jako vykonání určitého odlišného, vnitřního nebo duševního aktu, jehož jsou tato slova jenom vnějším a slyšitelným znakem. Že je tomu tak, dá se asi těžko dokázat, ale musím prohlásit, že je to fakt.

Stojí za zmínku, že jak jsem slyšel, v americkém zákoně o svědecké výpovědi se informace o tom, co někdo druhý řekl, připouští jako svědectví tehdy, jestliže to, co bylo řečeno, je performativní výpovědí v našem slova smyslu: je tomu tak proto, že se to považuje za informaci ani ne tak o něčem, co *řekl* (což by bylo označeno jako poznání pouze z doslechu, a jako svědectví není přípustné), ale spíše o tom, co *udělal*, o jeho jednání. To se velmi dobře shoduje s našimi počátečními pocity, pokud jde o performativy.

Až dosud jsme pouze cítili, jak se nám pod nohama bortí pevná půda předsudku. Jak máme ale nyní, jako filosofové, postupovat dál? Jednu věc bychom ovšem mohli udělat: vzít všechno zpátky; jinou možností by bylo postupnými logickými kroky zabředat stále hlouběji. Ale to vyžaduje čas. Soustředme nejprve svou pozornost aspoň na ono letmo již zmíněné téma „přiměřených okolností“. Uzavírat sázku neznamená, jak jsem na to již poukázal, pronést pouze slova: „Sázím atd.“: někdo by to mohl docela dobře říci, a my bychom přece nesouhlasili, že se mu sázku skutečně, nebo aspoň v plném smyslu podařilo uzavřít. Abychom se o tom přesvědčili, stačí například, když svou sázku ohlásíme až po skončení závodu. Aby se mohlo říci, že jsme své jednání úspěšně vykonali, musí kromě pronesení slov tzv. performativu být v pořádku a řádně proběhnout zpravidla mnoho dalších věcí. Doufejme, že přijdeme na to, o jaké věci jde, když budeme zkoumat a klasifikovat typy případů, v nichž něco *není v pořádku*, a v nichž se proto příslušný akt (uzavírání sňatku, uzavírání sázky, odkazu závěti, pokřtění, a nevím čeho ještě) přinejmenším do jisté míry nezdařil: výpověď pak není ve skutečnosti nepravdivá, ale můžeme obecně říci, že je *nezdařená*. A z tohoto důvodu označíme teorii

o tom, co při takových výpovědích může být v nepořádku nebo proběhnout špatně, jako teorii nezdarů (*Infelicities*).

Pokusme se nejprve schematicky formulovat – a nedělám si nárok na jakoukoliv konečnou platnost tohoto schématu – aspoň některé z věcí, které jsou nutné pro hladké či „zdařilé“ fungování nějakého performativu (přinejmenším nějakého vysoce vyvinutého explicitního performativu, jako jsou všechny ty, jimiž jsme se až dosud výlučně zabývali). A potom si uvedeme příklady nezdarů a jejich účinků. Obávám se, ale současně ovšem doufám, že nezbytné splnění těchto podmínek vám bude připadat jako něco samozřejmého.

- (A.1) Musí existovat nějaká přijatá konvenční procedura, která má určitý konvenční účinek, procedura zahrnující vypovídání určitých slov určitými osobami za určitých podmínek, a dále
- (A.2) jednotlivé osoby a okolnosti musí být v daném případě přiměřené k tomu, aby se oné speciální procedury, která má být použita, mohlo použít.
- (B.1) Procedura musí být provedena všemi účastníky správně a zároveň i (B.2) úplně.
- (I.1) Kde tato procedura – jak tomu často bývá – má být použita lidmi, kteří mají určité myšlenky či určité city, nebo jako základ určitého následného chování některého z účastníků, pak osoba, která se na ní podílí (a takto se jí dovolává), musí ony myšlenky a city skutečně mít, a účastníci musí mít zájem tak a tak se chovat,¹¹ a dále
- (I.2) skutečně se následně takto chovat musí.

Jestliže se prohrěšíme proti některé (nebo proti několika) z těchto

11/ Vysvětlíme později, proč existence těchto myšlenek, citů a záměrů není zahrnuta mezi „okolnosti“, které už byly zmíněny sub (A).

šesti pravidel, bude naše performativní výpověď (tak či onak) nezdařená. Mezi těmito „způsoby“ nezdarů – které jsme chtěli zdůraznit výběrem písmen a čísel pro každou skupinu – jsou ovšem značné rozdíly.

První velké rozlišení se ukáže, když se všechna čtyři pravidla A a B dohromady postaví proti oběma pravidlům Γ (proto jsou tu postavena proti sobě římská a řecká písmena). Porušíme-li některé z pravidel A nebo B, když třeba nesprávně pronese předepsanou formuli, nebo když např. nejsme v pozici, v níž můžeme onen akt vykonat, např. protože jsme již ženatí, resp. vdané, nebo jestliže ten, kdo provádí obřad je účetní a nikoliv starosta, pak příslušný akt, např. uzavření sňatku, vůbec není úspěšně proveden, neuskutečnil se, sňatek není uzavřen. Naproti tomu v obou případech Γ akt *vykonán je*, ačkoliv vykonat ho za takových okolností, když jsme, dejme tomu, neupřímní, je zneužitím procedury. Když tedy říkám „slibuji“ a nemám v úmyslu slib dodržet, slíbil jsem, ale...

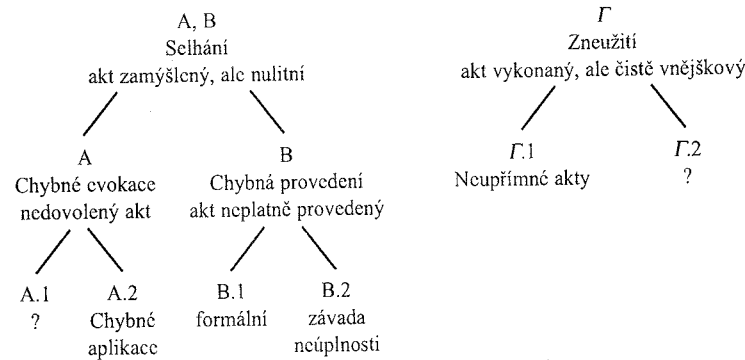
Potřebujeme různá označení, abychom mohli vyjádřit toto obecné rozlišení, a tak označme ony nezdarů A.1 – B.2, které jsou toho druhu, že akt, pro jehož provedení a při jehož provádění má slovní formule sloužit, není realizován, jako SELHÁNÍ (Misfires); a na druhé straně ty nezdarů, kdy akt vykonán je, pojmenujeme jako ZNEUŽITÍ (Abuses) (není tu na místě klást důraz na běžné konotace těchto slov). Když výpověď je selháním, pak procedura, kterou míníme uplatnit, není uznána nebo je neplatně provedena: a náš akt (uzavření sňatku atd.) je nulitní nebo neúčinný atd. O svém aktu mluvíme jako o aktu zamýšleném nebo snad jako o pokusu – nebo užitíme výraz jako „vykonání sňatkových formalit“ na rozdíl od „uzavření manželství“. Na druhé straně v případech Γ mluvíme o svém nezdařeném aktu jako o „čistě vnějškovém“ nebo „bezobsažném“ spíše než jako o „pouze zamýšleném“ nebo „nulitním“, a považujeme ho za akt, kdy se nedostalo závazku nebo který nebyl naplněn, spíše než za něco, co je neplatné a bez účinku. Dovolte mi ale ihned dodat, že tyto odlišnosti nejsou něčím pevným a ost-

ře vyhraněným, a zejména že slova jako „pouze zamýšlený“ a „čistě vnějškový“ se nesmějí brát příliš přísně. O nulitě a bezúčinnosti ještě dvě poslední zmínky. Nemíní se tím, že jsme snad vůbec neudělali: udělala se spousta věcí – dopustili jsme se nanejvýš zajímavým způsobem bigamie –, ale zamýšlený akt, tj. uzavření sňatku, jsme *nevykonali*. Protože když jste bigamista, neuzavřel jste, navzdory etymologii slova bigamie, sňatek dvakrát. (Algebra manželského stavu je zkratka BOOLEOVSKÁ.) A pokud jde o slovo „bez účinku“, to zde neznamena „bez následků, bez důsledků“.

Dále se musíme pokusit o ujasnění obecného rozlišení mezi případy A a případy B, tedy mezi různými selháními. V obou případech uvedených sub A jde o *chybné evokace* procedury – buď proto, že – neurčitě řečeno – taková procedura fakticky *neexistuje*, nebo protože se příslušná procedura nemůže aplikovat způsobem, o který byl učiněn pokus. Proto mohou nezdarů sub A tohoto typu být označeny jako *Chybné evokace* (Misinvocations). Z nich druhý typ případů A – kde procedura řádně existuje, ale nemůže být použita zamýšleným způsobem – můžeme přijatelně nazvat *Chybné aplikace* (Misapplications). Ale nepodařilo se mi ještě najít přiměřené jméno pro onu první třídu zahrnutou pod A. Na rozdíl od případů A jde u případů B spíše o to, že procedura je sice v pořádku a je správně aplikována, ale při výkonu obřadu uděláme chybu, která má větší nebo menší důsledky: případy B postavené proti případům A budeme nazývat *Chybná provedení* (Mis-executions), v protikladu k Chybným evokacím: zamýšlený akt je *narušen* nějakou formální závadou nebo nějakou neúplností při provedení obřadu. Třída B.1 je třídou formálních závad, a třída B.2 třídou neúplností. Dostáváme pak následující schéma:¹²

12/ (Austin užíval občas pro tyto různé nezdarů jiná jména. Pro zajímavost některá uvedeme: A.1 Non-plays; A.2 Misplays; B Miscarriages; B.1 Mis-executions; B.2 Non-executions; Γ Disrespects; Γ .1 Dissimulations; Γ .2 Non-fulfiments, Disloyalties, Infractions, Indisciplines, Breaches. J.O.U.)

Nezdary

Očekávám, že A.1 a Γ.2 vyvolají nějaké pochybnosti; na chvíli ale jejich detailní projednání odsuneme.

Ještě než přistoupíme k probírání podrobností, dovoluji mi několik obecných poznámek o těchto nezdarech. Můžeme si položit otázky:

- (1) Pro jaký druh „aktu“ se pojem nezdar používá?
- (2) Jak úplná je tato klasifikace nezdarů?
- (3) Je mezi těmito třídami nezdarů vzájemná výlučnost?

Proberme si tyto otázky v tomto pořadí.

(1) Čeho všeho se může nezdar týkat?

Nuže, především se zdá jasné, že i když nezdar vzbudil náš zájem (nebo se mu to nepodařilo) ve spojení s jistými fakty, které jsou zcela nebo z části akty *pronášení slov*, je něčím, čím mohou být postiženy *všechny* akty, jež mají obecnou povahu rituálu nebo obřadu, tedy všechny akty *konvenční*: ne ovšem že by u *každého* rituálu mohlo dojít ke každé formě nezdarů (ale ke každé jeho formě nemůže dojít ani u všech performativních výpovědí). To je jasné třeba jen z pouhého faktu, že mnohé konvenční akty, jako uzavírání sázek nebo majetkové převody, se mohou uskutečňovat ne-

verbálně. Ve všech takových konvenčních procedurách musí být dodržován stejný druh pravidel – v naší formulaci A musíme pouze vypustit speciální odkaz k verbální výpovědi. To je zcela pochopitelné.

Kromě toho stojí ještě za to poznamenat – jakožto připomínku –, jak mnohé z aktů, kterými se zabývají právníci, jsou performativy nebo zahrnují výpověď performativů, anebo alespoň jsou provedením určitých konvenčních procedur či zahrnují jejich provedení. A tuto skutečnost uznáte ovšem tím spíše, že autoři právnických děl neustále ukazovali, že si jsou vědomi různých druhů nezdarů, a občas dokonce i specifičností performativní výpovědi. Jenomže stále ještě rozšířená utkvělá představa, že právní výpovědi a výpovědi užití, řekněme, v „právních aktech“ *musí* být nějak pravdivými nebo nepravdivými tvrzeními, zabránila mnoha právníkům, aby zavedli do této oblasti větší pořádek, než jsme toho schopni my – ostatně netroufám si říci, že bych věděl, jestli to někteří z nich již neudělali. Co nás ovšem zajímá bezprostředněji, je uvědomit si, že mnohé z aktů, které spadají do oblasti etiky, *nejsou* v poslední instanci prostě *fyzickými pohyby* – jak filosofové mají přespříliš sklon předpokládat: velmi mnohé z nich mají zcela nebo zčásti obecnou povahu konvenčních či rituálních aktů, a jsou tedy, kromě jiného, vystaveny i nezdaru.

Posléze můžeme položit otázku – a tady musím tak trochu vyložit karty na stůl –, zda se pojem nezdarů dá užit pro výpovědi, *kteře jsou tvrzeními*? Dosud jsme uváděli nezdar jako charakteristiku *performativní* výpovědi, která byla „definována“ (není-li tohle příliš silné slovo) hlavně kontrastem s „tvrzením“, o němž se předpokládalo, že je něčím důvěrně známým. Zdůrazním tu nicméně aspoň to, že jednou z věcí, které se nedávno udály ve filosofii, je soustředění pozornosti i na ta „tvrzení“, která sice nejsou v pravém smyslu nepravdivá, ba ani kontradiktorní, ale jsou přesto závadná. Např. tvrzení, která se vztahují k něčemu, co neexistuje, jako třeba „Nynější král Francie je holohlavý“. Mohli bychom být v pokuše-

ni přirovnat to k situaci, kdy by člověk odkázal v závěti něco, co nevlastní. Není zde v obou případech předpokládána existence? Není tvrzení vztahující se k něčemu, co neexistuje, ne ani tak nepravdivé jako spíše nulitní? A čím více považujeme nějaké tvrzení nikoliv za větu (či výrok), ale za řečový akt (z něhož je výrok logicky vyvozován jako konstrukce), tím spíše zkoumáme celou věc jako určité konání. A jsou tu rovněž nápadné podobnosti mezi lží a falešným slibem. K tomu se budeme muset později ještě vrátit.¹³

(2) Naše druhá otázka zněla: Jak úplná je naše klasifikace?

(I) Nuže, první věcí, kterou si musíme připomenout, je toto: Poněvadž můžeme v dostatečně rozumném slova smyslu říci, že když pronášíme své performativy, nepochybně něco „konáme“, pak tyto performativy jakožto konání budou podléhat nejrůznějším formám neuspokojivosti, tak jak jim podléhá jakékoliv konání, ale které jsou odlišné – nebo odlišitelné – od toho, co jsme se rozhodli probírat jako nezdary. Myslím tím, že konání obecně (nikoli ve všech případech) může být provedeno např. pod nátlakem nebo náhodně nebo na základě toho či onoho druhu omylu, anebo jiným nezáměrným způsobem. V mnoha takových případech jistě nebudeme o nějakém takovém aktu ani chtít říci, že byl vykonán, nebo že ho ten a ten vykonal. Nechci tu rozvíjet obecnou teorii: v mnoha takových případech můžeme dokonce prohlásit, že akt byl „nulitní“ (nebo že se mohl stát nulitní kvůli nátlaku nebo nepatřičnému ovlivnění) atd. Předpokládám, že nějaká vysoce obecná teorie by mohla zahrnout jak to, co jsme nazvali nezdary, tak i tyto další „nešťastné“ rysy konání – v našem případě konání obsahujícího performativní výpověď: necháváme ale tento druh nepovedenosti stranou – musíme pouze mít na paměti, že rysy tohoto druhu se ovšem mohou vyskytovat a skutečně se také vysky-

13/ (Viz str. 59 ad. J.O.U.)

tují u kteréhokoli speciálního případu, o kterém budeme hovořit. Jevy tohoto druhu spadají normálně pod rubriku „polehčujících okolností“ nebo „faktorů snižujících zodpovědnost nebo zodpovědnosti zbavujících“, atd.

(II) Za druhé jakožto *výpovědi* jsou naše performativy také vystaveny určitým dalším druhům závad, jakým jsou vystaveny všechny výpovědi. A také tyto závady chceme v našem zkoumání výslovně vyloučit, i když by je ovšem nějaká obecnější teorie rovněž mohla zahrnout. Míním např. toto: *specifický způsob*, jak performativní výpověď může být neplatná nebo nulitní, spočívá např. v tom, že je řečena hercem na scéně, nebo jako součást básně, nebo když ji někdo pronese sám pro sebe. To platí analogicky pro kteroukoliv výpověď – jde o změnu (a sea-change) danou speciálními okolnostmi. Za takových okolností je jazyk v určitém speciálním a pochopitelném smyslu použit nikoliv vážně, nýbrž způsobem *parazitujícím* na normálním užívání jazyka – jde o způsobu spadající do teorie platnostního oslabení (etiologizace) jazyka. To všechno z našich úvah *vylučujeme*. Naše at' zdařené, nebo nezdařené performativní výpovědi mají být chápány jakožto pronesené za obvyklých okolností.

(III) Částečně proto, abych alespoň prozatím vyloučil úvahy tohoto druhu, jsem tu neuvedl onen typ „nezdaru“ – může tak být skutečně nazván –, který vzniká z „nedorozumění“.

K faktu, že jsem dal slib, je normálně zřejmě zapotřebí,

(A) abych byl někým, snad adresátem slibu, *slyšen*,

(B) a aby tento adresát pochopil, že slibuji.

Není-li jedna nebo druhá z těchto podmínek splněna, vyvstávají pochyby, zda jsem opravdu slíbil, a může se mít za to, že jsem to jenom zkoušel, nebo že mé konání bylo nulitní. V oblasti zákona se kvůli tomu, aby nedocházelo k těmto nebo jiným nezdarům, přijímají speciální opatření, užívá se např. písemných obsilek či předvolání.

K těmto velmi důležitým úvahám se ještě vrátíme v jiných souvislostech později.

(3) Je mezi těmito třídami nezdaru vzájemná výlučnost? Odpověď na tuto otázku je jasná.

(a) Nevylučují se v tom smyslu, že můžeme postupovat dvěma nesprávnými způsoby zároveň (můžeme oslovi neupřímně slibovat, že dostane mrkev).

(b) Nevylučují se, a to je ještě závažnější, v tom smyslu, že způsoby nevedoucí ke správnému výsledku „vzájemně splývají“ a „překrývají se“ a že rozlišování mezi nimi je různým způsobem „náhodné“.

Předpokládejme například, že v doku vidím loď na lešení, přiblížím se k ní, roztrháním láhev zavěšenou na přídi a zvolám: „Křtím tuto loď na jméno *Stalin*“, a ještě navíc odkopnu zarážky: chyba je nicméně v tom, že jsem nebyl osobou pověřenou loď pokřtít (ať už *Stalin* bylo či nebylo stanovené jméno – to představuje komplikaci navíc; kdyby šlo o stanovené jméno, byla by snad dokonce věc v jistém smyslu ještě trapnější). Všichni můžeme souhlasit,

(1) že tím loď pokřtěna nebyla¹⁴

(2) že to je příšerná ostuda.

Dalo by se říci, že jsem „formálně vykonal proceduru“ křtění lodi, ale že moje konání bylo nulitní nebo neúčinné, protože jsem nebyl správná osoba, neměl jsem kompetenci k vykonání tohoto aktu. Ale mohlo by se také říci – a to by byla druhá možnost –, že tam, kde se neuplatňuje nárok na kompetenci, ba ani se nepředstí-

14/ Křtění dětí je ještě ošemetnější, můžeme mít nesprávné jméno, nebo nesprávnou osobu, tzn. někoho, kdo sice je oprávněn křtít novorozené děti, ale nemá toto oprávnění právě v případě tohoto novorozeněte.

rá uplatňování takového nároku, tam žádná přijatá konvenční procedura neexistuje; a jde pak o frašku, jako je třeba sňatek s opicí. Nebo by se také mohlo říci, že procedura spočívá zčásti i v získání pověření k dané roli. Když světec udělil svátost křtu tučňákům, bylo to nulitní proto, že příslušná procedura není určena pro tučňáky, nebo proto, že neexistuje žádná schválená procedura takového křtění bytostí jiných než lidských? Nemyslím, že na těchto neurčitostech teoreticky nějak záleží, ačkoliv je zábavné je zkoumat, a pro praxi je prospěšné být schopen vypořádat se s nimi terminologicky, tak jako to dokážou právníci.

Nezdary: selhání

V naší první přednášce jsme performativní výpověď předběžně vydělili jako výpověď nikoliv – nebo nikoliv jen – něco říkající, nýbrž něco konající; jako výpověď, která není pravdivou nebo nepravdivou zprávou o něčem. Ve druhé přednášce jsme poukázali na to, že i když nikdy není pravdivá nebo nepravdivá, je nicméně vystavena kritice – může být nezdařilá, a vyjmenovali jsme šest z těchto typů *nezdaru*. Čtyři z nich byly takového druhu, že vedou k selhání výpovědi, a akt, který měl být vykonán, činí nulitním a bezobsažným, takže zůstává bez účinku; dva z nich naopak činí čistě vnějškový akt pouhým zneužitím procedury. Může se tedy zdát, že jsme se vyzbrojili dvěma jasnými novými pojmy, jejichž pomocí se můžeme zmocnit určité reality (která ovšem může být jen chaosem); jsou to dva nové klíče v našich rukou, a zároveň ovšem i dvě nová kluzká místa pod našima nohama. (Být předem vyzbrojen ve filosofii by *mělo* znamenat být předem varován.) Potom jsem se jistou dobu zaměstnával tím, že jsem uvažoval o některých obecných otázkách spjatých s pojmem nezdaru, a vykázal jsem mu jeho obecné místo na nové mapě zkoumaného pole. Vyslovil jsem tvrzení, (1) že tento pojem se týká *všech* ceremoniálních aktů, nejen aktů verbálních, a že tyto akty jsou běžnější, než jsme si vědomi; připustil jsem, (2) že náš výčet *nebyl* úplný, a že vskutku existují celé další dimenze toho, co bychom mohli odůvodněně označit jako „nezdařilost“ postihující ceremoniální úkony vůbec a výpovědi vůbec – dimenze, které si zajisté zaslouží pozornosti filosofů; a (3) že různé nezdary mohou být samozřejmě navzájem zkombinovány nebo se mohou překrývat, a že může být víceméně věcí volby, jak některý konkrétní příklad klasifikujeme.

Naším dalším úkolem bylo uvést nějaké příklady nezdarů, tj. porušení našich šesti pravidel. Dovoďte mi, abych vám nejprve připomněl pravidlo A.1, podle něhož musí existovat přijatá konvenční procedura, která má určitý konvenční účinek – procedura zahrnující vypovídání určitých slov určitými osobami za určitých okolností; a pravidlo A.2, doplňující pravidlo předcházející, říkalo ovšem, že jednotlivé osoby a okolnosti musí být v daném případě přiměřeně uplatnění oné konkrétní procedury, o níž jde.

A.1 *Musí existovat přijatá konvenční procedura, která má určitý konvenční účinek – procedura zahrnující vypovídání určitých slov určitými osobami za určitých okolností.*

Poslední část je tu přirozeně jediné k tomu, aby dané pravidlo omezila na případy výpovědi, a v zásadě není důležitá.

Naše formulace tohoto pravidla v sobě obsahuje dvě slova – „existovat“ a „přijatý“; můžeme však odůvodněně položit otázku, zda „existovat“ může mít nějaký jiný smysl než „být přijat“ a zda by se namísto obojího nemělo spíše říci „být obecně používán“. Nesmíme tudíž v žádném případě odděleně říci „(1) existovat, (2) být přijat“. Vezměme tedy s ohledem na tuto odůvodněnou otázku *nejprve* jen slovo „přijatý“.

Jestliže někdo učiní performativní výpověď, a tato výpověď je klasifikována jako selhání, protože uplatněná procedura *není přijatá*, pak těmi, kdo ji nepřijmou (alespoň když ten, kdo mluví, mluví *vážně*), jsou pravděpodobně jiné osoby než mluvící sám. Jaký by se tu dal uvést příklad? Představte si, že muž by své manželce v nějaké křesťanské zemi řekl: „Rozvádím se s tebou“ – a oba by přitom byli spíše křesťany než mohamedány. V tomto případě bychom mohli říci: „Nicméně se s ní (úspěšně) nerozvedl“: připouštíme totiž pouze jistou jinou verbální nebo neverbální proceduru; anebo bychom mohli dokonce říci: „Nepřipouštíme (*my*) vůbec žádnou proceduru pro provedení rozvodu – manželství je

nerozlučitelné.“ Může to jít tak daleko, že odmítneme i to, co bychom mohli označit jako *celý jeden soubor procedurálních pravidel*, např. pravidel cti zahrnujících souboje: výzva k souboji může být například formulována slovy: „Navštíví vás moji sekundanti“, která mají stejnou platnost jako: „Vyzývám vás na souboj“, a my to přejdeme pouhým pokrčením rameny. Z této obecné situace se těží v nešťastném příběhu Dona Quijota.

Je ovšem evidentní, že vše je poměrně jednoduché, jestliže *nikdy* nepřipustíme vůbec žádnou „takovou“ proceduru, tj. vůbec žádnou proceduru pro vykonání věci takového druhu, nebo *přínejmenším* nepřipustíme „tuto“ proceduru pro vykonání právě této konkrétní věci. Stejně dobře možné jsou však i případy, kdy určitou proceduru někdy – za jistých okolností nebo ze strany jistých osob – přijmeme, za žádných jiných okolností nebo z žádné jiné strany ji však *nepřijmeme*. A zde můžeme být často na pochybách (jako v onom výše uvedeném příkladu týkajícím se křtění lodí), zda máme nějaký nezdar zařadit do naší současné třídy A.1 nebo spíše do A.2 (anebo dokonce do B.1 či do B.2). Před nějakou hrou například při výběru svých spoluhráčů řeknete: „Vybírám si George“: George ale zamumlá: „Já nehraju“. Byl George vybrán? Nepochybně tu jde o nezdařilou situaci. Můžeme tedy říci, že jste George nevybral, buď proto, že neexistuje žádná konvence, podle níž můžete vybírat lidi, kteří nehrají, nebo proto, že George není za daných okolností vhodným objektem pro proceduru vybírání spoluhráčů. Nebo mi na pustém ostrově můžete říci: „Jdi a nasbírej dříví“; a já mohu říci: „Od vás rozkazy nepřijímám“ nebo „Neste oprávněn rozkazovat mi“ – rozkazy od vás nepřijímám, když se pokoušíte „prosadit svoji autoritu“ (které bych se mohl, ale nemusím podřídit) na pustém ostrově, na rozdíl od případu, kdy jste kapitánem na lodi, a skutečně proto autoritu máte.

Mohli bychom ale také říci, zařadíme-li tento případ pod A.2 (chybná aplikace): daná procedura – pronesení určitých slov atd. – byla v pořádku a byla procedurou přijatou, ale okolností, za ni-

chž byla uplatněna, nebo osoby, které ji uplatnily, nebyly odpovídající. „Vybirám“ je na místě jen tehdy, je-li předmětem slovesa „hráč“, a rozkaz je na místě jen tehdy, je-li podmětem slovesa „velitel“ nebo „autorita“.

Anebo zařadíme-li tento případ pod pravidlo B.2 (a možná že bychom uvedení příklad měli převést právě jen na ně), mohli bychom říci: procedura nebyla provedena kompletně, neboť její nezbytnou *součástí* je, že dejme tomu osoba, která má být předmětem slovesa „přikazuji, abyste...“, musela nejprve nějakou dřívější procedurou, probíhající mlčky nebo verbálně, onu osobu, která má vydávat příkazy, konstituovat jako autoritu, třeba slovy: „Slibuji, že udělám to, co mi přikážete.“ To je samozřejmě *jedna* z nejistot – a nejistota skutečně naprosto obecná –, které jsou v základech debaty, když se v politické teorii diskutuje o tom, zda existuje či neexistuje je anebo zda by měla existovat společenská smlouva.

Zdá se mi, že na tom, jak se v jednotlivých případech rozhodneme, v zásadě vůbec nezáleží – i když se můžeme shodnout, ať už na základě faktů nebo zavedením dalších definic, že budeme jedno řešení preferovat spíše než jiné. Ale ani zařazení pod A.2, ani zařazení pod B nebude obecným pravidlem, a je důležité, aby nám bylo principiálně jasné toto:

(1) že – pokud jde o B – i když do procedury pojmemme sebevíc prvků, bylo by vždy možné, že to někdo *všechno* odmítne;

(2) že – pokud jde o A.2 – má-li být určitá procedura *přijatá*, vyžaduje se od ní víc, než jen aby byla *skutečně obecně používána*, i kdyby tomu tak bylo právě u osob, o něž zrovna jde; a že pro každého musí zůstat principiálně otevřena možnost jakoukoli proceduru – nebo i soubor procedur – odmítnout, a to třeba i takovou, kterou až dosud přijímal, jak se to může stát například v případě kodexu cti. Ten, kdo to učiní, se přirozeně vystavuje sankcím; ostatní s ním odmítnou hrát nebo o něm řeknou, že není čestný muž. *V první řadě* se ale nesmí všechno podřizovat faktickým a stereotypně daným okolnostem, neboť tím bychom se vystavili

staré námitce, že „má být“ se vyvozuje z „je“. (Být přijatý *není* okolnost v pravém smyslu slova.) U mnoha procedur, například při hraní her, a to i za nejprůhodnějších okolností, stále ještě hrát nemusím, a dále je třeba prohlásit, že je koneckonců pochybné, je-li „být přijat“ možno definovat jako být „obvykle“ používán. To je však obtížnější otázka.

A nyní, za druhé, co může být míněno poznámkou, že procedura někdy nemusí také existovat – na rozdíl od otázky, zda je – tou či onou skupinou – přijímána či nikoliv?¹⁵

(I) Máme případ procedur, které „už neexistují“ pouze v tom smyslu, že i když byly kdysi obecně přijímány, nyní už obecně přijímány nejsou, nebo dokonce nejsou přijímány vůbec nikým; tak je tomu třeba v případě výzvy k souboji; a (II) máme i případ procedur, jejichž užívání někdo iniciuje. Někdy s tím může „uspět“, jako onen muž, který při fotbale poprvé zvedl míč a dal se do běhu. Uspět s něčím tu hraje zásadní roli, bez ohledu na podezřelou terminologii. Uvažme možný případ, v kterém budeme spíše konstatovat, že procedura neexistuje, než že ji nepřijímáme: řeknu-li „Zachoval jste se zbaběle“, mohu vás tím pokárat nebo urazit; a svému konání mohu dát jasný výraz slovy „Vytýkám vám to“; nemohu tak ale učinit slovy „Urážím vás“ – na důvodech zde nezáleží.¹⁶ Všechno, na čem záleží, tkví v tom, že když někdo *skutečně* řekne „Urážím vás“, může vzniknout speciální odrůda „non

15/ Pokud tu nesouhlasíme s formulací, že je otázkou, zda procedura „existuje“ – a souhlasit můžeme, protože toto slovo v nás v souladu s jistými módními tendencemi vyvolává běžně jistou nastraženost, která je obecně vzato nepochybně oprávněná –, pak bychom mohli říci, že pochybnosti se týkají spíše přesné povahy nebo definice či pojetí procedury, která bezpochyby existuje a je přijímána.

16/ Mnoho takových možných procedur a formulí by bylo nevýhodných, kdyby byly uznány; neměli bychom asi připustit například formulí „Slibuji vám, že vás zmlátím“. Bylo mi ale řečeno, že v době, kdy v Německu kvetly mezi studentstvem souboje, bývalo pro členy jednoho spolku zvykem pochodo-

play“:17 neboť i když urážka představuje konvenční proceduru, a primárně skutečně proceduru verbální, takže v jistém smyslu nemůžeme neporozumět proceduře, kterou hodlá uplatnit někdo, kdo řekne „Urážím vás“, jsme nicméně nuceni na jeho proceduru nepřistoupit, a to nejen proto, že není přijata odpovídající konvence, ale též proto, že matně cítíme přítomnost jakési překážky, jejíž povaha nám není bezprostředně jasná, překážky bránící tomu, aby vůbec kdy byla přijata.

Mnohem běžnější jsou však případy, kdy není jisté, jaký dosah procedura má – na které případy se vztahuje nebo pro jaké typy případů by mohla být uzpůsobena, tak aby se na ně dala aplikovat. K povaze každé procedury patří, že hranice její aplikovatelnosti, a tím ovšem i její „přesná“ definice zůstávají vágní. Vždy se vyskytnou nějaké obtížné nebo marginální případy, kdy nic v předcházející historii konvenční procedury nerozhodne s konečnou platností o tom, zda taková procedura je nebo není správně aplikována na takový a takový případ. Mohu pokřtít psa, připouští-li se, že je rozumný? Nebo bych se tím procedury dovolával neplatně? V zákoně narážíme na bezpočet takových obtížných rozhodnutí – kdy se ovšem stává víceméně věcí zvoleného hlediska, zda dospějeme k rozhodnutí (A.1), že neexistuje žádná odpovídající konvence, nebo k rozhodnutí (A.2), že nejsou vhodné okolnosti pro uplatnění konvence, která nepochybně skutečně existuje; v každém případě budeme tíhnout k tomu, že se budeme cítit vázáni „precedentem“, který jsme vytvořili. Právníci většinou dávají přednost právě této cestě, při níž jde spíše o užití zákona než o jeho vytváření.

vat kolem členů spolku soupeřícího, řada proti řadě, a každý student, když pak míjel svého vyvoleného soupeře, řekl zcela zdvořile „Beleidigung“, což znamená „Urážím vás“.

17/ („Non-play“ bylo v jednom období Austinovo označení pro kategorii A.1 nezdarů. Později toto označení zavrhl, ale na tomto místě zůstává v jeho poznámkách zachováno. J.O.U.)

Existuje však ještě další typ případu, který může vzniknout a který by se dal klasifikovat mnoha způsoby; ten si však zaslouží speciální zmínku.

Performativní výpovědi, které jsem uvedl jako příklady, představují vesměs vysoce rozvinuté případy toho druhu, který později označíme jako *explicitní* performativy na rozdíl od performativů pouze *implicitních*. To znamená, že (všechny) začínají nějakým vysoce signifikantním a jednoznačným výrazem nebo jej v sobě zahrnují, jako například „Sázím se“, „Slibuji“, „Odkazuji“ – výrazem, který bývá velice běžně používán též při pojmenování aktu, ježž konám, když pronáším takovou výpověď – například sázení se, slibování, odkazování atd. Zřejmé, ale též důležité ovšem je, že k docelení prakticky téhož výsledku, jehož dosáhneme výpovědí „Nařizuji vám, abyste odešel“, můžeme příležitostně použít výpovědi „Odejděte“: a kdybychom později popisovali, co někdo udělal, v obou případech bychom bez váhání řekli, že mi nařídil odejít. Ve skutečnosti to však může být nejisté, a pokud jde o samotnou výpověď, nejistým vždy zůstává, zda mi promlouvající – použije-li formule tak neexplicitní, jakou je pouhý imperativ „Odejděte“ – nařizuje (či hodlá nařídít), nebo pouze radí, abych odešel, nebo zda mne o to naléhavě prosí či co ještě jiného. Podobně i slova „Na poli je býk“ mohou či nemusí být varováním, protože *bych mohl* právě jen popisovat krajinu, a „Budu tam“ může či nemusí být slibem. Máme tu před sebou primitivní performativy, odlišné od performativů explicitních; a na daných okolnostech nemusí být nic takového, podle čeho bychom mohli rozhodnout, zda výpověď vůbec je či není performativní. V každém případě mohu mít v dané situaci možnost pojmout ji *bud'* jako performativní, nebo nikoliv. *Možná*, že to performativní výpověď byla, ale příslušná procedura nebyla uplatněna dostatečně explicitně. *Možná*, že jsem danou výpověď *nepojal* jako rozkaz, nebo jsem v každém případě nebyl *zavázán* jako rozkaz ji pojmout. Příslušná osoba *ji nepojala jako* slib, tj. v konkrétní situaci danou pro-

ceduru nepřijala, a to proto, že příslušný rituál byl tím, kdo výpověď původně vyslovil, proveden neúplně.

Mohli bychom to přirovnat k nesprávnému nebo neúplnému provedení (B.1 anebo B.2): až na to, že ve skutečnosti je úplně, i když ne jednoznačné ani explicitní. (Ve sféře zákona ovšem tento druh neexplicitního performativu normálně *bude* začleněn pod B.1 nebo B.2 – platí zde pravidlo, že je-li například odkaz proveden neexplicitně, představuje buď nesprávné, nebo neúplné provedení; v běžném životě však taková přísnost neexistuje.) Mohli bychom to také přirovnat k případům neporozumění (které dosud nebereme v úvahu); byl by to však specifický druh neporozumění, který by se týkal platnosti výpovědi, na rozdíl od jejího významu. A nejde tu jen o to, že ti, kdo výpověď slyšeli, *neporozuměli*, nýbrž že *nemuseli* porozumět, že např. danou výpověď mají *pojmovout jako* rozkaz.

Mohli bychom tento případ vztáhnout i k A.2 a říci, že procedura není určena k používání tam, kde není jasné, že skutečně používána je – takové užití jí pak činí ovšem nulitní. Mohli bychom prohlásit, že procedura má být používána jen za okolností, které jednoznačně jasně prokazují, že skutečně používána je. To je však těžko dosažitelný ideál.

A.2 Jednotlivé osoby a okolnosti musí být v daném případě přiměřené tomu, aby konkrétní procedura, o níž má jít, mohla být uplatněna.

Obrátíme se nyní k případům porušování pravidla A.2, k onomu typu nezdaru, který jsme označili jako chybné aplikace. Příklady je spousta. Slova „Jmenuji vás“, vyřčená, když jste už byl dříve jmenován, nebo když byl jmenován někdo jiný, či když nejsem oprávněn jmenování provést, anebo když jste kůň; slůvko „Ano“ [beru si tuto ženu], vyřčené, když jste v nepřipustném stupni příbuzenského vztahu, nebo před kapitánem lodi, která není na

moři; slovo „Dávám“, vyřčené, když mi dávané nepatří nebo když jde o libru živého masa z mého vlastního těla. Máme různé speciální termíny pro různé typy případů – „*ultra vires*“, „nezpůsobilost“, „nevhodný nebo nenáležitý objekt (nebo osoba atd.)“, „neoprávněný“ atd.

Hranice mezi „nepřiměřenými osobami“ a „nepřiměřenými okolnostmi“ nezbytně nebude příliš ostrá a pevná. Vskutku, „okolnosti“ je nepochybně možné rozšířit tak, že obecně zahrnou veškeré „charakteristiky“ zúčastněných osob. Musíme však rozlišovat mezi případy, kdy nepřiměřenost osob, objektů, jmen atd. je dána „nezpůsobilostí“, a případy jednoduššími, kdy objekt nebo „vykonavatel“ je neodpovídajícího druhu nebo typu. To je opět poněkud hrubé rozlišení s mlhavými hranicemi, není nicméně bez významu (např. ve sféře práva). Musíme tedy rozlišit případy, kdy kněz pokřtí nesprávně novorozeně správným jménem nebo kdy pokřtí dítě „Albert“ místo „Alfred“, od případů, kdy by řekl „Křtím toto dítě 2704“ nebo kdy někdo prohlásí „Slibuji vám, že vám nafackuju“ anebo kdy by kůň byl jmenován konzulem. Posledně uvedené příklady v sobě zahrnují něco, co je neodpovídajícího druhu nebo typu, kdežto v ostatních případech je nepřiměřenost pouze věci nezpůsobilosti.

O některých případech, kdy se A.2 překrývá s A.1 nebo s B.1 jsme se již zmínili: jako chybnou invokaci (A.1) pravděpodobně spíše označíme případ, je-li osoba nepřiměřená *jako taková*, než je-li nepřiměřená jen proto, že není osobou náležitě jmenovanou (A.2); jinými slovy, jestliže tu není *nic* – žádná předchozí procedura nebo jmenování atd. –, čím by věc mohla být dána do pořádku. Na druhé straně, vezmeme-li otázku *jmenování* doslovně (stanovená role v protikladu k tomu, co představuje trvalý status), mohli bychom takový nezdar klasifikovat spíše jako otázku procedury chybně provedené (B.1) nežli chybně aplikované – hlasujeme-li například pro nějakého kandidáta dříve, než byl jako kandidát jmenován. Otázkou zde je, jak daleko tu máme zpětně v analýze „procedury“ jít.

Nyní se dostáváme k příkladům B (jichž jsme se ovšem již dotkli), k příkladům označeným jako chybná provedení.

B.1 *Procedura musí být všemi zúčastněnými provedena správně.*

Vyskytnou se formální závady. Ty spočívají například v tom, že se použije nesprávných formulí – existuje procedura, která je vzhledem k daným osobám a okolnostem přiměřená, neproběhla však správně. Příklady se dají snadněji nalézt v právní sféře; v běžném životě, kde existuje jistá tolerance, nejsou přirozeně tak vyhraněné. Pod toto záhlaví by bylo možné zařadit použití neexplicitních formulí. Rovněž pod něj spadá i použití vágních formulí a nejistých referencí – řeknu-li například „Můj dům“, když mám domy dva, nebo „Sázím se s vámi, že dostih se dnes nepobeží“, bylo-li připraveno dostihů několik.

To je jiná otázka, než když ti, k nimž se mluví, něčemu nepochopí nebo to jen pomalu dokážou pochopit: v rituálu samém je formální chyba, ať jej posluchači vnímali jakkoliv. Jednou z věcí, které působí obzvláštní obtíže, je otázka, zda když jsou ve hře dvě strany, je nutný *consensus ad idem*. Je pro mne zásadně důležité, abych si tak jako všechno ostatní zajistil i *správné porozumění*? Ať je tomu jakkoliv, toto je nepochybně otázka, která spadá pod pravidla B, a nikoliv pod pravidla Γ.

B.2 *Procedura musí být všemi zúčastněnými provedena úplně.*

Vyskytují se i různé případy neúplnosti: pokusíme se proceduru provést, ale akt selže. Například: můj pokus uzavřít sázku tím, že řeknu: „Sázím se s vámi o půlšilink“, je neúspěšný, pokud vy neřeknete „Přijímám“ nebo nějaká jiná slova se stejným účinkem; můj pokus oženit se tím, že na otázku oddávajícího řeknu „Ano“, je neúspěšný, když žena řekne „Ne“; můj pokus vyzvat vás na souboj je neúspěšný, řeknu-li „Vyzývám vás na souboj“, ne-

pošlu však své sekundanty; můj pokus otevřít slavnostně knihovnu je neúspěšný, řeknu-li „Otevírám tuto knihovnu pro veřejnost“, ale klíč se zasekne v zámku; pokřtění lodi je naopak neúspěšné, když odstraním klíny, dříve než řeknu „Spouštím tuto loď na vodu“. V běžném životě se zde v proceduře opět připouští jistá laxnost – jinak by žádný univerzitní akt nikdy nebyl úspěšně proveden!

Samozřejmě že někdy vzniknou nejistoty, zda se požaduje či nepožaduje ještě něco dalšího. Je například nutné, abyste přijal dar, hodlám-li vám něco dát? Zajisté, tam kde se věci řídí formálními řády, je jeho přijetí nutné, ale je tomu tak i v běžném životě? Podobná nejistota vzniká i tehdy, je-li nějaké jmenování provedeno bez souhlasu jmenované osoby. Otázkou zde je, jak dalece mohou být akty jednostranné? Podobně se vynořuje i otázka, kdy je akt u konce, co se považuje za jeho završení?¹⁸

Je třeba připomenout, že jsme *nezmiňovali* takové další dimenze nezdařilosti, které mohou vzejít třeba z toho, že jednající se dopustí nějakého jednoduchého faktického omylu, nebo z neshod týkajících se faktického stavu věcí, necháme-li už stranou neshody názorové; neexistuje například žádná konvence, na jejímž základě vám mohu slíbit, že udělám něco k vaší újmě, a vzít tak na sebe vůči vám závazek, že to udělám; představme si ale, že řeknu „Slibuji, že tě pošlu do kláštera“ – když si myslím, že to bude pro tvoje dobro, ale ty si to nemyslíš, nebo když si ty naopak myslíš, že to pro tebe bude dobré, ale já nikoliv, nebo když si to třebas i myslíme oba, potom se však může ukázat, že to pro tebe dobré nebude. Dovolával jsem se zde neexistující konvence za nepřiměřených okolností? Je zbytečné říkat – a jde o obecný princip –, že mezi těmito alternativami, které jsou příliš hrubé, než aby byly vhodné pro subtilní případy, nelze provést uspokojující volbu. Ne-

^{18/} Mohla by tak vzniknout pochybnost, zda tam, kde dar nebyl fakticky předán, jde o neúplnost aktu darování nebo o nezdar typu Γ.

existuje žádná krátká cesta, jak jednoduše vyložit celou složitost situace, na kterou se žádná běžná klasifikace přesně nehodí.

Při tom všem může vzniknout dojem, že jsme od svých pravidel stále jen pouze ustupovali. Tak tomu však není. Oněch šest možností nezdaru nepochybně existuje, i když někdy není jisté, která z nich se týká daného konkrétního případu; a pokud bychom chtěli, alespoň pro dané případy bychom je *mohli* definovat. A za každou cenu se musíme vystříhat přílišné simplifikace; o té bychom mohli být v pokušení říci, že je to u filosofů nemoc z povolání, kdyby v ní nespočívalo právě jejich povolání samo.

Nezdary: zneužití

V minulé přednášce jsme se zabývali různými případy nezdarů: šlo o případy, kde neexistuje žádná procedura anebo žádná přijatá procedura; kde byla procedura použita za nepřiměřených okolností; a kde byla procedura vykonána chybně nebo neúplně. A zdůraznili jsme, že za jistých okolností může docházet k překrývání; většinou se pak zmiňované případy překrývají s (a) nedorozuměními, s typem nezdarů, kterému jsou pravděpodobně vystaveny všechny výpovědi, a (b) s omyly a s jednáním pod nátlakem.

Posledním typem případů jsou případy $\Gamma.1$ a $\Gamma.2$, neupřímnost a nedodržení či porušení.¹⁹ Tady říkáme, že výkon *není* nulitní, ačkoli je nezdařilý.

Zopakujme příslušné definice:

$\Gamma.1$ kde tato procedura – jak tomu často bývá – má být použita lidmi, kteří mají určitá mínění, city či záměry, nebo jako základ určitého následného chování některého z účastníků, pak osoba, která se na ní podílí (a takto se jí dovolává), musí ona mínění, pocity či záměry fakticky mít, a účastníci musí mít záměr chovat se tak a tak, a ne jinak;

$\Gamma.2$ a účastníci se následně skutečně také musí takto chovat.

19/ „Nedodržení“ a „porušení“ odpovídá terminologii zmiňované v poznámce na s. 33.

1. City

Příklady na to, že chybí odpovídající city, jsou:

„Gratuluji vám“ řečené tehdy, když jsem vůbec nebyl potěšen, a možná jsem byl dokonce rozmrzelý.

„Přijměte upřímnou soustrast“ řečené tehdy, když jsem s vámi ve skutečnosti nesoucítil.

Okolnosti jsou zde v pořádku a akt je vykonán, není nulitní, ale je ve skutečnosti *neupřímný*; neměl jsem důvod, abych vám gratuloval nebo projevoval soustrast, pokud jsem cítil to, co jsem cítil.

2. Myšlenky

Případy, kdy chybí odpovídající myšlenky, jsou:

„Radím vám ...“ řečené tehdy, když se nedomnívám, že by to pro vás byl nejvýhodnější postup.

„Neshledávám ho vinným – zprošťuji ho obvinění“, vyslovené v případě, kdy jsem přesvědčen, že je vinen.

Tyto akty nejsou nulitní. Skutečně radím a vynáším rozsudek, ačkoli neupřímně. Zde je zjevná paralela s jedním z rysů *lhaní*, tedy vykonání určitého řečového aktu, jenž má charakter aktu tvrdícího.

3. Záměry

Případy, kdy chybí odpovídající záměry, jsou:

„Slibuji“ řečené tehdy, když nemám v úmyslu to, co slibuji, udělat.

„Sázím se“ pronesené v okamžiku, kdy nemám v úmyslu sázku vyplatit.

„Vyhláшуji válku“ řečené tehdy, když nemám v úmyslu bojovat. Výrazů „city“, „mínění“ a „záměry“ neuvítám v technickém významu, který by byl v protikladu k významu volnějším. Je tu však nutné připojit několik poznámek:

(1) Rozdíly jsou tak volné, že případy nemusí být vždy snadno rozlišitelné: kromě toho se případy samozřejmě mohou kombinovat

a také k tomu často dochází. Jestliže např. řeknu „Gratuluji vám“, musíme mít opravdu určitý pocit, anebo jde spíše o myšlenku, že jste něco udělal dobře či že si gratulaci zasloužíte? Myslím si, že to bylo velmi chvályhodné, anebo mám takový pocit? Anebo v případě slibu musím mít jistě úmysl: ale také si musím myslet, že to, co slibuji, je proveditelné (musím mít v úmyslu to udělat, ne pouze pokoušet se to udělat), a že ten, komu slibuji, to pro sebe považuje za výhodné, anebo musím myslet, že to pro něj výhodné je.

(2) Pokud jde o myšlenky, musíme odlišit případ, kdy myslíme, že to tak je – např. že je vinen, že on to provedl, nebo že si zaslouží uznání, že to on příslušný čin vykonal –, od případu, kdy myslíme, že to tak je, a ono to tak je skutečně, takže jde o správné mínění na rozdíl od mínění nesprávného. (Podobně můžeme rozlišit situaci, kdy skutečně něco cítíme, od situace, kdy to, co cítíme, je oprávněné, či případ, kdy něco zamýšlíme, od toho, kdy to, co zamýšlíme, je uskutečnitelné.) Ale myšlenky jsou nejzajímavějším, to znamená nejvíce matoucím případem: je tu neupřímnost, která je základním elementem při lhaní, a kterým se lhaní odlišuje od pouhého tvrzení toho, co je ve skutečnosti nepravdivé. Příklady: když říkám „nevinen“ a myslím, že čin spáchal, anebo když říkám „gratuluji“ a myslím, že příslušný čin nevykonal on. Ve skutečnosti však tato moje myšlenka může také být mylná.

Jestliže přinejmenším některé z našich myšlenek jsou nesprávné (v protikladu k myšlenkám neupřímným), může to vést k nezdaru, který je samozřejmě jiného druhu:

(a) Mohu dát něco, co nemám právo dát (ačkoli si to myslím). Lze říci, že to je „Chybná aplikace“, že okolnosti, předměty, osoby, atd. nejsou přiměřené proceduře dávání. Ale je třeba si připomenout, že jsme řekli, že vyloučíme celou třídu toho, co lze sice jistě označit jako nezdary, avšak co vzniká z omylu a nedorozumění. Je třeba poznamenat, že chyba obecně nečiní akt *nulitním*, ačkoli jej může činit *omluvitelným*.

(b) „Radím vám udělat X“ je performativní výpověď; vezměme

v úvahu případ, kdy vám radím něco, co ve skutečnosti není ve vašem zájmu, ačkoli si myslím, že tomu tak je. Tento případ je naprosto odlišný od (a) – a to tím, že tu vůbec nejsme v pokušení, abychom si mysleli, že příslušný akt *dání rady* je snad nulitní či anulovatelný, a stejně tak tu není pokušení soudit, že je neupřímný. Spíše tu zavádíme opět zcela novou dimenzi kritiky; takovou radu budeme kritizovat jako *špatnou*. Po některých stránkách je to to nejhorší, co můžeme o nějaké radě říci. To, že je akt zdařilý ve všech našich významech, jej nezprošťuje veškerých výhrad. K tomu se vrátíme.

(c) Složitější než kterýkoli z případů dosud uvedených je případ, ke kterému se také později ještě vrátíme. Existuje třída performativů, které označuji jako *verdictivny*: když např. řekneme „Shledávám obžalovaného vinným“ či pouze „Vinen“, nebo když rozhodčí řekne „Aut“. Když řekneme „Vinen“, je to jistým způsobem zdařené, pokud si upřímně na základě důkazů myslíme, že to udělal. *Avšak* to, oč při této proceduře běží, je v podstatě, aby byla správná; to není jen věcí myšlení, tak jako ve výše uvedených případech. Jestliže tedy rozhodčí řekne „Aut“, pak to s definitivní platností znamená „aut“. Ale může se stát, že rozhodnutí je „špatné“: to může být buď neodůvodněné (v případě porotce), nebo i nesprávné (v případě rozhodčího). Tak tu pak ovšem máme situaci velmi nezdařenou. Ale není to ještě nezdar v žádném z našich významů: výpovědní akt není nulitní (jestliže rozhodčí řekne „středání“, set je tím ukončen; rozhodnutí je definitivní) ani neupřímný. Nyní nám ovšem nejde o tyto vyvstávající potíže, ale pouze o to, abychom rozlišili neupřímnost.

(3) Také v případě záměru tu jsou jisté zvláštní druhy nesnází:

(a) Zmínili jsme již, že je tu pochybnost, co představuje následující jednání, a co je pouze dokončením či završením jednoho jediného celkového jednání; např. je těžké určit vztah mezi:

„Dávám“ a samotným předáním vlastněné věci,
 „Ano“ („Beru si tuto ženu ...“) a uskutečněním manželství,
 „Prodávám“ a realizací prodeje,

ačkoli rozdíl je snadný v případě slibu. Existují také různé možnosti, jak rozlišit, co je záměr požadovaný pro provedení *následného* úkonu a co je záměr požadovaný k dokončení *přítomného* úkonu. Tím ovšem v zásadě není pojem neupřímnosti nijak problematizován.

(b) Rozlišili jsme zhruba případy, kdy je třeba mít jisté záměry, od specifitějších případů, kdy je třeba mít v úmyslu uskutečnit jistý další průběh jednání, kdy užití dané procedury bylo právě určeno k tomu, aby toto jednání bylo zahájeno (ať už jakožto závazné nebo povolené). Příklady této specializovanější procedury jsou samozřejmě převzetí závazku vykonat jistý čin, a snad také pokřtění. Veškerý význam takovéto procedury spočívá právě v tom, že se tak jisté následující chování stává správným a jiné nesprávným: pro mnohé účely lze např. pomocí právních formulací tohoto cíle samozřejmě dosahovat s větší a větší přesností. Ale jiné případy nejsou tak snadné: Mohu např. vyjádřit svůj záměr pouze slovy „Udělám to a to...“. Pokud nemám být neupřímný, musím samozřejmě tento záměr v době vyslovení výroku také mít, ale jaký je přesně stupeň nebo způsob nezdaru, jestliže to potom neudělám? Anebo také řeknu-li „Vítám vás“, čímž fakticky někoho přivítávám, je třeba, aby tu byly alespoň v neurčité podobě jisté záměry: ale co když se dotyčný pak zachová hrubě? Nebo také, dám vám radu a vy ji přijmete, ale pak vám vpadnu do zad: nakolik je mou povinností to neudělat? Anebo se pouze „neočekává“, že něco takového udělám? Či snad k žádání a dávání rady patří to, že se takové následné chování stává nadobro nesprávným? A podobně: žádám vás, abyste něco udělali, vy na to přistoupíte, a já potom protestuji – je moje chování nepatřičné? Pravděpodobně ano. Ale je tu stálá tendence tento druh věcí stanovit jasněji, jako např. když přecházíme od „Odpouštím“ k „Pokládám za omluvené“ či od „Budu dělat to a to“ buďto k „Mám v úmyslu...“ nebo k „Slibuji...“.

Tolik o způsobech, jimiž mohou být performativní výpovědní akty nezdařené, s tím výsledkem, že příslušný úkon je pouze za-

mýšlený či pouze slovní, atd. Obecně to znamená totéž, jako když řekneme – dáváte-li přednost tomuto způsobu vyjádření –, že je nutné vyhovět jistým podmínkám, má-li být výpovědní akt zdařený: jisté věci musí být takové a takové. A zdá se být jasné, že musíme tudíž také říci, že má-li být jistý performativní výpovědní akt zdařený, musí být jistá tvrzení *pravdivá*. To je samo o sobě bezpochyby velmi triviální výsledek našich zkoumání. Abychom se tedy vyhnuli přinejmenším těm nezdarům, které jsme vzali v úvahu, je třeba si položit tyto otázky:

- (1) Jaká jsou ona tvrzení, která mají být pravdivá? a
- (2) Můžeme říci něco podnětného o vztahu performativních výpovědních aktů k těmto tvrzením?

Připomeňme si, že jsme v první přednášce řekli, že když říkáme „Slibuji“, můžeme v jistém smyslu či jistým způsobem o spoustě věcí předpokládat, že jsou tak a tak, ale to je něco zcela jiného, než když řekneme, že výpověď „Slibuji“ je pravdivé či nepravdivé *tvrzení*, že tyto věci jsou tak a tak. Uvedu některé důležité věci, které musí být pravdivé, má-li být performace zdařená (nikoli všechny – ale dokonce i ty uvedené se nyní budou zdát dost nudné a triviální: aspoň doufám, že tomu tak bude, neboť to bude znamenat, že jsou nám *nyní* „zřejmé“).

Nuže jestliže například řeknu „omlouvám se“, tedy se omlouvám; můžeme tudíž nyní říci, že já nebo on se skutečně omluvil a že

- (1) je pravdivé, a nikoli nepravdivé, že něco dělám (udělal jsem) – ve skutečnosti řadu věcí, ale zejména to, že se omlouvám (že jsem se omluvil);
- (2) je pravdivé, a nikoli nepravdivé, že jsou splněny určité podmínky, zejména ty, jež byly specifikovány v našich pravidlech A.1 a A.2;
- (3) je pravdivé, a nikoli nepravdivé, že jsou splněny jisté jiné podmínky druhu Γ , zejména že něco myslím; a že

- (4) je pravdivé, a nikoli nepravdivé, že jsem zavázán následně něco dělat.

Přísně řečeno, a to je závažné, smysl, v jakém „omlouvám se“ implikuje pravdivost každého z těchto bodů, byl už vysvětlen – právě toho se naše vysvětlování týkalo. Co je ale zajímavé, je srovnání těchto „implikací“ performativních výpovědí s jistými relativně nedávnými zjištěními o „implikacích“ odlišného a obvyklejšího typu výpovědi, jímž je *tvrzení* neboli výpověď konstativní, která je, na rozdíl od performativní výpovědi, pravdivá nebo nepravdivá sama o sobě.

Vezměme nejprve (1): Jaký je vztah mezi výpovědním aktem „omlouvám se“ a faktem, že se omlouvám? Je důležité vidět, že je to odlišné od vztahu mezi výpovědí „běžím“ a faktem, že běžím (nebo v případě, že to není „prostý“ popis – mezi „on běží“ a faktem, že běží). Toto odlišení vyznačuje angličtina tím, že v performativních formulích používá neprůběhového přítomného času: tak tomu ovšem není nutně ve všech jazycích, v nichž průběhový přítomný čas může chybět – a ani v angličtině tomu tak nemusí být vždy.

Mohli bychom říci: v běžných případech, například když jde o běh, je právě fakt, že někdo běží, tím, co činí tvrzení, že běží, *pravdivým*; nebo také, že pravda konstativní výpovědi „on běží“ závisí na tom, že skutečně běží. Naproti tomu v našem případě to, čím je dán fakt, že se omlouvám, je zdařenost performativu „omlouvám se“: můj úspěch v omluvě závisí na zdaru performativní výpovědi „omlouvám se“. To je jeden způsob, kterým bychom mohli zdůvodnit rozlišení mezi „performativní“ a „konstativní“ – rozlišení mezi konat a říci.

Budeme dále zvažovat tři z mnoha způsobů, kdy tvrzení implikuje pravdu jistých jiných tvrzení. Jeden z těch, které zmíním, je dávno znám. Zbývající dva byly odhaleny docela nedávno. Nebudeme pojímat záležitost příliš technicky, ač by to bylo možné. Mám na mysli zjištění, že způsobů, jak si počínat chybně nebo jak

mluvit protismyslně, když jde o pronášení navzájem spojených „faktových tvrzení“, je více než pouze ten, že si protičeříme. (Kontradikce je ostatně komplikovaným vztahem, který vyžaduje zároveň definici i vysvětlení, a ty by také mohly být podány.)

1. *Nese s sebou*

„Všichni lidé se červenají“ nese s sebou „někteří lidé se červenají“. Nemůžeme říci „všichni lidé se červenají a nečervená se kterýkoli člověk“ nebo „kočka je pod rohožkou a kočka je na rohožce“ nebo „kočka je na rohožce a kočka není na rohožce“, protože v každém případě první část věty nese s sebou opak části druhé.

2. *Dává na srozuměnou*

Můj výrok „kočka je na rohožce“ dává na srozuměnou, že tomu věřím, v onom smyslu výrazu „zahrnovat“ (implies), jak na něj upozornil G. E. Moore. Nemůžeme říci „kočka je na rohožce, ale nevěřím, že tomu tak je“. (To ovšem není obvyklý způsob užití výrazu „dává na srozuměnou“; ten má obvykle význam slabší, jako když řekneme: „Dával na srozuměnou, že to nevím“ nebo „Dával jste na srozuměnou, že to víte“ /ne tedy pouze: že jste se to domníval./)

3. *Předpokládá*

„Všechny Janovy děti jsou plešaté“ předpokládá, že Jan má nějaké děti. Nemůžeme říci „Všechny Janovy děti jsou plešaté, ale Jan nemá žádné děti“ nebo „Jan nemá žádné děti a všechny jeho děti jsou plešaté“.

Ve všech těchto případech je tu společný pocit nepatřičnosti. Nesmíme tu však užívat nějakého všeobecného termínu jako „implikace“ nebo „kontradikce“, protože zde existují vskutku velké rozdíly. Je mnoho jiných způsobů, jak zabít kočku, než utopit ji v másle: ale to právě, jak přísloví naznačuje, máme sklon přehlí-

žet. Existuje více způsobů, jak mluvit absurdně, než je samotná kontradikce. Hlavní otázky jsou: Jak mnoho je takových způsobů a proč jsou absurdní, a v čem tato absurdnost spočívá?

Srovnajme nyní tyto tři případy obvyklým způsobem:

1. *Nese s sebou*

Jestliže *p* nese s sebou *q*, pak *non q* nese s sebou *non p*: jestliže „kočka je na rohožce“ nese s sebou „rohožka je pod kočkou“, pak „rohožka není pod kočkou“ nese s sebou „kočka není na rohožce“. Zde pravdivost výpovědi nese s sebou pravdivost další výpovědi nebo pravdivost jedné výpovědi je neslučitelná s pravdivostí výpovědi druhé.

2. *Dává na srozuměnou*

To je případ odlišný: Jestliže můj výrok, že kočka je na rohožce dává na srozuměnou, že věřím, že tomu tak je, není tomu nicméně tak, že má nevíra, že kočka je na rohožce, by nesla s sebou, že kočka na rohožce není (v běžné řeči). Nejde tu o neslučitelnost výpovědí: ty jsou naprosto slučitelné. Může tomu zároveň být tak, že kočka je na rohožce, ale já nevěřím, že tomu tak je. Ale naproti tomu nemůžeme říci „může být zároveň, že kočka je na rohožce, ale rohožka není pod kočkou“. Nebo také výpověď „kočka je na rohožce“ není možná současně s výpovědí „nevěřím, že tomu tak je“; tvrzení dává na srozuměnou víru.

3. *Předpokládá*

To se rovněž liší od „nese s sebou“: jestliže věta „Janovy děti jsou plešaté“ předpokládá, že Jan má děti, není nicméně pravda, že Janova bezdětnost předpokládá, že Janovy děti nejsou plešaté. Navíc „Janovy děti jsou plešaté“ i „Janovy děti nejsou plešaté“ obojí podobně předpokládá, že Jan má děti. Ale neplatí, že tvrzení „kočka je na rohožce“ a „kočka není na rohožce“ obě nesou s sebou, že rohožka je pod kočkou.

Podívejme se opět nejprve na „dává na srozuměnou“ a pak na „předpokládá“.

Dává na srozuměnou

Předpokládejme, že jsem řekl „kočka je na rohožce“, když nevěřím, že kočka je na rohožce. Co bychom měli říci? Je to jasně případ *neupřímnosti*. Jinými slovy: nezdar je v tomto případě, třebaže jde o tvrzení, přesně týž jako nezdar postihující „slibuji...“, když nemám v úmyslu, nevěřím atd. Neupřímnost tvrzení je stejná jako neupřímnost slibu, protože slibování i tvrzení jsou procedury, které mají sloužit osobám majícím jisté myšlenky. „Slibuji, ale nemám v úmyslu“, je paralelní s výpovědí „je tomu tak, ale já tomu nevěřím“; říci „slibuji“ bez úmyslu je paralelní výroku „je tomu tak“ vyslovenému, aniž bych tomu věřil.

Předpoklad

Dále se pak podívejme na předpoklad: Co můžeme říci o tvrzení, že „Janovy děti jsou všechny plešaté“, je-li vysloveno v případě, že Jan žádné děti nemá? V tomto případě se obvykle řekne, že to *není* nepravdivé, protože to nemá žádnou referenci; reference je nezbytná jak pro pravdivost, tak pro nepravdivost. (Je tedy toto tvrzení zcela beze smyslu? Nikoli po každé stránce: není to totéž jako nějaká „nesmyslná věta“, jako věta negramatická, neúplná, nebo „abraka dabraka“.) Většinou se řekne: „Otázka pravdivosti se neklade.“ Já zde budu říkat: „Tvrzení je nulitní.“

Srovnejte to s oním nezdarem, když řekneme „Křtím na jméno...“, ale některá z podmínek (A.1) a (A.2) není splněna (zvláště snad A.2, ale ve skutečnosti obě – předpoklady paralelní A.1 existují také u tvrzení!). Zde bychom také mohli použít výrazu „předpokládá“: mohli bychom říci, že formule „Ano“ předpokládá řadu věcí – když ty tu nejsou splněny, formule je nezdařená, nulitní: nezdařilo se, aby byla smlouvou, jestliže chybí reference (ne-

bo také jestliže je dvojnásobná), zrovna tak jako předtím zmíněná výpověď nebude moci být tvrzením. Podobně se neklade otázka, zda rada je dobrá, nebo špatná, jestliže nejste schopni mi radit.

Konečně by také mohlo být, že způsob, jak jedna výpověď s sebou nese druhou, není nepodobný způsobu, jakým „slibuji“ s sebou nese „budu povinen“: není to totéž, ale je to podobné: „Slibuji, ale nebudu povinen...“ se podobá větě „je tomu tak a není tomu tak“; říci „slibuji“, a nechtit akt vykonat, je obdobné tomu, když by se řeklo „je to tak a není to tak“. Tak jako intence tvrzení je mařena vnitřní kontradikcí (kdy *zároveň* spojujeme a stavíme do protikladu, a tak celou proceduru zbavujeme platnosti), tak je i účel smlouvy zmařen, jestliže řekneme „slibuji, a nebudu povinen...“. Tím se k dané věci zavazujeme a zároveň příslušný závazek popíráme. Jde o proceduru, která popírá sama sebe. Jedno tvrzení nás zavazuje k jinému tvrzení, jedno jednání k jinému jednání. Navíc, právě tak jako když *p* nese s sebou *q*, a *non q* s sebou nese *non p*, tak také „nejsem povinen“ s sebou nese „neslibuji“.

Na závěr: vidíme, že abychom vysvětlili, jak tvrzení mohou ve své funkci selhat, nestačí soustředit pozornost, tak jak se to tradičně dělalo, pouze na sám obsažený výrok (ať už je to cokoli). Musíme vzít v úvahu celou situaci, v níž je výpověď vyslovena – celý řečový akt –, jestliže máme vidět analogii mezi tvrzeními a performativními výpověďmi a to, jak mohou ve své funkci selhat. Takto citovaný řečový akt v celistvé řečové situaci se vynořuje z logické rozkouskovanosti a ukazuje se v jednotlivých konkrétních případech jako důležitý; a předpokládané konstativní výpovědi se nám tak připodobňují výpovědím performativním.

Možná kritéria pro performativy

V závěru předcházející přednášky jsme podrobili nové úvaze otázku vztahů mezi performativní výpovědí a různými druhy tvrzení, která jsou nepochybně pravdivá nebo nepravdivá. Jako zvlášť významné jsme uvedli čtyři takové souvislosti:

(1) Jestliže performativní výpověď „Omlouvám se“ je zdařilá, je pravdivé tvrzení, že se omlouvám.

(2) Jestliže performativní výpověď „Omlouvám se“ má být zdařilá, musí být pravdivé tvrzení, že jsou splněny jisté podmínky, zejména podmínky obsažené v pravidlech A.1 a A.2.

(3) Jestliže performativní výpověď „Omlouvám se“ má být zdařilá, musí být pravdivé tvrzení, že jsou splněny určité další podmínky, zejména podmínky obsažené v našem pravidle *Γ.1*.

(4) Jestliže alespoň určité druhy performativních výpovědí jsou zdařilé, například výpovědi smluvní, jsou pravdivá tvrzení mající takovou formu, že následně jsem povinen vykonat nebo nekonat určitou konkrétní věc.

Mluvil jsem o tom, že existuje, zdá se, jistá podobnost, a dokonce možná i identita, mezi druhou z těchto souvislostí a oním fenoménem, který byl v případě tvrzení, tak jak jsou kladena proti performativním výpovědím, označen jako „předpoklad“; a podobně je tomu i mezi třetí z těchto souvislostí a fenoménem, který je v případech tvrzení (někdy, a podle mého názoru nesprávně) označován jako „implikace“; tyto fenomény, předpoklad a implikace, přitom představují dva způsoby, jak může být pravdivost jednoho

tvrzení významným způsobem spojena s pravdivostí tvrzení druhého, aniž by tomu bylo tak, že jedno tvrzení nese s sebou tvrzení druhé v onom jediném specifickém smyslu, který preferují utkvělými představami trpící logikové. Jedině čtvrtá a poslední z výše uvedených souvislostí by mohla být pojata tak – neříkám, do jaké míry uspokojivě –, že by připomínala vztah, díky němuž jedno tvrzení s sebou nese druhé. „Slibuji, že udělám X, ale nic mě nezavazuje udělat to“ jistě může – ať už je to cokoli – vypadat jako vnitřní rozpor spíše než „Slibuji, že to udělám, ale nemám v úmyslu udělat to“; rovněž „Nic mě nezavazuje udělat X“ by bylo možné pojmut tak, že to s sebou nese „Neslibil jsem udělat X“, a mohli bychom usoudit, že způsob, jakým mne určité p zavazuje k určitému q , není nepodobný způsobu, jakým mne daní slibu udělat X zavazuje k udělení X. Nechci však říci, že zrovna zde existuje nebo neexistuje nějaký paralelismus; chci říci jen to, že velmi těsná paralela existuje přinejmenším v ostatních dvou případech: to naznačuje, že alespoň v některých směrech hrozí nebezpečí, že naše počáteční a zkusmé rozlišení mezi konstativními a performativními výpověďmi se zhroutí.

V přesvědčení, že toto rozlišení je definitivní, se ovšem můžeme utvrdit návratem ke staré představě, že konstativní výpověď je pravdivá nebo nepravdivá a výpověď performativní zdařilá nebo nezdařilá. Postavte proti sobě fakt, že se omlouvám, který závisí na zdařilosti performativní výpovědi „Omlouvám se“, a na druhé straně případ tvrzení „John běží“, jež co do své pravdivosti závisí na faktu, že John běží, a že je tomu tak. Ale možná že ani tento protiklad není tak nepochybný, neboť obrátíme-li se nejprve k tvrzením, pak s (konstativní) výpovědi „John běží“ je spojeno tvrzení „Tvrdím, že John běží“; a toto tvrzení může co do své pravdivosti záviset na zdařilosti výpovědi „John běží“ právě tak, jako pravdivost „Omlouvám se“ závisí na zdařilosti výpovědi „Omlouvám se.“ A vezmeme-li, za druhé, výpovědi performativní, je s performativní výpovědi „Varuji vás, že býk se chystá k útoku“

(předpokládám, že to performativní výpověď je) spojen fakt, pak-liže to skutečně fakt je, že býk se chystá k útoku: jestliže tomu tak s býkem *není*, je výpověď „Upozorňuji vás, že býk se chystá k útoku“ skutečně vystavena kritice – ale nikoli nějakým z oněch způsobů, jež jsme dosud charakterizovali jako druhy nezdaru. V tomto případě bychom neřekli, že upozornění bylo nulitní – tj. že dotyčný nás neupozornil, ale pouze se přidržel formy upozornění – ani že upozornění bylo neupřímné: cítili bychom se mnohem spíše naklonění říci, že upozornění bylo nepravdivé, nebo (lépe) mylné, podobně jako to říkáme u tvrzení. Takto tedy mohou úvahy typu zdařilost a nezdařilost zasáhnout tvrzení (nebo některá tvrzení), a úvahy typu pravdivost a nepravdivost performativní výpovědi (nebo alespoň některé z nich).

Je tedy třeba učinit další krok do vyprahlé pustiny komparativní přesnosti. Musíme položit otázku: Existuje nějaký přesný způsob, jak můžeme performativní výpověď definitivně odlišit od výpovědi konstativní? A zejména bychom se ovšem měli nejprve otázat, jestli existuje nějaké *gramatické* (nebo lexikografické) kritérium dovolující performativní výpověď rozpoznat.

Doposud jsme brali v úvahu jen malý počet klasických příkladů performativních výpovědí, přičemž všechny obsahovaly sloveso v první osobě jednotného čísla činného přítomného indikativu. Velice brzy uvidíme, že pro tuto zchytralou volbu existovaly dobré důvody. Příklady jsou: „Křtím tím a tím jménem“, „Ano, беру si tuto ženu“, „Sázím se“, „Odkazují“. Existují poměrně zřejmé důvody, u kterých se nicméně krátce zastavím, proč právě toto je nejběžnější typ explicitních performativních výpovědí. Všimněte si, že „přítomný“ a „indikativ“ jsou samozřejmě v obou případech nevhodná pojmenování (nemluvě ani o zavádějících implikacích výrazu „činný“), používám jich jen v dobře známém gramatickém smyslu. Například „přezens“ jakožto odlišný od přítomného průběhového, nemá obvykle nic společného s popisem (či dokonce označením) toho, co v přítomném okamžiku dělám. „I drink beer“

není jakožto odlišné od „I am drinking beer“ analogické budoucímu a minulému času, který popisuje, co budu dělat v budoucnosti nebo co jsem udělal v minulosti. Ve skutečnosti je to mnohem častěji indikativ *habituální*, pakliže to vůbec „indikativ“ je. A tam, kde není habituální, ale svým způsobem opravdu přítomný, jak je tomu v jistém smyslu v performativních výpovědích, řekněme třeba ve výpovědi „Křtím tím a tím jménem“, není to jistě „indikativ“ ve smyslu, jaký mají na mysli gramatikové, tj. indikativ podávající zprávu, popisující nebo informující o aktuálním stavu věci nebo o nějaké probíhající události: protože jak jsme viděli, vůbec nepopisuje ani neinformuje, nýbrž je používán k vykonávání něčeho nebo při takovém konání. Výrazu „přítomný indikativ“ tudíž používáme jen pro označení gramatické formy „křtím“, „běžím“ atd. (Tato chyba v terminologii je zaviněna tím, že například „I run“ se připodobňuje latinskému „curro“, které by se ve skutečnosti mělo obecně překládat jako „I am running“; latina nemá dva časy tam, kde angličtina je má.)

Je tedy užívání první osoby jednotného čísla a takzvaného činného přítomného indikativu něčím pro performativní výpověď podstatným? Nemusíme se zdržovat zřejmou výjimkou, kterou tvoří první osoba plurálu – „slibujeme“, „souhlasíme“ atd. Všude tu existuje mnoho výjimek důležitějších a očividnějších (z nichž na některé jsme již mimochodem poukázali).

Velmi běžný a důležitý typ výpovědi, kterou bychom nepochybně označili za performativní, má sloveso ve druhé a třetí osobě (singuláru nebo plurálu) a v trpném rodě: osoba ani rod tedy v žádném případě nejsou něčím podstatným. Některé příklady tohoto typu jsou:

- (1) Tímto jste pověřován vyplatit ...
- (2) Chodci jsou varováni, aby přecházeli trať pouze po mostě.

V takovýchto případech užití pasiva se může vyskytovat i slovesná vazba „neosobní“, např.:

- (3) Tímto je dáвано na vědomí, že nedodržení zákazu bude trestáno pokutou.

S tímto typem se obvykle setkáváme v úředních nebo legálních souvislostech; a alespoň v písemné podobě je pro ně charakteristické, že se tu často objevuje slůvko „tímto“ a snad vždy může být do věty vloženo; tím právě je indikováno, že výpověď věty (v psané formě) je takřikajíc nástrojem aktu varování, pověřování atd. „Tímto“ je užitečné kritérium toho, že výpověď je performativní. Pokud není do výpovědi vloženo, pak třeba věta „Chodci jsou varováni, aby přecházeli trať pouze po mostě“ může být použita k popisu něčeho, co se obvykle děje; jako například ve větě: „Před zavřením dveří metra jsou cestující varováni, aby nevystupovali a nenastupovali.“ Nicméně pokud se neomezíme jen na tyto vysoce formalizované a explicitní performativní výpovědi, musíme uznat, že také způsob a čas (které jsme doposud na rozdíl od slovesné osoby a rodu pokládali za příznačné) jakožto absolutní kritéria selhávají.

Slovesný způsob takovým kritériem není, protože nařídít vám, abyste obrátili doprava, mohu nejenom větou „Nařizuji vám zahnout doprava“, ale i prostým „Zahnout doprava“; dovolení odejít, vám mohu dát tím, že prostě řeknu „Můžete jít“; a místo věty „Radím (nebo „doporučuji“) vám zahnout doprava“ mohu říci „Být vámi, zahnul bych doprava“. Není jím ani slovesný čas, neboť místo „Hlásím ofsajd“ bych mohl říci „Byl to ofsajd“, a podobně místo abych řekl „Shledávám vás vinným“, mohu říci „Udělal jste to“. Nemluvě o případech, kde máme pouze neúplnou větu, jako když přijmu sázku tím, že řeknu pouze „Dohodnuto“ a o případech, kde dokonce není vůbec žádné explicitní sloveso, jako když to, že někoho shledávám vinným, vyjádřím pouze slovem „Vinen“, nebo když někdo je vyloučen ze hry pouze pronesením slova „Ven“.

Zdá se, že s ohledem na jistá zvláštní slova, která vypadají jako performativ, např. „ofsajd“, „odpovědný“ atd., můžeme odmítnout dokonce i ono výše uvedené pravidlo pro používání činného či trpného rodu. Podobně jako místo „stanovím, že jste v ofsajdu“

mohu říci „jste v ofsajdu“, mohu říci také „jsem (tímto) zavázán“ místo „Zavazuji se...“. Mohli bychom se takto domnívat, že jako kritérium vyznačující performativní výpovědi mohou vyhovovat jistá slova, že k jejímu rozpoznání by tedy mohly sloužit prostředky lexikální na rozdíl od gramatických. Taková slova by mohla být: „ofsajd“, „oprávněn“, „slíbit“, „nebezpečný“ atd. Avšak to nepůjde, neboť:

I. Můžeme mít performativ bez operativních slov, např.:

(1) Místo „nebezpečná zatačka“ lze říci „zatačka“, a místo „nebezpečný býk“ se může napsat „býk“.

(2) Místo „nařizuje se vám...“ lze říci „budete...“, a místo „slíbují...“ lze říci „budu...“.

II. Můžeme se setkat s takovým operativním slovem, aniž by výpověď byla performativní, např.:

(1) Při kriketu může divák říci: „měl jste (opravdu) střídat“. Podobně mohu říci „byla to vaše vina“ nebo „byl jste v ofsajdu“ či dokonce „jste vinen (jste v ofsajdu)“, aniž bych měl právo určit vaši vinu anebo stanovit, že jste v ofsajdu.

(2) V takových výrazech jako „slíbil jste“, „opravňujete“, atd. jsou taková slova použita neperformativně.

To nás zahání do slepé uličky, pokud se týče *jediného jednoduchého* kritéria, ať už gramatického, nebo lexikálního. Ale snad není nemožné najít nějaké komplexní kritérium, anebo alespoň soubor kritérií, jednoduchých či komplexních, která zahrnují jak gramatiku, tak slovník. Jedním z kritérií by např. mohlo být, že všechno, co obsahuje sloveso v imperativu, je performativ (to nicméně vede dále k mnohým nesnázím, např. k otázce, kdy je sloveso v rozkazovacím způsobu a kdy není, kterými se zde nemíním zabývat).

Raději bych se vrátil na chvíli zpět a zvažil, zda pro naše pů-

vodní upřednostňování sloves v tzv. „prézentním činném indikativu“ tu nebyl jistý dobrý důvod.

Řekli jsme, že charakteristika performativních výpovědí měla spočívat v tom, že jde o realizaci jistého jednání (anebo o něco, co je v něm zahrnuto jako jeho součást). Jednání může být konáno pouze osobami, a v našich případech je zjevné, že ten, kdo výpověď pronáší, musí být totožný s tím, kdo jedná: odtud naše zdůvodnitelná tendence – které jsme nesprávně dali čistě gramatickou podobu – upřednostňovat první osobu, neboť o tu právě musí jít, až už je zmíněna výslovně nebo je míněna implicitně; navíc jestliže ten, kdo něco říká, jedná, musí něco dělat – proto naše možná špatně vyjádřené upřednostnění gramatického přítomného času a gramatického činného rodu slovesa. Je tu něco, co je v *okamžiku pronášení výpovědi osobou, která výpověď pronáší, vykonáváno*.

Kde odkaz k osobě, která pronáší výpověď, a tedy jedná, *není* dán slovesným tvarem výpovědi pomocí zájmena „já“ (nebo příslušného vlastního jména), může se k ní „odkazovat“ jedním z následujících dvou způsobů:

(a) V mluvených výpovědích prostě tím, že *jde o* osobu, která výpověď pronáší – tu lze označit výrazem zdroj výpovědi, a ten se obecně vyskytuje v každém systému řečových koordinát.

(b) V psaných výpovědích (v „zápisech“) tím, že tato osoba *připojí svůj podpis* (tak tomu musí být proto, že psané výpovědi nejsou spjaty se svým zdrojem takovým způsobem jako výpovědi mluvené).

„Já“, které jednání provádí, tak nutně vystupuje na scéně. Výhoda původní první osoby singuláru přítomného činného indikativu – či podobně osoby druhé a třetí a neosobního pasiva, je-li připojen podpis – spočívá v tom, že tento implicitní rys řečové situace se tak stává *explicitním*. Navíc, slovesa, která se už svou lexikální povahou zdají být speciálně performativními slovesy, slouží speciálnímu účelu *explicitně vyjádřit* (což není totéž jako konsta-

tovat či popisovat), jaké přesné jednání je vyslovením výpovědi prováděno: jiná slova, která se zdají mít speciální performativní funkci (a také ji skutečně *mají*), jako „vinen“, „ofsajd“, atd., mají tuto funkci právě potud, pokud jsou spojena svým „zdrojem“ s oněmi speciálními explicitními performativními slovesy jako „slíbit“, „stanovit“, „určit“, atd.

Výraz „tímto“ představuje užitečnou alternativu; ale je pro běžné účely poněkud příliš formální, a dále, můžeme říci „tímto tvrdím...“ nebo „tímto kladu otázku...“, zatímco jsme doufali, že nalezneme kritérium, jak rozlišit tvrzení od performativů. (Znovu musím vysvětlit, že tu prostě tápeme. Cítit, jak nám pevná půda předsudků ujíždí pod nohama, je osvěžující, ale má to své nepříjemné stránky.)

Takto bychom se tedy cítili v pokušení říci, že jakoukoli výpověď, která je skutečně performativní, by mělo být možné převést – redukcí, rozvedením nebo analýzou – v takovou formu (gramaticky formulováno), v níž je sloveso v první osobě singuláru přítomného činného indikativu. To je onen typ kritéria, který jsme skutečně výše už užívali. Takto platí:

„Aut“ znamená totéž jako „stanovím, vyhlašuji, že jste v autu“ (je-li to ovšem performativ: a performativ to být nemusí např. tehdy, je-li to zvoláno někým, kdo není rozhodčí, či zaznamenáno jako „aut“ zapisovatelem).

„Vinen“ znamená totéž jako „určuji, stanovím, že jste vinen“.

„Jste varován, že býk je nebezpečný“ znamená totéž jako „Já, John Jones, vás varuji, že býk je nebezpečný“ nebo

Tento býk je nebezpečný
(Podepsán) John Jones

Tímto druhem rozšíření se stává explicitním jak to, že výpověď je performativní, tak i to, jaké jednání je vykonáváno. Není-li performativní výpověď převedena do takovéto explicitní formy, bude zpravidla možné pochopit ji jako neperformativní: např. „to

je tvoje“ může být chápáno jako ekvivalent k „dávám ti to“ nebo k „to ti (už) patří“. U silničního nápisu „Jste varování“ se skutečně také využívá takového kolísání mezi performativními a neperformativními způsoby užití.

Ačkoli jsme možná v těchto řádkách učinili jistý pokrok (určité zádrhele ovšem zůstávají²⁰), musíme si ještě všimnout, že ona takzvaná první osoba singuláru přítomného činného indikativu představuje určitý *zvláštní a speciální způsob užití*. A zvláště si musíme všimnout, že mezi ní a jinými osobami a časy *právě téhož slovesa* existuje *asymetrie* systematického typu. Skutečnost, že tu je *tato* asymetrie, je právě znakem performativního slovesa (a má nejbližší k tomu, aby byla *gramatickým* kritériem performativnosti).

Vezměme si jako příklad způsoby užití „sázím se“ v protikladu k užití tohoto slovesa v jiném čase a v jiné osobě. „Vsadil jsem se“ nebo „sází se“ nejsou performativy, nýbrž popisují moje nebo jeho – jednání spočívající ve vyslovení performativu „sázím se“. Pronesu-li slova „sázím se...“, nekonstatuji tím, že pronáším slova „sázím se“ či jakákoli jiná slova, nýbrž vykonávám akt sázení se; a podobně, pokud on říká, že se sází, tj. říká slovo „sázím se“, pak se *sází*. Ale vyslovím-li slovo „sází se“, konstatuji pouze, že on pronáší (či spíše pronesl) slovo „sázím se“: nevykonávám jeho akt sázení se, který může vykonat pouze on: popisují jeho výkon aktu sázení, ale sázet se mohou pouze já sám za sebe a on rovněž jen sám za sebe. Podobně může úzkostlivý rodič říci, je-li jeho dítě požádáno, aby něco udělalo: „On slibuje, že ano, Willy“, ale malý Willy musí říci ještě sám „slibuji“, pokud tu opravdu má jít o slib. Tento druh asymetrie zpravidla ale vůbec nevzniká v přípa-

20/ Např. co je to za slovesa, se kterými to můžeme udělat? Jestliže je performativ rozvinut, jaké kritérium dovolí prohlásit, že první osoba singuláru přítomného činného indikativu je za těchto okolností performativní, když na tento formální tvar (promiňte mi ten výraz) musí být převoditelné všechny ostatní?

dě sloves, která nejsou používána jako explicitní performativy. Žádná taková asymetrie např. není mezi „běžím“ a „běží“.

Pořád ještě lze ovšem pochybovat, zda to je přísně „gramatické“ kritérium (co jím je?), a v každém případě to není kritérium přesné, neboť:

(1) První osoba singuláru přítomného činného indikativu může být použita k popisu toho, jak se obvykle chová: „Sázím se s ním (každé ráno) o šest pencí, že bude přšet“ nebo „Slibuji pouze tehdy, když mám v úmyslu dodržet slovo“.

(2) První osoba singuláru přítomného činného indikativu může být použita způsobem podobným „historickému“ přítomnému, totiž k popisu mých vlastních výkonů někde jinde a někdy jindy: „na straně 49 protestuji proti rozsudku“. Na podporu našeho pojetí lze nicméně říci, že performativní slovesa nejsou v angličtině používána v přítomném průběhovém čase (v první osobě singuláru aktiva): neříkáme „I am promising“ či „I am protesting“. Ale ani to není zcela pravda, protože mohu říci „Nezdržujte mě teď; vyhledám vás později: právě se žením/vdávám (I am marrying)“ v kterémkoli okamžiku během obřadu, pokud právě nemusím říkat slova „Ano, беру si...“; výpověď performativu tu právě není celým výkonem, který není bodový a obsahuje různé prvky. Nebo mohu v angličtině použít průběhového času „I am protesting“, když tento akt vykonávám jinými prostředky než pomocí slov „I protest“, např. tím, že se připoutám řetězem k zábradlí v parku. Anebo mohu dokonce v okamžiku, kdy píšu slova „nařizuji“, říci v angličtině s použitím průběhového času „I am ordering“.

(3) Některá slovesa mohou být použita v první osobě singuláru přítomného činného indikativu zároveň dvěma způsoby. Příkladem je „pojmenovávám“, např. ve větě „Inflaci pojmenovávám jev, kdy je k dispozici příliš mnoho peněz a příliš málo zboží“, což zahrnuje jak performativní výpověď, tak popis výkonu, který je jejím přirozeným důsledkem.

(4) Bude tu zjevně nebezpečí, že budeme muset brát v úvahu

mnohé formulace, které bychom neradi zahrnuli do třídy performativů; např. „Tvrdím, že...“ (příčemž vyslovit tuto větu je totéž jako něco tvrdit) stejně jako „Sázím se, že...“. V obou případech je tu stejná asymetrie mezi první osobou a jinými způsoby užití.

(5) Existují případy, kdy jednání následuje po příslušném slovu: tak mohu říci „Kašlu na tebe“ nebo „j'adoube“ (opravuji postavení figury) v okamžiku, kdy dávám šach, anebo „cituji“, po čemž pak následuje skutečné citování. Jestliže definuji tím, že řeknu „Definuji x následujícím způsobem: x je y “, je to případ jednání následného k příslušnému slovu (zde podání definice); pokud použijeme formulaci „Definuji x jako y “, jde o přechod od následného jednání k performativní výpovědi. Můžeme také dodat, že podobný přechod lze nalézt mezi užitím slov, která můžeme označit třeba jako signály (markers), a performativem. Existuje přechod od slova KONEC na konci románu k výrazu „konec zprávy“ na konci signalizovaného sdělení a k vyjádření „tím svoji obhajobu končím“, když je vyřčeno právním zástupcem u soudu. Můžeme říci, že to jsou případy *signalizování* jednání slovem, kde nakonec samo užití slova splývá s aktem „končení“ (což je akt, který lze ovšem obtížně jak vykonat – právě proto, že je ukončením jednání –, tak i explicitně vyjádřit jinými způsoby).

(6) Je tomu opravdu vždy tak, že musíme mít performativní sloveso, abychom mohli explicitně vyjádřit něco, co nepochybně děláme tím, že něco říkáme? Mohu vás např. urazit tím, že něco řeknu, ale nemáme formuli „Urážím vás“.

(7) Je tomu opravdu tak, že můžeme vždy převést performativ do normálního tvaru, aniž by se něco ztratilo? „Budu...“ může být míněno různými způsoby; můžeme právě toho i využívat. Nebo také řekneme „Je mi líto“; je to opravdu přesně totéž jako explicitní „Omlouvám se“?

Bude třeba vrátit se k pojmu explicitního performativu a bude muset zkoumat *historicky*, jak vznikají aspoň některé z těchto nejasností, které snad nakonec nejsou tolik závažné.

Explicitní performativy

Protože se ukázalo, že performativní není od konstativního tak zřetelně odlišné – první jako zdařené a nezdařené a druhé jako pravdivé nebo nepravdivé –, uvažovali jsme o tom, jak definovat performativ jasněji. Nejprve jsme navrhli použít nějaké gramatické nebo lexikální kritérium či kritéria, případně obě současně. Ukázali jsme, že určitě neexistuje žádné absolutní kritérium tohoto typu: a že velmi pravděpodobně není možné sestavit ani vyčerpávající soupis všech možných kritérií; navíc by tato kritéria určitě nerozlišila výpovědi performativní od konstativních, neboť se za různých okolností užívá velmi často *táž* věta oběma způsoby: jednou performativně, jednou konstativně. Věc vypadá od začátku beznadějně, pokud ponecháme výpovědi tak, jak jsou, a hledáme rovnou nějaké kritérium.

Nicméně se zdá, že typ performativu se slovesem v první osobě singuláru přítomného činného indikativu, z něhož jsme vzali své první příklady, si zaslouží naši pozornost: jestliže pronášení oné výpovědi znamená určité konání, zdá se alespoň užití „první osoby“ a „činného rodu“ a „přítomného“ přiměřené. Ovšem ve skutečnosti nejsou performativy vůbec stejné jako ostatní slovesa v tomto „čase“; existuje u nich zásadní asymetrie. Tato asymetrie je právě charakteristickým rysem dlouhé řady sloves jevících se jako performativní. Je tedy nasnadě navrhnout

- (1) sestavit seznam všech sloves s tímto charakteristickým rysem;
- (2) předpokládat, že všechny performativní výpovědi, které fakticky nejsou v této privilegované formě – začínající s „Já x, že“, „Já x (infinitiv)“, nebo „Já x“ by mohly být převedeny

na tuto formu a změnit se pak v to, co můžeme označit jako *explicitní* performativy.

Nyní se ptáme: Jak dalece je tento úkol snadný – a zda je vůbec možný? Je relativně snadné vypořádat se s určitými docela běžnými, ale odlišnými způsoby užití první osoby singuláru přítomného činného indikativu i u těch sloves, kde mohou být konstativní nebo deskriptivní – mám na mysli habituální přezens, „historický“ quasi-přezens a průběhový přezens. Ale potom, jak jsem se letmo zmínil v závěru předcházející přednášky, existují ještě další potíže: jako typické jsme uvedli tyto tři:

(1) „Řadím mezi“, nebo třeba „předpokládám“ vypadá jednou jako performativní, jindy jako konstativní sloveso. Je tím, nebo oním, anebo snad obojím?

(2) „Konstatuji, že“ se zdá splňovat naše gramatické nebo quasi-gramatické požadavky: ale chceme i je zahrnout do našeho souboru? Zdá se, že při takto pojatém kritériu hrozí nebezpečí, že do něho zahrneme výpovědi, které performativní nejsou.

(3) Někdy se zdá, že něco znamená něco udělat – např. urazit, nebo taky pokárat: nicméně žádný performativ „Urážím vás“ neexistuje. Naše kritérium tedy nezahrne všechny případy, kdy pronášení výpovědi je identické s děláním něčeho, protože „převedení“ na explicitní performativ se nezdá vždy možné.

Zastavme se tedy na chvíli trochu déle u výrazu „explicitní performativ“, který jsme zavedli spíše jen pokradmo. Postavím ho do protikladu k „performativu primárnímu“ (spíše než k performativu neexplicitnímu či implicitnímu). Jako příklad jsme uvedli:

(1) primární výpověď: „budu tam“,

(2) explicitní performativ: „Slibuji, že tam budu“, a řekli jsme, že tato druhá formulace ukázala explicitně, jaké je ono jednání, které se uskutečňuje pronesením výpovědi: „Budu tam“. Řekne-li někdo „budu tam“, můžeme se zeptat: „Je to slib?“ Odpověď může být „Ano“, nebo „Ano, slibuji to“ (nebo „slibuji, že ...“ či „slibuji /inf./“), ovšem odpověď by mohlo být také jenom: „Ne, ale

mám to v úmyslu“ (vyjádření nebo oznámení záměru), nebo „Nikoliv, ale protože znám svou slabost, mohu předpokládat, že tam (pravděpodobně) budu“.

Nyní musíme upozornit na dvě věci: „učinit explicitním“ není totéž jako popsat nebo konstatovat, co právě dělám (alespoň ne ve významech, které těmto slovům dávají přednostně filosofové). Vyzvolává-li slovo „učinit explicitním“ tyto významy, pak je to *pro tanto* špatný termín. V případech jednání, která jsou nelingvistická, ale podobají se performativním výpovědím v tom, že jsou provedením konvenčního úkonu (zde rituálního nebo obřadního), vypadá situace spíše takto: předpokládejme, že se před vámi hluboce shýbnu; nemusí být jasné, zda se vám hluboce klaním, nebo zda se, dejme tomu, skláním, abych si prohlédl květiny nebo ulevil žaludeční nevolnosti. Pak k tomu, aby se ujasnilo, že to je konvenční obřadní akt a *jaký* to je akt (např. projev hluboké úcty), obecně slouží zpravidla nějaký další speciální rys, např. smeknutí klobouku, dotknutí se čelem země, přitisknutí ruky k hrudi, nebo velmi pravděpodobně i vydání nějakého zvuku, nebo pronesení nějakého slova, např. „Salaam“. Pronést slovo Salaam není ovšem o nic více popisem mého úkonu nebo konstatováním, že jsem projevil úctu, než smeknutí klobouku: a zrovna tak (k tomuto bodu se ale ještě vrátíme) – říci „zdravím Vás“ nepopisuje o nic více můj úkon než říci „Salaam“. Dělat nebo říkat tyto věci znamená indikovat jasně, jak se jednání má brát nebo chápat, a o jaké jednání jde. A stejně tomu je, když se do výpovědi vloží „slibuji, že“. Není to popis, protože (1) nemůže být nepravdivá, a tudíž ani pravdivá; (2) říci „slibuji, že“ (je-li ovšem formule zdařilá), dělá z této věty slib, a to jednoznačně. Můžeme pak říci, že taková performativní formule jako „slibuji“ ujasňuje, jak to, co se říká, má být chápáno, a dokonce že se jí případně „konstatuje, že“ byl dán slib; nemůžeme ale říci, že takové výpovědi jsou pravdivé nebo nepravdivé, nebo že jsou popisy nebo zprávami.

Druhé upozornění je méně závažné. Všimněme si toho, že ač-

koliv ve výpovědi tohoto typu následuje po slovese, jako je např. „slíbit“ nebo „zjistit“ nebo „stanovit“ (nebo třeba taková slovesa jako „ocenit“) – věta začínající s „že“, nemůžeme mluvit o „nepřímé řeči“. Věty začínající s „že“ v nepřímé řeči čili v *oratio obliqua* jsou zřejmě případy, kdy informuji o tom, co někdo jiný nebo já sám jsme někdy nebo někde řekli: typický případ je „řekl, že...“, ale možná také „slíbil, že...“ (nebo je to dvojí různé užití spojky „že“?), nebo „na straně 456 jsem stanovil, že...“. Je-li toto jasný pojem,²¹ vidíme, že spojka „že“ v *oratio obliqua* není nijak podobná téže spojce „že“ v našich explicitních performativních formulacích: tady nejde o to, že bych v první osobě singuláru přezentu činného indikativu informoval o své vlastní řeči. Není ovšem, mimochodem řečeno, vůbec nutné, aby po explicitním performativním slovese následovala spojka „že“: v mnoha důležitých typech případů je po něm infinitiv („slibuji přijít“) nebo nenásleduje nic, např. „omlouvám se (za to a to)“, „zdravím vás“).

I s ohledem na lingvistickou konstrukci a na její charakter v explicitním performativu se zdá, že můžeme vyslovit přinejmenším tuto hypotézu: historicky vzato se z hlediska vývoje jazyka musel objevit explicitní performativ později než některé primárnější výpovědi, z nichž mnohé jsou již přinejmenším implicitními performativy, které jsou do většiny či mnoha explicitních performativů zahrnuty jako části určitého celku. Např. „učiním...“ je dřívější než „slibuji, že učiním...“. Pravděpodobná interpretace (nevím, jak by se dala dokázat) je, že v primitivních jazycích nebylo ještě možné jasně rozlišit, která z těchto jednání, jež můžeme vykonat, vykonána skutečně byla (řekneme-li to pomocí rozlišení, jež se objevila až později). V jednoslovných²² primitivních jazycích se

mohlo např. slovem „býk“ nebo „hrom“ varovat, informovat, předpovídat atd. Pravděpodobný je také názor, že explicitní rozlišení různých platností, které taková výpověď může mít, je pozdější a závažnou realizací jazyka; primitivní nebo primární formy výpovědi si v tomto ohledu zachovávají „dvojakost“ nebo „dvojznačnost“ nebo „vágnost“ primitivního jazyka; nečiní přesnou platnost výpovědi něčím explicitním. Tato nejednoznačnost může mít své výhody: ale větší složitost a rozvoj sociálních forem a procedur bude vyžadovat ujasnění. Nezapomeňte ale, že toto objasnění je stejně tak tvůrčím aktem, jako jím je objev nebo popis! Šlo zrovna tak o to, zavést jasná rozlišení, jako ujasnit rozlišnosti, které již existují.

Existuje však stanovisko, které je velmi nebezpečné zaujmout a k němuž jsme velmi náchylni: totiž předpokládat, že nějak *víme*, že primární nebo původní užívání vět musí být nezbytně tvrdící nebo konstativní, protože takové být má, a to ve smyslu privilegovaném filosofy, tedy prostě jakožto výpověď o něčem, jejímž jediným nárokem je být pravdivá nebo nepravdivá a která nepodléhá kritice z žádného jiného hlediska. Že tomu tak je, určitě nevíme, zrovna tak jako nemůžeme například vědět, že všechny výpovědi začínaly nutně jako imperativy (jak někteří tvrdí) nebo jako zaklínání. Zdá se mnohem pravděpodobnější, že čisté tvrzení je cíl, ideál, k jehož vytyčení – podobně jako k vytyčení cíle přesnosti – dal podnět postupný vývoj vědy. Jazyk jako takový ve svých primitivních stádiích není přesný, a není také v našem smyslu explicitní: přesnost v jazyce dělá jasnější, co se říká – jeho *význam*: explicitnost v našem smyslu dělá jasnější *platnost* výpovědi: nebo to, „jak mají být chápány“ (v jistém smyslu, o němž ještě bude řeč).

Explicitní performativní formule je nadto pouze poslední a „nejúspěšnější“ z četných jazykových prostředků, které byly vždy s větším nebo menším zdarem užívány k tomu, aby plnily tutéž funkci (právě tak jako měření a standardizace byly nejúspěšnějším prostředkem, který byl kdy vynalezen na to, aby se zlepšila přesnost řeči).

21/ Mé vysvětlení je velmi nejasné, podobně jako vysvětlení vět začínajících s „že“ ve všech gramatických příručkách: a ještě horší je v nich vysvětlení o větách začínajících s „co“.

22/ Primitivní jazyky takové pravděpodobně byly, srv. Jespersen.

Podívejme se na chvíli na některé z těchto dalších primitivnějších jazykových prostředků, na některé z rolí, které mohou být plněny i pomocí explicitního performativu (i když ovšem nikoliv beze změny a ztráty, jak uvidíme).

1. Modálnost

Již jsme se zmínili o velmi rozšířeném prostředku, kterým je užití rozkazovacího způsobu. Tento způsob dělá z výpovědi „rozkaz“ (nebo výzvu či dovolení či připuštění, a co všechno jiného!). Mohu tedy říci „Zavři to“ ve velmi mnoha kontextech:

„Zavři to, no tak“ se podobá větě „Nařizuji ti, abys to zavřel“.

„Zavři to – já bych to udělal“ se podobá větě „Radím ti, abys to zavřel“.

„Zavři to, chceš-li“ se podobá větě „Dovoluji ti, abys to zavřel“.

„Tak tedy dobrá, zavři to“ se podobá větě „Souhlasím s tím, abys to zavřel“.

„Zavři to, jestli si troufáš“ se podobá větě „Vyzývám tě, abys předvedl, jestli to dokážeš zavřít“.

Nebo můžeme také užít modálních sloves:

„Můžeš to zavřít“ se podobá větě „Dovoluji ti, souhlasím, abys to zavřel“.

„Musíš to zavřít“ se podobá větě „Nařizuji ti, radím ti, abys to zavřel“.

„Měl bys to zavřít“ se podobá větě „Radím ti, abys to zavřel“.

2. Intonace, kadence, důraz

(Podobné tomu je také důmyslné užití prostředků vyjadřovaných scénickými pokyny, jako „hrozivě“ atp. Zde je několik příkladů:

Začíná útočit! (varování)

Začíná útočit? (otázka)

Začíná útočit!? (protest)

Tyto rysy mluvené řeči se nedají v psané řeči nějak snadno reprodukovat. Pokusili jsme se např. vystihnout intonaci hlasu, jeho kadenci a důraz při protestu tím, že jsme použili vykřičník a otazník (to je ale jen velmi nouzové řešení). Trochu pomoci mohou interpunkce, kurziva nebo slovosled, jsou to ale prostředky spíš jen hrubě výstižné.

3. Příslovce a příslovečné věty

V řeči psané – a do určité míry i v řeči mluvené, i když v té to není tak potřebné – si pomáháme příslovci, příslovečnými větami nebo větnými obraty. Platnost výpovědi „budu“ můžeme tedy blíže vymežit tím, že připojíme „pravděpodobně“ nebo – v opačném smyslu – „zcela jistě“; příslovcem lze také zdůraznit (kvůli připamatování, či čemu všemu) tím, že napíšeme „Udělal byste dobře, kdybyste nikdy nezapomněl, že...“ Dalo by se hodně říci o souvislostech, které toto všechno má s akty, kterými se dává najevo, přímo či nepřímou naznačuje, upozorňuje narážkou, dává na srozuměnou, umožňuje něco vyvodit, něco přenáší, něčemu dává „expresivní“ výraz (ohavné slovo); tyto akty jsou všechny velmi rozdílné, a přesto se pro ně často užívá týchž nebo velmi podobných verbálních prostředků a obrátů. Ve druhé polovině těchto přednášek se vrátíme k důležitému a nesnadnému rozdílu, který tu mezi nimi bude třeba stanovit.

4. Spojovací slůvka

Na rovině intelektuálně snad propracovanější nastupuje užití speciálního jazykového nástroje, totiž spojovacích částic; takto je možno použít slůvka „přesto“ v platnosti „trvám na tom, že“; „tudíž“ v platnosti „usuzuji, že“; „ačkoliv“ v platnosti „připouštím, že“. Všimněte si rovněž užití „zatímco“ a „tímto“ a „nadto“.²³ Vel-

23/ Některé z těchto příkladů kladou starou otázku, zda výpovědi „připouštím, že“ a „usuzuji z toho, že“ jsou nebo nejsou performativy.

mi podobnému účelu slouží užití názvů jako Manifest, Smlouva, Prohlášení, nebo podtitul Román.

Ponecháme-li nyní stranou to, co se říká a jak se to říká, jsou tu další specifické prostředky, díky nimž se může do jisté míry prosadit platnost výpovědního aktu.

5. Průvodní projevy výpovědního aktu

Pronášení slov můžeme doprovázet gesty (mrknutí, ukazování prstem, pokrčení ramen, svráštění obočí, atd.) nebo neverbálními rituálními úkony. Tyto úkony mohou někdy sloužit svému účelu i beze slov; jejich závažnost je očividná.

6. Okolnosti výpovědního aktu

Mimořádně významnou pomoc představují okolnosti, za nichž se výpovědní akt uskutečňuje. Tak např. můžeme říci: „od něho jsem to bral jako rozkaz, nikoliv jako žádost“; podobně rozdíl v tom, jak máme chápat věty „jednoho dne umřu“, „zanechám ti své hodinky“, je určován kontextem, v daném případě zdravím mluvčího.

Tyto možnosti jsou však v jistém smyslu příliš bohaté: připouštějí dvojnárodnost a nepřiměřené rozlišení; a navíc je užíváme k jiným účelům, např. k různým narážkám. Explicitní performativ vyklučuje dvojnárodnost a definuje pevněji to, co je výpovědí realizováno.

Hlavní potíží všech těchto prostředků je jejich významová vágnost a nejistota, zda jsou adresáty správně chápány; pravděpodobně je v nich však také jakási pozitivní nepřiměřenost tomu, aby se vyrovnaly se složitostí sféry oněch jednání, která realizujeme slovy. „Imperativ“ může být rozkazem, dovolením, žádostí, požadavkem, prosbou, návrhem, doporučením, varováním („Jenom jděte a uvidíte“), nebo může vyjádřit podmínku či přípustku či definici („Předpokládejte...“) atd. Předáváme-li někomu něco se slovy

„Převezměte si to“, může to znamenat, že mu to dáváme, půjčujeme, pronajímáme nebo svěřujeme. Když řeknu: „Budu“, může to být slib, nebo vyjádření záměru, nebo předpovídání mé budoucnosti. A tak dále. Není pochyby, že kombinace několika nebo všech výše uvedených prostředků (a velmi pravděpodobně existují i jiné) obvykle postačí – i když jen zhruba. Tak když řekneme „Budu“, můžeme ujasnit, že jde o předpověď tím, že přidáme příslovce „nepochybně“ nebo „pravděpodobně“; nebo že jde o vyjádření záměru tím, že přidáme příslovce „jistě“ či „rozhodně“; nebo že jde o vyslovení slibu tím, že přidáme příslovce „zaručeně“ nebo dodáme „udělám pro to vše, co je v mých silách...“ Je nutno poznamenat, že když jsou k dispozici performativní slovesa, můžeme je užít nejen ve formulacích, ve kterých je spojka „že...“ nebo infinitiv, ale též ve formě scénických pokynů („vítá ho“), nadpisu u návěsti („varujeme!“) a vsuvek v závorkách (toto je téměř zrovna tak dobré kritérium performativu jako naše normální formy); a nesmíme zapominat na užívání speciálních slůvek jako třeba „Aut“ atd., která nemají žádnou normální formu.

Existence explicitních performativů, ani samo jejich užití nás nicméně nezabavuje všech nesnází.

(1) Ve filosofii je tu riziko, že performativy budou mylně chápány jako popisné a konstativní výpovědi.

(1a) Nejde ovšem jen o to, že si performativy neuchovávají onu často výhodnou víceznačnost prvotních výpovědních aktů. Musíme se zajímat zároveň také o případy, kde je pochybné, zda výraz je, nebo není explicitní performativ, a o případy, které se performativům velmi podobají, ale performativy nejsou.

(2) Existují, zdá se, velmi jasné případy, kde se táž formulace zdá být někdy explicitním performativem, někdy popisnou výpovědí, a kde se z této dvojakosti dá i těžít: např. „schvaluji“ a „dávám souhlas“. „Schvaluji“ může mít takto performativní platnost dávat souhlas nebo může mít význam popisu: „Pokládám to za správné“.

Probereme dva druhy klasických případů, kde se tato dvojakost objevuje. Předvedou některé z jevů, které doprovázejí vývoj explicitních performativních formulí.

V lidském životě jsou mnohé situace, kdy pocítovat určitou „emoci“ (promiňte mi tento výraz), nebo „touhu“, nebo zaujmout určitý postoj je považováno konvenčně za vhodnou nebo přiměřenou odpověď či reakci na jistý stav věcí; a tato odpověď, zahrnující i provedení určitého aktu, je v těchto situacích pokládána za přirozenou (nebo bychom si to o ní aspoň rádi mysleli). Pocítit takovou emoci nebo touhu je v takových situacích ovšem možné a obvyklé; a poněvadž naše city či tužby nejsou pro druhé snadno vnímatelné, obvykle si o tom, že je prožíváme, přejeme informovat ostatní. Lze tedy pochopit, že se stává něčím povinným, i když v různých případech z trochu rozdílných a možná méně chvályhodných důvodů, pokud tyto city máme, také je vyjádřit; a vyjádřit je, když jsou pocítovány jako náležité bez ohledu na to, zda opravdu něco z toho, o čem hovoříme, skutečně pocítujeme. Příklady takto užívaných výrazů jsou:

Děkuji	Jsem vděčný	Pocítuji vděčnost
Omlouvám se	Je mi líto	Cítím lítost
Vyslovuji nesouhlas	Neschvaluji	Jsem pobouřen
Vznáším protest		Jsem pohoršen
Dávám souhlas	Souhlasím	Cítím se srozuměn
Vítám vás	Jsem rád, že vás mohu uvítat	
Blahopřeji	Jsem tím potěšen	

V prvním sloupci těchto příkladů jsou performativní výpovědi; výpovědi ve druhém sloupci nejsou čistě popisné, ale alespoň zpolo popisné; a výpovědi ve třetím sloupci jsou jenom konstatováním. Jsou tu tedy četné výrazy – mezi nimi i výrazy dost důležité –, které se vyznačují záměrnou dvojnásobností, která může být stejně tak na škodu jako k užítku; a s touto dvojnásobností se ustavičně boju-

je záměrným zaváděním vět čistě performativních. Můžeme navrhnout nějaká kritéria pro rozhodování, jestli věta „Souhlasím, aby“ nebo „Je mi líto“ byla použita (nebo je dokonce vždy užívána) tím, nebo oním způsobem?

Jedním kritériem by bylo, zda má smysl říci „Je tomu opravdu tak skutečně?“ Když např. někdo řekne „Vítám vás“ nebo „Jsem rád, že vás mohu uvítat“, můžeme říci „Jsem zvědav, jestli je opravdu rád, že přišel“, ale nemohli bychom se podobně ptát: „Jsem zvědav, jestli je opravdu uvítáván?“ Jiným kritériem by bylo, zda by mohlo dojít k témuž aktu, aniž by se přitom něco řeklo – tak třeba když cítím lítost, na rozdíl od toho, že se omluvím, nebo když jsem vděčen, na rozdíl od toho, že děkuji, anebo když jsem pobouřen, na rozdíl od toho, že vznáším protest.²⁴

Aspoň v některých případech by se mohlo užít ještě kritérium třetí: totiž zeptat se, zda můžeme před sloveso, o němž se předpokládá, že je performativní, vložit takové příslovce jako „záměrně“ nebo takový výraz jako „opravdu chci“; neboť (jak se aspoň zdá) když je výpověď určitým jednáním, pak je jistě něčím, co musíme být schopni (příležitostně) vykonat záměrně nebo opravdu to chtít vykonat. Můžeme takto říci „Záměrně jsem prohlásil, že jsem rád, že ho můžu uvítat“, „Záměrně jsem dal souhlas s jeho jednáním“ nebo „Záměrně jsem se omluvil“, a můžeme říci „Opravdu se chci omluvit“. Nemůžeme ale říci „Záměrně jsem se cítil srozuměn s jeho jednáním“ nebo „Opravdu chci, aby mi to bylo líto“ (na rozdíl od „Opravdu chci říci, že lituji“).

Čtvrté kritérium by spočívalo v tom, že se ptáme, zda to, co někdo říká, by mohlo být v pravém slova smyslu nepravdivé, jako tomu je někdy, když říkám „Je mi to líto“, nebo zda by mohlo pouze obsahovat neupřímnost (nezdar), jako někdy, když říkám

24/ Něčím klasickým jsou pochybnosti o možnosti mlčenlivého souhlasu; tedy se neverbální performance vyskytuje jako alternativní forma performativního úkonu: to činí druhé kritérium problematickým!

„Omlouvám se“: tyto věty stírají rozlišení mezi neupřímností a nepravdivostí.²⁵

Zde však musí být provedeno jisté rozlišení, jehož přesnou povahu nejsem s to přesně označit: „Omlouvám se“ a „Je mi líto“ jsme výše uvedli ve vzájemný vztah; existují však velmi četné konvenční výrazy citů, po některých stránkách velmi podobné, které rozhodně nemají s performativy nic společného, např.

„Mám to potěšení ohlásit dalšího řečníka.“

„Lituji, že musím říci...“

„Jsem šťasten, že vám mohu oznámit...“²⁶

Tyto věty můžeme nazvat *zdvořilostními* (podobně jako „mám tu čest...“). Je pouze věci konvence takto je vyslovit: ale *není* tomu tak, že když se řekne „mám potěšení“, tak že nějaké potěšení z toho, že něco dělám, *skutečně* mám. Bohužel. Jen to, že nějaká výpověď je konvenčním výrazem citění nebo postoje, samo ještě *ne stačí* k tomu, aby patřila k výpovědím performativním – a to ani k těm, jež jsou spjaty s pocity a postoji, a které budu označovat jako BEHAVITIVY.

Je třeba rozlišit rovněž případy, kdy *jednání následuje po jeho ohlášení slovy* – je to zvláštní typ případu, který může dávat vznik performativům, ale který není sám o sobě případem performativní výpovědi. Typický příklad je: „Přirazím takhle dveře“ (přirazí dveře). Tento typ případů nás ale přivádí k výpovědi „Zdravím vás“ (zdraví); zde se „Zdravím vás“ může stát náhradou za pozdrav, a tedy čistou performativní výpovědí. Říci „zdravím vás“ dnes je pozdravem. Srovnejte s větou „Pozdravuji památku těch...“.

25/ Podobné jevy se objevují v jiných případech: zvláště matoucí je případ objevující se u toho, co lze nazvat expozitivní performativy.

26/ (Margiální poznámka v rukopise: „Zde je zapotřebí další klasifikace: zmínit to právě jen mimo chodem.“)

Existuje ovšem mnoho přechodných stadií mezi jednáním, které následuje po jeho ohlášení slovy, a čistým performativem:

„Připíjím vám.“ Říci to je ve skutečnosti připíjet někomu (za přiměřených okolností). Ovšem připítek se nekoná, když se neřekne „Připíjím vám“ nebo něco podobného.

„Šach.“ Říci to za přiměřených okolností znamená šachovat. Avšak nezůstane to šachem, i když se neřekne slůvko „šach“?

„J'adoube.“ Je to jednání následující po jeho ohlášení slovy, nebo je to část aktu stavět figuru, který je odlišný od pouhého pohybu s ní?

Tato rozlišení snad nejsou závazná: v případech performativů ovšem existují podobné přechody, jako např.:

„Cituji“: cituje.

„Definuji“: definuje (např. x je y).

„Definuji x jako y .“

V těchto případech vystupuje výpověď jako nadpis: Je to varianta performativu? Vyskytuje se hlavně tam, kde jednání ohlášené slovy je samo verbální performancí.

Explicitní performativní slovesa

Posledně jsme uvažovali o explicitních performativních slovech v protikladu k primárním performativům a řekli jsme, že ty první se přirozeně vyvinuly z oněch druhých podle toho, jak se vyvíjel jazyk a společnost. Řekli jsme ovšem, že tímto nejsou odstraněny všechny naše potíže při vyhledávání souboru explicitních performativních sloves. Dali jsme několik příkladů, kterými jsme ilustrovali, jak se explicitní performativy vyvíjejí z primárních.

Pak jsme vzali příklady toho, co lze nazvat behavitivy, což je druh performativů, u nichž jde zhruba o reakce na chování a o chování vzhledem k druhým lidem, a jejichž účelem je vyjadřovat postoje a pocity.

Srovnajme:

<i>Explicitní performativ</i>	<i>Ne čistý (zpola deskriptivní)</i>	<i>Deskriptiv</i>
Omlouvám se	Je mi líto	Cítím lítost
Vyslovuji nesouhlas	Neschvaluji	Jsem znechucen
Vznáším protest		
Dávám souhlas	Souhlasím	Cítím se srozuměn
Vítám vás	Jste u nás vítán	

Navrhli jsme kritéria k zjišťování čistě explicitních performativů:

(1) Má smysl (nebo má tentýž smysl) ptát se: „Ale udělal to *skutečně*?“ Nemůžeme se ptát „Skutečně ho uvítal?“ v témže smyslu jako se ptáme „Byl mu skutečně vítán?“ a „Skutečně vyslovil nesouhlas?“ v témže smyslu, jako se ptáme: „Skutečně to

neschvaloval?“ To není příliš dobré kritérium například kvůli možnosti nezdarů. Když on řekl „Ano“, můžeme se přesto ptát „Skutečně si ji vzal?“, neboť se může vyskytnout mnoho nezdarů, jež sňatek problematizují.

(2) Mohl by jednání uskutečnit, aniž by byl pronesen performativ?

(3) Mohl by to udělat záměrně? Opravdu to chce udělat?

(4) Mohlo by být např. doslova nepravdivé, že vyslovuji nesouhlas (na rozdíl od: neschvaluji), když jsem řekl, že nesouhlas vyslovuji? (Zůstává tu samozřejmě možnost, že jsem *neupřímný*.) Někdy se může uplatnit kritérium spočívající v užití odlišného slova nebo v užití odlišné větné konstrukce. Tak při explicitním performativu řekneme spíše „Dávám souhlas“ než „Souhlasím“. Srovnajme rozdíl mezi „Byl bych rád, kdybyste mi zmizel z očí“ a „Přeji si, abyste mi zmizel z očí“ nebo mezi „Přál bych si, abyste se bavil“ a „Přeji vám příjemnou zábavu“ atd.

Nakonec jsme rozlišili naše performativy od:

(1) čistě konvenčních, zdvořilostních frází, jako např. „Těší mě, že...“. Tyto jsou zcela odlišné tím, že i když jsou jen formální a nemusí být upřímné, nejsou na základě všech čtyř výše zmíněných kritérií performativy. Zdá se, že představují úzce vymezenou skupinu, omezující se na projevení citu nebo na projevení citové reakce na něco řečeného či slyšeného. (2) Od případu, kdy jednání následuje po jeho ohlášení slovy, čehož typickým příkladem může být obhájce, který na konci svého případu řekne: „Tím svoji obhajobu uzavírám.“ U těchto obrátů je význačný zvlášť velký sklon k tomu, aby přecházely v čisté performativy, když jednání, které následuje po ohlášení slovy, je samo čistě konvenčním úkonem, když je to například nonverbální úkon klanění („Zdravím vás“), nebo řečový rituál provolání „Bravo!“ („Aplauduji“).

Druhou velmi důležitou skupinou, u níž je tak jako u behaviorů obzvlášť nápadný tentýž jev posunu od deskriptivní výpovědi k performativní a kolísání mezi obojím, představuje skupina, kte-

rou označují jako *expozitivity* či expoziční performativy. Zde hlavní část výpovědi má obecně nebo alespoň často přímo formu „tvrzení“, ale na začátku je explicitní performativní sloveso, které ukazuje, jak má být chápáno vřazení tohoto tvrzení do kontextu rozhovoru, diskuse, dialogu nebo obecně do příslušného výkladového kontextu. Zde je několik příkladů:

„Zastávám stanovisko (či zdůrazňuji), že Měsíc nemá žádnou odvrácenou stranu.“

„Docházím k závěru (nebo vyvozují z toho), že Měsíc nemá žádnou odvrácenou stranu.“

„Potvrzuji, že Měsíc nemá žádnou odvrácenou stranu.“

„Připouštím (nebo jsem ochoten uznat), že Měsíc nemá žádnou odvrácenou stranu.“

„Předvídám (nebo předpovídám), že Měsíc nemá žádnou odvrácenou stranu.“

Říkat něco takového znamená formulovat stanovisko, dělat závěr, potvrzovat, replikovat, předpovídat atd.

Mnohé z těchto sloves můžeme celkem bez potíží považovat za čisté performativy. (Je to ovšem nepříjemné, vždyť jsou spojené s obraty vypadajícími jako pravdivá či nepravdivá „tvrzení“. Zmiňovali jsme se o tom už dříve a ještě se k tomu vrátíme.) Když například řeknu „Předpovídám, že...“, „Připouštím, že...“, „Činím předpoklad, že...“, pak obrat, který následuje, vypadá normálně jako tvrzení, nicméně slovesa sama se zdají být čirými performativy.

Aplikujeme-li naše čtyři kritéria, jak jsme je použili pro behaviory, potom jestliže někdo řekne „Činím předpoklad, že...“

(1) nemůžeme se ptát „Činil *skutečně* předpoklad...?“

(2) nemohl činit žádný předpoklad, aniž by to řekl;

(3) mohl říci „Záměrně jsem činil předpoklad...“ nebo „Opravdu chci činit předpoklad...“;

(4) nemůže to být v přísném slova smyslu nepravdivé, jestliže řekne „Činím předpoklad“ (vyjma ve smyslu již zmíněném: „na

stránce 265 činím předpoklad...“). Ve všech těchto bodech „Činím předpoklad“ je něco podobného jako „Vyslovuji důtku za to, že...“, „Vznáším proti tomu protest“. Tyto výpovědi mohou být ovšem nezdařené – člověk může předpovídat, i když k tomu nemá žádné oprávnění, nebo může říci „Přiznávám, že to udělal ty“, nebo může být neupřímný, když říká „Přiznávám, že jsem to udělal“, třebaže to neudělal.

Přesto existuje mnoho sloves, která vypadají velmi podobně a zdají se patřit do téže skupiny, a přitom by nicméně těmto kritériím nevyhověla, jako například „Předpokládám, že“ na rozdíl od „Činím předpoklad, že“. Mohl bych docela dobře říci „Předpokládal jsem, že...“ i v případě, že jsem si to tehdy neuvědomoval a aniž jsem cokoli v tomto smyslu tehdy řekl. A mohu v důležitém deskriptivním smyslu něco předpokládat, i když si to neuvědomuji nebo to neříkám. Mohu ovšem například něco dotvrzovat nebo popírat, aniž k tomuto účelu něco řeknu, takže pak „Dotvrzuji“ a „Popírám“ jsou čistě explicitní performativy v určitých významech, které tu pro nás nejsou důležité; mohu přikývnout nebo zavrtět hlavou anebo dotvrzovat a popírat něco tím, že říkám něco jiného, co toto potvrzení nebo popírání *implikuje*. Ale v případě věty „Předpokládal jsem, že...“ jsem mohl něco předpokládat, dokonce *aniž* bych *řekl* cokoli jiného, co by to implikovalo – když jsem pouze zůstal klidně sedět ve svém koutě, přičemž takový postoj by nebyl možný, jestliže bych to popíral.

Jinými slovy užití obratu „Předpokládám“ nebo snad i „Soudím, že...“ může být dvojnásobně podobně jako užití obratu „Je mi líto, že...“. Věta „Je mi líto, že...“ má někdy stejný význam jako „Omlouvám se“, někdy vyjadřuje mé pocity, jindy znamená obojí zároveň. Tak i výraz „Předpokládám, že...“ má někdy stejný význam jako výraz „Činím předpoklad, že...“, a někdy ne.

Nebo také obrat „Jsem srozuměn s tím, že...“ je někdy použit ve významu „Schvaluji jeho chování“, někdy spíše ve významu „Pokládám jeho chování za správné“, kde alespoň zčásti je popi-

sován můj postoj, má duševní dispozice nebo mé přesvědčení. Zde opět lehké změny ve větě mohou být důležité, například rozdíl mezi obraty „Jsem s tím srozuměn...“ a „Jsem s ním srozuměn...“: nejde však o kritérium naprosto spolehlivé.

U této skupiny se vyskytuje tentýž obecný jev jako u skupiny behaviorů. Právě tak jako máme obrat „Pokládám za dané, že...“ („Činím předpoklad, že...“) jako čistě explicitní performativ, a proti tomu „Předpokládám, že...“ takovým performativem není, právě tak máme:

- „Předpovídám, že...“ jako čistě explicitní performativ oproti „Předvídám (očekávám), že...“;
- „Připojuji se k tomuto názoru“ jako čistě explicitní performativ oproti „Sdílím tento názor“;
- „Kladu otázku, jestli tomu tak je“ jako čistě explicitní performativ oproti „Mám pochybnosti (pochybuji), zdali tomu tak je“.

Naším kritériím čistě explicitního performativu vyhoví výrazy „činím předpoklad“, „předpovídám“, „připojuji se“, „kladu otázku“ atd., zatímco ony druhé výrazy jim nevyhovují, nebo alespoň ne vždy.

Nyní jedna poznámka: Ne všechno, co děláme, když jde o to určit, jaké místo má naše jednotlivá výpověď zaujmout v řečovém kontextu, může být uděláno pomocí explicitního performativu. Například nemůžeme říci „Dávám implicitně na srozuměnou...“, „Nepřímo naznačuji, že...“ atd.

Behaviory a expozitivity jsou dvě skupiny, v nichž se tento nepříjemný fenomén ukazuje: ale lze ho najít i u jiných skupin, například u těch, jež označím jako *verdictivny*. Příklady *verdictivny* jsou obraty: „Vyhlašuji, že...“, „Rozhoduji, že...“, „Oceňuji to na...“, „Datuji to na...“. Takto jestliže jste soudce a řeknete „Rozhoduji, že...“, pak pronesení těchto slov znamená právě rozhodnout; u osob, které nemají takovou úřední autoritu, to tak jasné není: může to být pouhý popis vašeho stavu myslí. Této obtíži se lze

obvykle vyhnout použitím speciálních slov, jako je například „rozsudek“, „Rozsuzuji ve prospěch...“, „Stanovím...“; jinak závisí performativní charakter výpovědi zčásti na jejím kontextu, například na tom, že soudce je skutečným soudcem a že je ve svém tále na příslušném místě v soudní síni.

Něco podobného by byl případ, kdy řeknu: „Pojímám všechna x jako y “. Viděli jsme, že takový výraz může být použit dvěma způsoby: jako čistě explicitní performativ, který mě zavazuje k určitému budoucímu chování, nebo jako popis nikoli snad stavu mé mysli, nýbrž mého obvyklého chování. Můžeme říci: „Ve skutečnosti nic takto nepojímá...“ nebo „Teď právě to takto pojímá...“, a může něco tak a tak pojímat, aniž cokoliv řekne. Musíme tento případ odlišovat od případů, v nichž jsme vykonáním jednotlivého aktu vázáni k určitému pravidelnému chování: například věta „Definuji x jako y “ netvrdí, že to takto pravidelně dělá, ale zavazuje ho to k pravidelnému užívání jednoho výrazu jakožto ekvivalentního k výrazu druhému. V tomto kontextu je poučné srovnat výraz „Mám v úmyslu“ se „Slibuji“.

Tolik k otázce, zda slovo pokládané za explicitně performativní působí jako takové nebo funguje aspoň někdy či zčásti jako pravdivý nebo nepravdivý popis pocitů, stavů mysli, postojů atd. Tento typ případů ale poukazuje opět na širší fenomén, jímž jsme se již zabývali, kdy totiž celá výpověď se zdá být navzdory svým performativním rysům zásadně pravdivá, nebo nepravdivá. Dokonce i když uvažujeme takové marginální případy jako třeba „Soudím, že...“ (jakožto výrok člověka nepatřícího k porotě) nebo „Očekávám, že...“, je zřejmě absurdní se domnívat, že vše, co tyto obraty popisují nebo tvrdí, pokud to právě činí, se týká přesvědčení nebo očekávání mluvčího. Takový předpoklad připomíná nejspíš onu přehnanou přesnost, s níž se v knize „Alenka v říši divů“ bere výraz „Myslím, že p “ jako konstatování o mluvčím, na něž by se mohlo odpovědět: „To je právě jen určitý fakt týkající se tebe samého.“ („Nemyslím...“ začala Alenka; „pak také ne-

mluv,“ řekla housenka, nebo kdo to byl.) A jestliže přejdeme k čistě explicitním performativním slovesům jako „konstatuji“ nebo „tvrdím“, pak jistě je celá věc pravdivá nebo nepravdivá, i když se pronesením takové výpovědi realizuje samotný akt konstatování nebo tvrzení. A opakovaně jsme poukazovali na to, že určité výrazy, které jsou zcela jistě klasickými performativy, jako „Střídání!“, mají velmi těsný vztah k popisování faktů, i když jiné jako „Hra!“ například, takové být nemusí.

Tohle nicméně není tak zlé: mohli bychom rozlišit performativní úvodní část („Tvrdím, že...“), která ukazuje, jak má být výpověď pojata, totiž že je tvrzením (na rozdíl od předpovědi apod.), od té části, která následuje po spojce že a která má být pravdivá nebo nepravdivá. Existuje však v současném stavu jazyka mnoho případů, u nichž nejsme s to provést takovéto rozdělení na dvě části, i když se zdá, že výpověď má v sobě jistý explicitní performativ: tak například „Ztotožňuji x s y “, „Analyzuji x jako y “. Zde zároveň ztotožňujeme a zároveň tvrdíme, že tu je určitá podobnost, a to pomocí určité stručné věty, která má přinejmenším kvazi-performativní povahu. Jako podnět pro další uvažování v tomto směru můžeme zmínit i výrazy „Vím, že...“, „Věřím, že...“ atd. Jak komplikované jsou tyto příklady? Za čistě deskriptivní je nemůžeme považovat.

Zauvažujme teď, kam jsme momentálně dospěli. Vyšli jsme z předpokládaného protikladu mezi performativními a konstativními výpověďmi a našli jsme dostatečné indikace pro to, že k nezdarům může nicméně docházet u obou druhů výpovědí, nikoli jen u výpovědí performativních; a zdá se také, že performativy kromě požadavku, že by měly být zdařilé, charakterizuje navíc – podobně jako tomu je u předpokládaných konstativů – i požadavek, že se mají týkat faktů nebo k nim být v určitém vztahu, který je v různých případech různý.

Nepodařilo se nám sice najít nějaké gramatické kritérium pro performativy, ale mysleli jsme, že bychom snad mohli trvat na tom,

že každý performativ by v principu *mohl* být vyjádřen ve formě performativu explicitního, a pak bychom mohli sestavit seznam performativních sloves. Potom jsme však shledali, že často není snadné dospět k jistotě o tom, zda je výpověď performativní, nebo není performativní, i když má zdánlivě explicitní formu. A v každém případě tu zbývají jako typický případ výpovědi začínající obratem „Tvrším, že...“, které se zdají vyhovovat požadavkům kladeným na performativy, ale které přitom rozhodně prezentují určitá tvrzení a jsou jistě zásadně pravdivé nebo nepravdivé.

Je tedy načase přistoupit k problému z nového hlediska. Chceme obecněji znovu zvážit, v jakém různém smyslu říci něco může znamenat něco udělat, nebo v jakém smyslu může být něco uděláno, když něco říkáme (a možná také zvážit onen odlišný případ, při němž něco děláme *tím*, že něco říkáme). K rozpletení našeho problému nám snad pomůže ujasnění a přesnější definování. Neboť koneckonců „dělat něco“ je výraz velmi vágní. Není tomu nakonec tak, že „něco děláme“, když pronášíme jakoukoli výpověď? Jistě způsoby, jimiž mluvíme o „konání“, jsou zde (tak jako jinde) poněkud matoucí. Můžeme například stavět proti sobě muže slov a muže činu; a o oněch prvních můžeme říci, že *nedělali* nic, že pouze mluvili nebo něco *řikali*. A dále můžeme stavět do protikladu toho, kdo *pouze* něco myslí, s tím, kdo to *skutečně* (nahlas) říká: a v tomto kontextu právě říkat znamená něco dělat.

Je na čase podívat se detailněji na okolnosti „pronášení výpovědi“.²⁷ Začneme s tím, že existuje celá třída významů, které označím jako (A), v jakých říci něco musí vždy znamenat i něco udělat, skupina významů, jež dohromady představují plný smysl slova „řící“. Aníž bychom lpěli na vyříbenosti formulací, můžeme souhlasit s tím, že říci něco znamená

- (A.a) vždy uskutečnit akt vyslovení jistých zvuků („fonetický“ akt); výpověď je fonickým útwarem;
- (A.b) vždy uskutečnit akt vyslovení jistých hlásek nebo slov, tj. určitých druhů zvuků, jež *jako takové* patří k určitému slovníku, jež mají jistou stavbu, tj. patří jako takové k jisté gramatice, mají jistou intonaci atd. Tento akt můžeme označit jako „fatický“ akt a výpovědní akt pak jako akt vyslovení „fématu“ (který je odlišný od femému lingvistické teorie); a
- (A.c) obecně uskutečnit akt užití fématu či jeho konstituentů s jistým více nebo méně určitým „smyslem“ a více nebo méně určitou „referencí“ (což dohromady představuje ekvivalent „významu“). Tento akt můžeme nazvat „rhetickým“ aktem a výpověď z hlediska toho, co vypovídá, můžeme označit jako „rhéma“.

27/ Aníž bychom to vždy zmiňovali, musíme mít na paměti „oslabení“, k němuž dochází tehdy, když užíváme řeč na divadle, v beletrii a poezii, při citování a recitování.

*Lokuční, ilokuční
a perlokuční akty*

Když jsme začali naplňovat náš záměr sestavit nějaký seznam explicitních performativních sloves, vyšlo najevo, že vůbec nebude snadné odlišit performativní výpovědi od konstativních, a proto se zdálo, že bude účelné, jestliže se na chvíli vrátíme k základům a zásadním způsobem se zamyslíme nad tím, kolik významů vůbec může mít, když tvrdíme, že něco říci *je* totéž jako něco vykonat, anebo že když něco říkáme, něco konáme, nebo i že něco konáme *tím*, že něco řekneme. Nejprve jsme tedy odlišili celou skupinu významů tohoto „konání něčeho“, jež všechny jsou obsaženy v konstatování, že něco říci znamená ve zcela běžném smyslu nějak konat – je v tom zahrnuto pronášení jistých zvuků, pronášení jistých slov v jisté vazbě a rovněž tak i vypovídání těchto slov s jistým „významem“ v tom smyslu tohoto slova, který má v oblibě filosofie, to jest s určitým smyslem a určitou referencí.

Akt „říkání něčeho“ v tomto zcela běžném smyslu budu označovat – to jest pokřtím jej tak – jako performanci lokučního aktu, takže zkoumání výpovědí tohoto druhu a v tomto ohledu bude zkoumáním lokucí, neboli plných jednotek řeči. Je samozřejmé, že musíme mít zcela jasno o tom, co je to lokuční akt, zejména proto, abychom tento akt dokázali odlišit od aktů jiných, kterým především budeme věnovat pozornost. Zde pouze poznamenávám, že pokud bychom se chtěli zabývat lokučním aktem jako takovým, bylo by možné i nezbytné jeho analýzu ještě zpřesnit a toto další zpřesnění by pak bylo velmi důležité nejen pro filosofy, nýbrž i pro gramatiky a fonetiky.

Zhruba jsme rozlišili fonetický akt, fatický akt a rhétický akt. Fonetický akt spočívá pouze v pronášení určitých zvuků. Fatický akt je vypovídání jistých slov, to jest zvuků určitého typu, které patří k určitému slovníku a pokud právě patří k určitému slovníku, a to takových, které odpovídají určité gramatice a pokud jí právě odpovídají. Rhétický akt je takový akt, při němž se těchto slov používá s jistým více či méně určitým smyslem a referencí. Tak například výpověď „Řekl: ‚Kočka je na rohožce‘“ informuje o fatickém aktu, zatímco výpověď „Řekl, že kočka je na rohožce“ informuje o rhétickém aktu. Obdobný protiklad ilustrují rovněž následující dvojice:

„Řekl: ‚Kočka je na rohožce‘“ – „Řekl, že kočka je na rohožce.“
 „Řekl: ‚Budu tam‘“ – „Řekl, že tam bude.“
 „Řekl: ‚Vypadni‘“ – „Řekl mi, abych vypadnul.“
 „Řekl: ‚Je to v Oxfordu anebo v Cambridgi?‘“ – „Zeptal se, zda je to v Oxfordu anebo v Cambridgi.“

I když další zkoumání v tomto směru není pro to, co potřebujeme vědět, nezbytné, zmíníme zde alespoň několik všeobecných momentů, které stojí za připomenutí.

(1) Je zjevné, že mám-li vykonat fatický akt, musím vykonat akt fonetický, anebo chcete-li, vykonávám-li první, vykonávám současně i druhý (což ale neznamená, že fatické akty jsou podtřídou aktů fonetických; definovali jsme fatický akt jako pronesení slov jakožto patřících k určitému slovníku): opak ale neplatí, poněvadž i když opice vydá zvuk, který je k nerozpoznání od „jdi“, stále ještě to není akt fatický.

(2) V definici fatického aktu je zjevně smícháno dvojí: slovník a gramatika. Neoznačili jsme speciálním jménem osobu, která například říká „kočka veskrze jestliže“, a osobu, která říká „Lebošňáto je byle“. A je tu ještě další moment vedle slovníku a gramatiky, totiž intonace.

(3) Stejně jako fonetický akt je i fatický akt v zásadě imitovatelný, reprodukovatelný (a to včetně intonace, mimiky, gest atd.). Je možné imitovat nejen výpověď v uvozovkách „Má krásné vlasy“, nýbrž i mnohem komplexnější fakt, totiž že kdosi tuto výpověď pronesl takto: „Má krásné vlasy“ (s pokrčením ramen).

To je případ, kdy se to, co někdo řekl, uvádí v uvozovkách, jako je tomu v románech: každou výpověď lze reprodukovat v uvozovkách anebo v uvozovkách, po nichž následuje „řekl“ anebo, ještě častěji, „řekla“.

Říkám-li „Řekl, že kočka je na rohožce“, „Řekl, že půjde“, „Řekl, že musím jít“ (jeho slova tedy zněla „Musíš jít“), pak tato tvrzení popisují rhétický akt. (Jde tu o tzv. „nepřímou řeč“. *Není-li* sdostatek zřejmé, jak chápat význam či referenci, pak celá výpověď anebo její část musí být v uvozovkách značících citaci. Mohu tedy říci: „Řekl, že mám jít za ‚ministrem‘, ale neřekl za jakým“ anebo „Řekl jsem, že se chová nemožně a on odpověděl ‚čím dál se člověk dostane, tím méně je‘“. Výrazu „řekl, že“ se ovšem nedá snadno použít všude: jestliže mluvčí užil imperativu, řekneme spíše „řekl, abych“, „doporučil, abych“ anebo výrazů jako „řekl, že mám“, „řekl, že bych měl“ atd. Srovnejme s tím výrazy jako „vyslovil potěšení“, „přednesl omluvu“.

A ještě jedna poznámka v souvislosti s rhétickým aktem: smysl a reference (pojmenování a vypovídání o něčem) představují podřízené akty vykonávané při vykonávání rhétického aktu. Takto lze říci „bankou“ jsem rozuměl...“ anebo „když jsem řekl ‚on‘, měl jsem na mysli...“. Můžeme ale vykonat rhétický akt, aniž bychom mluvili o něčem a pojmenovávali? Obecně vzato by se zdálo, že něco takového možné není, avšak existují i nejasné případy. Jakou referenci má například výpověď „všechny trojúhelníky mají tři strany“? A podobně je zřejmé, že můžeme vykonat fatický akt, který není aktem rhétickým, i když naopak to neplatí. Můžeme takto opakovat něčí poznámku, mechanicky zamumlat nějakou

průpovídku anebo přečíst nějakou latinskou větu, aniž bychom znali význam slov.

Otázka, kdy určité féma nebo určité rhéma je *stejně* jako nějaké jiné – ve smyslu stejného „typu“ nebo stejné promluvové singularity (token) –, a otázka, co je izolované féma či rhéma, tu pro nás nemá velký význam. Důležité je ale mít na paměti, že stejné féma, např. věta, to znamená singularita stejného typu, může být v různých výpovědích užito s rozdílným smyslem nebo s rozdílnou referencí a představovat tak různá rhémata. Když jsou naopak různá fémata užita se stejným smyslem i referencí, mohli bychom mluvit o rhéticky ekvivalentních aktech (v jistém smyslu o „stejném tvrzení“), ale nikoli o stejném rhématu nebo rhétickém aktu (kdy jde o tvrzení v jiném smyslu, zahrnujícím i užití týchž slov).

Féma je jednotka jazyka: jeho typickým nedostatkem je to, že může být nesmyslem – nemít význam. Naproti tomu rhéma je jednotkou řeči; jeho typickým nedostatkem je to, že může být neurčitě, prázdně, temné atd.

Třebaže jsou tyto otázky velice zajímavé, prozatím ještě nijak neosvětlují náš problém konstativu v jeho protikladu k performativní výpovědi. Tak pokud jde např. o výpověď „Chystá se zaútočit“, je docela dobře možné, že jasně vyložím, „co jsem říkal“, když jsem tuto výpověď pronášel, a to ve všech významech, jež jsme doposud rozlišili, aniž bych tím jakkoli osvětlil, zda jsem pronesením této výpovědi vykonal akt *varování* či nikoli. Může být naprosto zřejmé, co jsem měl na mysli tímto „Chystá se zaútočit“ anebo „Zavři dveře“, ale nebýt zřejmé, zda je to míněno jako tvrzení či varování atd.

Obecně můžeme říci, že vykonal mluvnický, lokuční akt znamená také a *eo ipso* vykonal akt *ilokuční*, jak jej navrhuji nazývat. Při vykonání lokučního aktu vykonáme takto i takový akt jako:

- kladení otázky či odpovídání na ni,
- podávání nějaké informace či ubezpečování anebo varování,
- oznamování rozhodnutí či záměru,

- vynášení rozsudku,
- jmenování, odvolání, kritika,
- identifikování či popisování

a mnohé jiné. (V žádném případě nechci vzbudit dojem, že toto je nějaká jasně definovaná třída.) Na propojení, jež jsme tu vyjádřili slovy *eo ipso*, není nic záhadného. Potíž je spíše s množstvím různých významů výrazu tak neurčitěho, jako jsou slova „způsob, jakým používáme“ – to totiž může odkazovat dokonce i k lokučnímu aktu, a dále i k aktům perlokučním, k nimž se za okamžik ještě dostaneme. Samo užití řeči znamená vykonání nějakého lokučního aktu: avšak jakým způsobem ji přesně v dané situaci používáme? Řeč totiž používáme v mnoha funkcích či mnoha způsoby a pro akt chápaný v jistém smyslu (ve smyslu B²⁸) je právě velice důležité, jak a v jakém *smyslu* jsme v dané situaci řeči „použili“. Je velký rozdíl, jestli jsme radili či pouze nadhazovali jistotu možnost anebo skutečně přikazovali, jestli jsme v přísném slova smyslu slíbovali anebo jen oznamovali neurčitý záměr atd. Tyto otázky souvisí poněkud, ač ne zcela zřetelně, i s gramatikou (viz výše) a musíme se jimi ustavičně zabývat, a to třeba ve formě alternativy, zdali určitá slova (určité lokuce) *měla platnost otázky*, anebo *zda měla být brána* jako výraz vlastního mínění apod.

Vyložil jsem provádění aktu v tomto novém a druhém smyslu jako vykonání „ilokučního“ aktu, tj. jako provedení aktu uskutečňujícího se, *když* něco říkáme, v protikladu k vykonání aktu řečení něčeho; označím provedený akt jako „ilokuci“ a teorii různých typů jazykové funkce, tak jak tu o ni jde, budu označovat jako teorii „ilokučních platností“.

Lze říci, že filosofové toto zkoumání příliš dlouho zanedbávali a všechny problémy pojednávali jako problémy „lokučního úzu“, a skutečně také ona „deskriptivní iluze“, o níž jsme se zmínili

28/ Viz níže, s. 107.

v 1. přednášce, vzniká obvykle právě z toho, že se problém prvního typu zamění za problém druhého typu. Je pravda, že se toho již pomalu začínáme zbavovat; od několika let si stále zřejměji uvědomujeme, že důležitou roli hraje situace vypovídání a že užívání slova je třeba do určité míry „vysvětlovat“ i „kontextem“, do něhož se mají v jazykové komunikaci vřadit anebo v němž byla skutečně vyslovena. Avšak pořád ještě máme příliš silný sklon podávat takové vysvětlení jakožto vysvětlení „významů slov“. Připouštíme, že slovo „význam“ se může vztahovat i na ilokuční platnost – „Mělo to od něho význam příkazu“ apod. Chci však rozlišovat *platnost* a význam (přičemž význam pojmám jako ekvivalentní smyslu a referenci), podobně jako bylo už dříve nutno rozlišit smysl a referenci.

Máme tu navíc ilustraci toho, jak rozdílně se používá výrazů „způsoby užití jazyka“ či „způsob užití věty“ atd. – výraz „způsob používání“ je výrazem beznadějně mnohoznačným či příliš širokým, stejně jako i slovo „význam“, jež se dnes stalo obvyklým terčem posměchu. Avšak s výrazem „způsob užívání“, který je nahrazuje, to není o mnoho lepší. Můžeme plně vyjasnit „způsob použití nějaké věty“ v konkrétní situaci ve smyslu lokučního aktu, aniž bychom se byť i jen dotkli způsobu použití této věty ve smyslu aktu *ilokučního*.

Ještě předtím, než se toto pojetí ilokučního aktu pokusíme upřesnit, postavme proti lokučnímu i ilokučnímu aktu další, třetí druh aktu.

Existuje totiž ještě další smysl (C), v němž vykonání lokučního aktu a v něm i aktu ilokučního může být zároveň vykonáním aktu ještě i jiného druhu. Říká-li se něco, pak to často, nebo i normálně má také nějaké účinky na pocity, myšlenky či jednání posluchačstva, nebo mluvčího anebo jiných osob: a lze to činit se zámyslem, úmyslem či cílem právě tyto účinky vyvolat, můžeme v této souvislosti říci, že mluvčí vykonal určitý akt, který k lokučnímu a ilokučnímu aktu odkazuje buď nepřímou (C.a), anebo vůbec

ne (C.b). Vykonávání aktu tohoto druhu budeme označovat jako vykonání perlokučního aktu a vykonaný akt tam, kde to bude vhodné – hlavně v případech spadajících pod (C.a) – jako perlokuci. Nebudu prozatím tuto myšlenku přesně definovat – jakkoli to potřebuje –, nýbrž uvedu pouze několik příkladů.

(E.1)

Akt (A) či lokuce

Řekl mi „Střel na ni“ a přitom slovem „střel“ mínil střelení a slovem „ji“ odkazoval k *ni*.

Akt (B) či ilokuce

Naléhal (anebo radil, přikazoval atd.), abych na ni střelil.

Akt (C.a) či perlokuce

Přesvědčil mne, abych na ni střelil.

Akt (C.b)

Dovedl mne (přiměl mne) k tomu, abych na ni střelil.

(E.2)

Akt (A) či lokuce

Řekl mi „to nemůžeš udělat“.

Akt (B) či ilokuce

Protestoval proti tomu, abych to dělal.

Akt (C.a) či perlokuce

Odradil mne od toho, rozmluvil mi to.

Akt (C.b)

Zarazil mne, přivedl mne k rozumu atd. Rozladil mě.

Podobně můžeme odlišit lokuční akt „řekl, že ...“ od ilokučního aktu „vyjádřil stanovisko, že ...“ a od perlokučního aktu „přesvědčil mne, že ...“ Uvidíme ještě, že „účinky“ perlokucí zde zmíněné (viz C.a a C.b) nezahrnují určitý zvláštní druh konvencionálních účinků, např. to, že mluvčí je zavázán svým slibem, což spadá pod ilokuční akt. Asi by tu bylo třeba dalších omezení, po-

něvadž je zjevně rozdíl mezi tím, co pocítujeme jako skutečné vytváření skutečných účinků, a tím, v čem vidíme pouhé konvenční důsledky; k tomu se v každém případě ještě vrátíme.

Zde jsme tedy zhruba rozlišili tři druhy aktů – lokuční, ilokuční a perlokuční. Omezíme se na obecné poznámky k těmto třem třídám, přičemž jim zatím ponecháme jejich neurčitost. První tři body se opět budou týkat „užívání řeči“.

(1) V těchto přednáškách se v zásadě soustředíme na druhý, ilokuční akt v jeho protikladu k ostatním. Filosofie má trvalý sklon eliminovat tento akt ve prospěch jednoho či druhého z obou dalších. Avšak tento akt se od obou liší. Viděli jsme již, jak výrazy „význam“ a „užívání věty“ mohou stírat rozdíl mezi lokučními a ilokučními akty. K tomu teď dodáváme, že výraz „užívání“ řeči může podobně i setřít rozdíl mezi ilokučním a perlokučním aktem – budeme je tedy muset ještě pečlivěji rozlišit. Když říkáme, že „řeč“ se užívá za účelem dokázání či varování, vypadá to podobně, jako když říkáme, že „řeči se používá za účelem přesvědčování, povzbuzování či zalarmování“; avšak první případ lze – abychom schematicky vyznačili jeho odlišnost – označit jako konvenční v tom smyslu, že jej můžeme přinejmenším učinit explicitním performativní formulí, což je v druhém případě nemožné. Můžeme tedy říci „dokazuji, že“ anebo „varuji vás, že“, avšak nelze říci „přesvědčuji vás, že“ anebo „alarmuji vás, že“. A dále: můžeme mít zcela jasno o tom, zda někdo něco dokazoval či nikoli, aniž bychom se museli zabývat otázkou, zda někoho přesvědčil či nikoli.

(2) Máme-li se dostat dál, musíme si uvědomit, že výrazem „užívání řeči“ lze obsáhnout i jiné, rozmanitější případy než jen ilokuční a perlokuční akty a zřejmě dost odlišné od těch, kterými se tu zabýváme. Můžeme např. mluvit o „používání řeči“ k něčemu, třeba k žertu, a výraz „když jsem říkal“ můžeme používat způsobem odlišným od vyznačení ilokuce – například řekneme-li: „když jsem říkal ‚p‘, pouze jsem žertoval“ anebo „hrál určitou ro-

li“ či „básnil“; a také můžeme mluvit o „básnickém užívání řeči“ na rozdíl od „užití řeči v básnictví“. Tyto odkazy na způsob „užívání řeči“ nemají s ilokučním aktem nic co dělat. Např. říkáme-li „Hledej si třeba modré z nebe“, může být sice zřejmé, jaký má mo- je výpověď význam a platnost, aniž by bylo jasné, o jaký ze zmíněných případů běží. Existují také oslabené parazitní způsoby užití řeči atd., různé způsoby, které „nejsou vážně míněny“ nebo nejsou „zcela normální“. Může být, že normální podmínky referenčního vztahu jsou vyřazeny z platnosti anebo že mluvčí se snaží vykonat standardní perlokuční akt, nepokouší se přimět někoho k něčemu, tak jako Walt Whitman nepodněcuje orla svobody ke vzletnutí doopravdy.

(3) Dále pak můžeme v jisté souvislosti s tím, že něco říkáme, „konat“ věci, jež jako by přesně nezapadaly – alespoň na první pohled – do žádné z těchto zhruba definovaných tříd, anebo se zdá, jako by jakýmsi neurčitým způsobem náležely několika třídám současně, a přitom si ani zdaleka nejsme jisti tím, že by se od zmíněných tří aktů lišily tak jako žertování či básnění. Příkladem by mohlo být nepřímé podněcování: *podněcujeme-li* nepřímo něco tím, že něco vyslovujeme, zdá se, že je v tom implikována nějaká konvence jako v ilokučním aktu, avšak nelze říci „Nepřímo podněcuji...“, takže to, co je zde implikováno, je spíše rafinovaně vypočítaný účinek než pouhý akt. Jiným příkladem je projevování emocí. Pronesením určité výpovědi můžeme projevit určitou emoci, např. když zaklejíme; avšak ani v tomto případě nelze užit performativních formulí ani jiných prostředků ilokučních aktů. Můžeme říci, že klení používáme *k tomu*, abychom si ulevili od svých citů. Zapamatujme si tedy, že ilokuční akt je akt konvenční: akt, který konáme v souladu s určitou konvencí.

Následující tři body souvisí hlavně s tím, že naše akty jsou akty.

(4) Protože akty všech těchto tří druhů jsou vykonáváním určitého jednání, je nezbytné vzít rovněž v úvahu nesnáze, jimž jsou

všechna jednání vystavena. Musíme být připraveni k systematickému rozlišení mezi „aktem udělání x“, tj. aktem dosahujícím nějakého x, a „aktem usilujícím udělat x“.

V případě ilokucí musíme být připraveni provést nezbytné rozlišení – v běžném jazyce vyznačené leda jen ve výjimečných případech – mezi

(a) aktem spočívajícím v tom, že se o vykonání určitého ilokučního aktu pokoušíme nebo že jej zamýšlíme (nebo předstíráme nebo zdánlivě předvádíme) a

(b) aktem úspěšného provedení nebo uskutečnění takového aktu.

Toto rozlišení je, nebo by mělo být samozřejmostí teorie pojednávající o „jednání“ obecně. Ale pozornost byla nejdříve obrácena na jeho speciální význam v souvislosti s performativy: je například vždy možné snažit se někomu poděkovat nebo někoho informovat, a přece různým způsobem neuspět, protože nenaslouchá, nebo to chápe jako ironii, nebo pro to nebyl, ať už to bylo cokoli, odpovídajícím člověkem, a tak dále. Toto rozlišení vyvstane, tak jako u každého aktu, i u aktů lokučních; ale selhání tu nebude spočívat jako tam v nezdařech, nýbrž v tom, že člověk ze sebe nedokáže slova dobře vypravit, že se nevyjádří jasně, atd.

(5) Protože naše akty jsou akty, musíme mít vždy na paměti rozdíl mezi vyvoláním účinků či důsledků, které jsou záměrné nebo nezáměrné; (i) jestliže mluvčí zamýšlí způsobit nějaký účinek, tento účinek se přesto nemusí dostavit, a (ii) může se naopak dostavit tehdy, když jej vyvolat nezamýšlí, anebo když má v úmyslu nevyvolat jej. Abychom se vyrovnali s komplikací (i), připomeneme dříve uvedený rozdíl mezi pokusem a dosažením; pokud jde o (ii), připomeneme běžné jazykové prostředky distancování se (např. adverbia „neúmyslně“ atd.), jež jsou k dispozici ve všech případech konání aktů.²⁹

(6) Dále ovšem musíme připustit, že jakožto jednání mohou vystupovat i takové akty, které v pravém slova smyslu *nekonáme*, jako například akty vykonané pod nátlakem anebo jiným podobným způsobem. Takové jiné způsoby, v nichž nejsme aktéry konání v plném smyslu, jsou ostatně uvedeny i výše v bodu (2). Můžeme sem připojit snad i případy uvedené v (5), kdy přivodíme účinky omylem, kdy jsme nezamýšleli to udělat.

(7) A konečně musíme obecnou teorií jednání čelit námitce týkající se našich ilokučních a perlokučních aktů, že totiž pojem aktu není zcela jasný. Máme představu „aktu“ jako něčeho, co konáme, co je fyzicky definovatelné, a co se odlišuje jak od konvencí, tak od důsledků. Avšak

(a) v ilokučním, a dokonce i lokučním aktu jsou zahrnuty určité konvence: srovnejte akt vzdání pocty. Ten je jím jenom proto, že je konvencionalizovaný, a koná se jen proto, že je konvencionalizovaný. Srovnejte rozdíl mezi kopáním do zdi a kopáním na branku;

(b) perlokuční akt vždy zahrnuje určité důsledky, jako když řekneme „Tím, že jsem udělal x, vykonal jsem zároveň y“, neboť akt s sebou nese vždy delší či kratší řadu důsledků, z nichž některé mohou být i „neúmyslné“. Pokud jde o fyzický akt, neexistuje zde žádné omezení jeho minimálního rozsahu. Základní samozřejmostí naší teorie řeči ve vztahu k „jednání“ vůbec je anebo mělo by být to, že do pojmenování aktu samého lze vřadit libovolně dlouhou řadu toho, co se také dá nazvat „důsledky“ našeho jednání. Tak například na otázku „Co udělal?“ můžeme odpovědět buď „zastřelil osla“ anebo „vystřelil“ či „stiskl spoušť“ anebo „pohnul prstem na spoušti“, a všechny odpovědi budou správné. Anebo –

čem, aniž bych to mínil, nebo se k něčemu zavázat neúmyslně; mohu například někomu nařídít, aby něco udělal, když jsem neměl v úmyslu nařídít mu to. Ale to se projevuje nejvýrazněji ve spojení s perlokucemi, podobně jako i rozdíl mezi pokusem a uskutečněním.

29/ Lze připomenout, že tato komplikace (ii) může samozřejmě vyvstat v případech jak aktů lokučních, tak i ilokučních. Mohu něco říci nebo mluvit o ně-

abychom zkrátily pohádkové vyprávění o stařence, která se snažila zahnat domů sele, aby stihla večeři s dědkem – můžeme nakonec zrovna tak říci, že kočka dostala sele přes plot či že je přiměla, aby přelezlo plot. Jestliže v takových případech *zminíme* jak akt B (ilokuce), tak akt C (perlokuce), pak řekneme „vykonal C tím, že konal B“ spíše než „konal C, když konal B“. Z tohoto důvodu se C označuje jako *perlokuční* akt na rozdíl od aktu ilokučního.

V dalším se ještě vrátíme k rozlišení našich tří druhů aktů a k výrazům „když konám x, konám y“ a „tím, že vykonám x, konám y“ a pokusíme se tyto tři třídy, jejich členy i to, co nejsou jejich členy, učinit o něco zřejmějším. Uvidíme, že tak jako lokuční akt, má-li být úplný, zahrnuje vykonání mnoha věcí najednou, mohlo by platit totéž i o aktu ilokučním a perlokučním.

Rozdíly mezi lokučními a perlokučními akty

Když jsme si jako program stanovili, že sestavíme seznam explicitních performativních sloves, narazili jsme na jisté obtíže, jak určit, zda nějaká výpověď je nebo není performativní, či alespoň zda je *čistě* performativní. Zdálo se proto účelné vrátit se k samotným základům a *zvážit*, v kolikerém možném smyslu platí, že říkat něco je *dělat* něco, nebo že když něco říkáme, zároveň i *něco* děláme, anebo že dokonce něco uděláme *tím*, že něco řekneme.

Nejprve jsme rozlišili skupinu věcí, které děláme, když vůbec něco říkáme, a ty jsme shrnuli tím, že jsme řekli, že uskutečňujeme *lokuční* akt, který je zhruba ekvivalentní tomu, pronese-li se určitá věta s určitým smyslem a určitou referencí, což zase je zhruba ekvivalentní „významu“ v tradičním smyslu slova. Za druhé jsme pak řekli, že uskutečňujeme také *akty ilokuční*, jako například informování, příkazování, varování, zavazování se k něčemu atd., to znamená, že pronášíme výpovědi, které mají jistou konvencionální platnost. Za třetí můžeme uskutečňovat také *akty perlokuční*: jsou to akty, které přivozujeme nebo uskutečňujeme *tím*, že něco řekneme – je to například přesvědčování, přemlouvání, odstrašování, a dokonce třeba i vyvolávání překvapení či uvádění v omyl. Máme zde tedy trojí, ne-li vícery smysl či dimenzi „způsobu užití věty“ nebo „způsobu užití řeči“ (a existují samozřejmě i jiné možnosti). „Akty“ všech těchto tří druhů jsou samozřejmě jako takové vystaveny obvyklým obtížím a výhradám, které souvisejí s rozdílem mezi pokusem a úspěšným provedením, mezi tím, co

je záměrné na rozdíl od neúmyslného, a podobně. Potom jsme řekli, že musíme tyto tři druhy aktu prozkoumat podrobněji.

Ilokuční akt musíme odlišovat od aktu perlokučního: musíme tedy například rozlišovat mezi „když jsem to říkal, varoval jsem ho“ a „tím, že jsem to řekl, jsem ho přesvědčil, překvapil nebo přiměl k tomu, aby přestal“.

Právě rozdíl mezi ilokucemi a perlokucemi je tím, co bude zřejmě nejspíš působit obtíže, a na tento rozdíl se také nyní zaměříme, přičemž se dotkneme i rozdílu mezi ilokucemi a lokucemi. Je jisté, že perlokuční smysl „vykonání něčeho“ musí být nějakým způsobem vyloučen jakožto irelevantní, pokud jde o smysl, v němž nějaká výpověď, je-li její pronesení „vykonáním něčeho“, je výpovědí performativní, alespoň má-li se jako taková lišit od výpovědi konstativní. Neboť nepochybně *každý* nebo téměř každý perlokuční akt může být za dostatečně speciálních okolností úspěšně realizován pronesením jakékoli výpovědi, ať zamýšleným nebo nezamýšleným, a zejména výpovědí čistě konstativní (jestli vůbec něco takového existuje). Od toho, abych něco neudělal, mě můžete odstrašit (C.b)³⁰ například tím, že mi sdělíte, třeba i bezděčně, nicméně v pravý čas, jaké důsledky by ve skutečnosti mělo, kdybych to udělal: a to platí dokonce i pro (C.a), protože o tom, že se nějaká žena dopustila manželské nevěry, mě můžete přesvědčit (C.a) tím, že se jí zeptáte, jestli to nebyl její kapesník, který byl v ložnici pana X,³¹ nebo tvrzením, že ten kapesník byl její.

30/ O významu těchto odkazů viz s. 107.

31/ Že podání prosté informace má téměř vždy následné účinky na jednání, není o nic překvapivější než opačný fakt, totiž že uskutečnění jakéhokoli jednání (včetně pronesení nějaké performativní výpovědi) má pravidelně ten důsledek, že nás i ostatní přivede k tomu, že si uvědomíme nebo že si druzí uvědomí jisté fakty. Vykonat zřetelně postřehnutelným nebo rozpoznatelným způsobem jakýkoliv akt, znamená poskytnout sobě a obecně i ostatním příležitost poznat, (a) že jsme jej vykonali, a zároveň (b) i mnoho dalších faktů týkajících se našich motivů, našeho charakteru nebo čehokoliv jiného, co je

Musíme tedy stanovit hranici mezi aktem, který uskutečňujeme (v tomto případě ilokuci), a jeho důsledky. Obecně vzato, není-li dané jednání jednáním spočívajícím v tom, že se něco říká, nýbrž nekonvenčním „fyzickým“ úkonem, je to obecně spletitá záležitost. Jak jsme viděli, můžeme, anebo bychom se alespoň rádi domnívali, že můžeme, postupně klasifikovat stále víc a víc z toho, co zpočátku a obvykle bývá nebo by případně mohlo být zahrnuto pod jméno dané „našemu aktu“ jako takovému,³² jakožto něco, co ve skutečnosti představuje pouhé *důsledky* našeho skutečného jednání v jeho předpokládaném minimálním fyzickém smyslu – ať už jde o důsledky třeba i jen málo vzdálené a přirozeně předjímatelné. Toto jednání se potom bude jevit jako vykonání nějakého pohybu nebo pohybů určitými částmi našeho těla (např. ohnutí prstu, které vyvolalo pohyb spouště, který způsobil... , což pak způsobilo smrt osla). Samozřejmě že existuje mnoho věcí, které by k tomu bylo ještě možné říci, ale které nás zde nemusí zajímat. Avšak alespoň v případě aktů uskutečňovaných, když něco říkáme,

(I) nám *pojmenování* poskytuje pomoc, která v případě „fyzických“ úkonů neexistuje. U fyzických úkonů totiž daný úkon téměř vždy zcela přirozeně pojmenováváme *nikoli* z hlediska toho, co zde označujeme jako minimální fyzický akt, nýbrž z hlediska za-

možné z vykonání našeho aktu vyvodit. Když na politické schůzi hodíte rajčetem (nebo zakřičíte ‚Hanba‘, když to udělá někdo jiný – předpokládáme, že to je výkonem určitého jednání), pravděpodobným důsledkem bude, že přimějete ostatní k tomu, aby si uvědomili, že máte námitky, a aby usoudili, že zastáváte jistá politická přesvědčení: tím se však ani ono hození rajčetem ani onen výkřik nestane pravdivým nebo nepravdivým (i když obojí může být, a to třeba i záměrně, klamavé). A podobně ani vyvolání jakéhokoli počtu následných účinků nemění nic na tom, že konstativní výpověď je pravdivá nebo nepravdivá.

32/ Nezapbývám se zde otázkou, jak daleko mohou důsledky sahat. Obvyklé omyly spojené s tímto tématem je možné nalézt například v Moorově práci *Principia Ethica*.

hrnujícího více či méně, avšak neurčitě rozsáhlou oblast toho, co by bylo možné označit jako přirozené důsledky (nebo při pohledu z jiného úhlu, jako záměr, s nímž byl daný úkon proveden).

Nejenže se pojmu minimální fyzický akt (pojmu, který je v každém případě pochybný) normálně nepoužívá, ale zdá se, že nemáme ani žádnou třídu jmen, která by fyzické akty odlišovala od důsledků: zatímco u aktů řečení něčeho je slovník jmen pro akty (B), zdá se, určen výslovně k tomu, aby v jistém obvyklém bodě vyznačil předěl mezi aktem (řečení něčeho) a jeho důsledky (které obvykle nespočívají v řečení něčeho) nebo aspoň velmi mnohými z těchto důsledků.³³

(2) Kromě toho se zdá, že určitou pomoc nám poskytuje i speciální povaha aktů řečení něčeho, na rozdíl od běžných fyzických úkonů: v tomto druhém případě totiž i minimální fyzický úkon, který se snažíme oddělit od jeho důsledků, je jakožto tělesný pohyb přinejmenším s mnoha ze svých bezprostředních a přirozených důsledků stejného druhu – *in pari materia*³⁴ –, zatímco bezprostřední a přirozené důsledky aktu řečení něčeho, ať už jsou ja-

33/ Všimněte si, že pokud vycházíme z předpokladu, že větou „Pohnul jsem prstem“ je míněn minimální fyzický akt spočívající v tělesném pohybu, pak fakt, že objekt, jímž bylo pohnuto, je součástí mého těla, zavádí ve skutečnosti nový smysl slova „pohnout“. Mohu být například s to hýbat ušima, tak jak to dělávají školáci, anebo mohu uši sevřít palcem a ukazováčkem, mohu nohou pohybovat buď obvyklým způsobem, či s ní manipulovat rukou, když mě brní. Obvyklý způsob užití slova „pohnout“ představuje v takových případech jako „Pohnul jsem prstem“ něco konečného. Nesmíme se pokoušet jít za něj zpět až k tomu, že bych hovořil o „napnutí mých svalů“ a podobně.

34/ Toto *in pari materia* by mohlo být zavádějící. Nemám tu na mysli, jak už bylo zdůrazněno v předcházející poznámce, že moje „pohnutí mým prstem“ je snad z metafyzického hlediska nakonec podobné onomu „pohnutí spouště“, které je jeho důsledkem, nebo „posunutí spouště mým prstem“. Ale „pohyb prstu ovládajícího spoušť“ je *in pari materia* s „pohybem spouště“.

Nebo bychom mohli k danému problému přistoupit z jiného velmi důležitého hlediska a říci, že smysl, ve kterém řečení něčeho vyvolává u jiných osob

kékoliv, nejsou normálně opět jinými akty říkání něčeho – ať už ze strany samotného mluvčího nebo i jiných osob. Máme tu tedy jakýsi obvyklý a přirozený předěl v řetězu, předěl, který v případě fyzických úkonů chybí a který je spojen se speciální třídou jmen pro ilokuce.

To nám může pomoci dostat se o kousek dál, ale nyní je možné položit otázku, zda důsledky zahrnuté v pojmenování perloucí nejsou ve skutečnosti důsledky aktů (A), tedy aktů lokučnic? Neměli bychom se ve svém úsilí oddělit „veškeré“ důsledky vrátit ještě za ilokuci zpět až k lokuci – a vlastně až k aktu (A.a), k vydávání zvuků, které je fyzickým pohybem?³⁵ Připustili jsme samozřejmě, že vykonat ilokuční akt nutně znamená vykonat akt lokučnic: že například gratulovat nutně znamená říci určitá slova; a že říci určitá slova nutně znamená, alespoň zčásti, vykonat hlasovými orgány určité více či méně nepopsatelné pohyby.³⁶ Předěl mezi „fyzickými“ úkony a akty řečení něčeho není tedy po všech stránkách úplný – existuje tu určitá špojitost. Ale (i) i když v určitých souvislostech a kontextech to může být důležité, nezdá se, že by to bránilo vytyčit pro naše současné cíle *jistou* hranici tam, kde chceme nějakou mít, totiž mezi provedením ilokučního aktu a všemi důsledky pozdějšími. A dále (ii) ještě něco mnohem důležitějšího: musíme se vyhnout výše vzbuzené, i když ne vyslovené představě, že ilokuční akt je *důsledkem* aktu lokučnic, a stejně tak i představě, že to, co zahrnuje pojmenování ilokucí, je jakousi *do-*

určité účinky nebo je *příčinou* něčeho, je zásadně odlišný od onoho smyslu příčinnosti, který je uplatňován, třeba když jde o tlak jako příčinu nějakého účinku atd. Musí působit prostřednictvím jazykových konvencí a spočívá ve vlivu, který jedna osoba vykonává na druhou: to také je pravděpodobně původní smysl pojmu „příčina“.

35/ Je jím opravdu? Již jsme poznamenali, že „vydávání zvuků“ je ve skutečnosti samo důsledkem minimálního fyzického aktu pohybování hlasovými orgány.

36/ Pro jednoduchost se stále omezuje na *mluvenou* výpověď.

datečnou referenci k některým důsledkům lokucí,³⁷ tj. že říci „naléhal na mne, abych...“ znamená říci, že řekl určitá slova, a dále, že to, že je řekl, mělo *nebo* možná podle jeho úmyslu mělo mít určité důsledky (určitý účinek na mne). Kdybychom z určitého důvodu a v určitém smyslu trvali na tom, že se od ilokuce „vrátíme zpět“ k fonetickému aktu (A.a), nesledovali bychom při této zpětné cestě k minimálnímu fyzickému úkonu řetězec jeho důsledků takovým způsobem, jakým snad lze od smrti králíka dospět zpět k pohybu prstu na spoušti. Vydávání zvuků může být důsledkem (fyzickým důsledkem) pohybu hlasových orgánů, dechu atd.; pronesení slova však *není* důsledkem, ať fyzickým nebo jiným, vydání určitého zvuku. Ani pronášení slov s jistým významem není *důsledkem*, ať fyzickým nebo jiným, pronášení slov. Z toho důvodu ani fatické (A.b), ani rhétické (A.c) akty nepředstavují *důsledky*, natož pak fyzické důsledky aktů fonetických (A.a). Tím, co rozumíme při použití pojmenování ilokuce, není reference k důsledkům lokuce (alespoň ne v jakémkoli běžném smyslu), nýbrž ke konvencím ilokuční platnosti týkajícím se specifických okolností daného výpovědního aktu. Brzy se ještě vrátíme k tomu, v jakém možném smyslu úspěšné nebo dovršené vykonání ilokučního aktu skutečně má „důsledky“ či „účinky“.³⁸

Až potud jsem tedy hleděl dokázat, že můžeme chovat naději,

37/ Viz níže.

38/ Možná že stále ještě pocítujeme pokušení připsat lokuci ve srovnání s ilokucí jistý „primát“: vidíme totiž, že je-li dán určitý individuální rhétický akt (A.c), může tu stále ještě být místo pro pochybnosti týkající se toho, jak by měl být popsán v nomenklatuře ilokucí. Proč bychom koneckonců jeden akt měli označovat jako A a jiný jako B? Můžeme se shodnout na konkrétních slovech, která byla pronesena, a dokonce i na významech, v jakých byla použita, i na skutečnostech, k nimž se při svém použití vztahovala, a přesto spolu stále ještě nemusíme souhlasit v tom, zda v daných okolnostech představovala příkaz, hrozbu nebo pouze radu či varování. Nakonec je tu však právě tolik volného prostoru pro neshodu v individuálních případech, i pokud jde

že ilokuční akt oddělíme od aktu perloučného jakožto aktu vyvolávajícího důsledky, a že ilokuční akt jako takový není „důsledkem“ aktu lokučního. Nyní musím naproti tomu poukázat na to, že ilokuční akt jakožto akt odlišný od aktu perloučného je v různém smyslu sám spojen s vyvoláváním účinků:

(1) Pokud není dosaženo určitého účinku, nebyl ilokuční akt zřejmě proveden zdařile a úspěšně. Tím není řečeno, že ilokuční akt je sám o sobě dosažením určitého účinku. Nemůže se říci, že jsem posluchače varoval, pokud neuslyší, co říkám, a pokud tomu, co říkám, v jistém smyslu neporozumějí. Má-li být ilokuční akt řádně proveden, je třeba dosáhnout účinku na posluchače. Jak bychom to zde mohli co nejlépe vyjádřit? A jak to můžeme omezit? Účinek spočívá obecně v tom, že je dosaženo pochopení významu a platnosti lokuce. Uskutečnění ilokučního aktu v sobě tedy zahrnuje, že je zajištěno porozumění.

(2) Ilokuční akt „vyvolává účinek“ způsobem, který se liší od vyvolávání důsledků v tom smyslu, že jsou „normálními“ způso-

o to, jak by rhétický akt (A.c) měl být popsán v nomenklatuře lokucí. (Co ve skutečnosti mínil? K jaké osobě, k jakému okamžiku či k čemu ještě se v daném případě vztahoval?): a často se můžeme skutečně shodnout, že jeho akt byl, dejme tomu, jednoznačně aktem přikazování (ilokuce), zatímco zůstává nejisté, co právě bylo tím, co mínil přikázat (lokuce). Je nasnadě předpokládat, že k aktu „patří“ přinejmenším ve stejné míře, že by měl být popsateľný jakožto jistý více či méně určitý typ ilokuce, jako to, že by měl být popsateľný jako více či méně určitý akt lokuční (A). Při rozhodování o správném popisu jak jednotlivé lokuce, tak i jednotlivé ilokuce musí vzniknout obtíže týkající se konvencí a záměrů: záměrná či neúmyslná dvojznačnost významu nebo reference je možná právě tak častá jako záměrná či neúmyslná nejasnost osvětlit, „jak mají být naše slova brána“ (v ilokučním smyslu). Navíc celý aparát explicitních performativů (viz výše) slouží právě tomu, aby se zabránilo neshodám, pokud jde o popis ilokučních aktů. Mnohem těžší je však ve skutečnosti vyhnout se neshodám při popisu „aktů lokučních“. Obojí druh aktů je v každém případě konvencionální a bude vyžadovat určitou „interpretaci“ těmi, kdo jej budou posuzovat.

bem přivozeny určité stavy věcí, tj. změny v přirozeném průběhu události. Tak například slova „Křtím tuto loď na jméno *Queen Elizabeth*“ mají ten účinek, že je pojmenována či pokřtěna příslušná loď; jisté pozdější akty, jako například mluvit o této lodi jako o *Generalissimu Stalinovi*, budou vyloučeny.

(3) Řekli jsme, že mnoho ilokučnických aktů vybízí díky konvencii k odpovědi nebo k následné sekvenci. Takto rozkaz vybízí k odpovědi, jíž je uposlechnutí, a slib k odpovědi, jíž je splnění slibu. Odpověď nebo následná sekvence může být „jednostranná“ nebo „dvojstranná“: takto můžeme např. namítání, příkazování, slibování, navrhování či požadování, aby... odlišit od nabízení, tázání se, jestli druhý chce, a tázání se otázkou „Ano nebo ne?“ Je-li tato odpověď poskytnuta nebo následná reakce uskutečněna, vyžaduje to druhý akt ze strany toho, kdo mluví, nebo jiné osoby; a když se hovoří o důsledcích, je samozřejmostí, že tento druhý akt nemůže být zahrnut do počáteční fáze příslušného jednání.

Obecně můžeme nicméně vždy použít formule „přiměl jsem ho, aby“, do níž dosadíme slovo označující druhý akt. To činí z onoho aktu akt, který je připsán mně, a je to, pokud je nebo může být použito slov, akt perlokuční. Musíme tedy rozlišovat mezi „přikázal jsem mu a on uposlechl“ a „přiměl jsem ho, aby uposlechl“. Tento druhý případ obecně implikuje, že k tomu, aby tento důsledek byl vyvolán jako důsledek, který může být připsán mně, bylo použito jiných dodatečných prostředků – určitých podnětů, osobní přítomnosti a osobního vlivu, který může jít až k nátlaku; velmi často dokonce existuje i ilokuční akt odlišný od pouhého příkazování, jako když například řeknu „přiměl jsem ho, aby to udělal, tím že jsem konstatoval x“.

Existují tedy tři způsoby – zajištění porozumění, navození důsledků a vybízení k odpovědi –, jimiž jsou ilokuční akty spjaty s účinky; a všechny se liší od vyvolávání účinků, tak jak je charakteristické pro perlokuční akt.

Perlokuční akt může být buď dosažením určitého perlokučního

cíle (přesvědčit, přemluvit), nebo vyvoláním určité následné perlokuční sekvence. Takto akt varování může dosáhnout svého perlokučního cíle, kterým je upozornění na nebezpečí, a mít také perlokuční sekvenci, kterou je zalarmování, a argument proti určitému názoru může nedosáhnout svého cíle, ale vyvolat perlokuční sekvenci spočívající v tom, že oponent bude přesvědčen o jeho pravdivosti („Podařilo se mi ho přesvědčit“). To, co je u jedné ilokuce perlokučním cílem, může být u jiné následnou sekvencí. Například varování může vyvolat sekvenci odrazení a slova „Nedělejte to“, jejichž cílem je odradit, mohou vyvolat sekvenci znepokojení nebo zalarmování. Určité perlokuční akty vedou vždy k vyvolání sekvence; jsou to zejména takové akty, u nichž neexistuje žádná ilokuční formule: mohu vás například určitou lokucí překvapit nebo rozčilit anebo ponížít, i když neexistuje ilokuční formule „Překvapuji vás tím, že...“ „Rozčiluji vás tím, že...“ „Ponižuji vás tím, že...“

Pro perlokuční akty je charakteristické, že odpovědi, které se má docílit, nebo následné sekvence je možné vedle toho – nebo i zcela – dosáhnout nelokučními prostředky: má-li být například někdo zastrašen, dá se toho dosáhnout tím, že před ním zamáváme klackem nebo na něj namíříme pistoli. Dokonce i v případech přesvědčování, přemlouvání, či jde-li o to, aby byl někdo přiveden k poslušnosti, anebo k tomu, aby něčemu uvěřil, můžeme odpovědi dosáhnout bez užití slov, ale jestliže neexistuje žádný ilokuční akt, je pochybné, zda by se mělo užit tohoto jazyka charakteristického pro perlokuční cíle. Srovnajte způsob užití vět „Přiměl ho k tomu“ a „Přiměl ho poslechnout“. Jen to však k odlišení ilokučnických aktů nestačí, protože můžeme například varovat, přikázat, provést něčí jmenování, něco dát, protestovat nebo se omluvit, aniž uijeme verbálních prostředků – a přitom jde o ilokuční akty. Na vyjádření protestu tak můžeme například udělat dlouhý nos nebo hodit rajčetem.

Důležitější je otázka, zda příslušné odpovědi nebo následné sekvence může být vždy dosaženo prostředky ne-konvencionálními.

Týchž perlokučních sekvencí můžeme zajisté dosáhnout i prostředky ne-konvencionálními (nebo jak říkáme, „nekonvenčními“), tj. akty, které nepodléhají vůbec žádné konvenci, nebo alespoň ne ve vztahu k danému účelu; mohou například někoho přemluvit tím, že vlídně zamávám obrovským klackem nebo vlídně poznamenám, že jeho staří rodiče stále ještě žijí ve Třetí říši. Přísně vzato nemůže ilokuční akt existovat, pokud použité prostředky nejsou konvencionální, a tudíž musí být konvencionální i prostředky sloužící k dosažení jeho cílů neverbální cestou. Je však obtížné říci, kde konvence začínají a kde končí; mohou například někoho varovat tím, že zamávám klackem, nebo mu něco darovat tak, že mu to prostě jen vložím do rukou. Jestliže ho však varuji tím, že mávám klackem, pak ono mávání mým klackem je varováním: velmi dobře by věděl, co tím míním: mávání klackem se tak může jevit jako zcela neklamné hrozné gesto. Podobné nesnáze vznikají i tehdy, když se dává tichý souhlas nějaké dohodě, když se něco mlčky slibuje nebo když se volí zdvižením ruky. Skutečností však zůstává, že mnoho ilokučních aktů nemůže být skutečně jinak, než když se něco řekne. To platí pro konstatování, informování (na rozdíl od ukazování), pro argumentování, posuzování, vystavení odhadu a nálezu (v právním smyslu); platí to pro velkou většinu verdiktivů a expozitivů v protikladu k mnoha výpovědím exercitivním a komisivním.³⁹

39/ (Pokud jde o definici verdiktivů, expozitivů, exercitivů a komisivů viz přednášku XII. J.O.U.)

**„Když jsem říkal...“ oproti
„Tím, že jsem řekl...“**

Necháváme-li v této chvíli stranou původní distinkci mezi performativy a konstativy a tím i požadavek nalezení seznamu explicitně performativních slov, a to zejména sloves, chceme znovu zvážit, v jakém smyslu něco říkat znamená něco dělat. Tak jsme rozlišili lokuční akt (a v jeho rámci akt fonetický, fatický a rhetický), který má určitý význam; ilokuční akt, při němž říkání něčeho má určitou *platnost*; perlokuční akt, který znamená *dosažení jistých účinků* tím, že se něco řekne.

V poslední přednášce jsme v této souvislosti rozlišili některé významy důsledků a účinků, především tři způsoby, jimiž účinky mohou být zahrnuty i v ilokučních aktech, totiž zajistit porozumění, vyvolat účinek a vyžádat si sekvenci. V případě perlokučního aktu jsme udělali hrubé rozlišení mezi dosažením cíle a vyvoláním následné reakce. Ilokuční akty jsou akty konvencionální: perlokuční akty konvencionální *nejsou*. Oba druhy aktů – nebo přesněji, akty označované stejným jménem (např. akty ekvivalentní ilokučnímu aktu varování nebo perlokučnímu aktu přesvědčování) – mohou být úspěšně provedeny neverbálně; ale i pak, pokud si například varování má zasloužit označení ilokuční akt, musí jít o neverbální akt *konvencionální*: ale perlokuční akty *konvencionální* nejsou, ačkoli konvencionální akty mohou být využity k tomu, aby se realizovaly perlokuční akty. Posuzovatel, už jen když slyší, co bylo řečeno, by měl být schopen rozhodnout, které lokuční a ilokuční akty byly vykonány, ale nikoli které perlokuční akty byly realizovány.

A konečně jsme řekli, že existuje celá sféra otázek týkajících se toho, „jak užíváme jazyk“ anebo „co děláme, když něco říkáme“, o nichž jsme řekli, že mohou být, a které se intuitivně zdají být zcela odlišné – to jsou další věci, které tu necháváme stranou. Například je tu nepřímé naznačení (a další *ne-doslovné* způsoby užití jazyka), žertování (a další *ne-vážné* způsoby užití jazyka), a nadávání a vychloubání se (což jsou, řekli bychom, expresivní způsoby užití). Můžeme říci „Když jsem říkal *x*, žertoval jsem“ (nepřímo naznačoval..., vyjadřoval své pocity atd.).

Zbývá nám nyní přičinit několik závěrečných poznámek k formulacím:

„Když jsem říkal *x*, dělal jsem *y*“ nebo „udělal jsem *y*“,
 „Tím, že jsem řekl *x*, jsem udělal *y*“ nebo „dělal jsem *y*“.

Označení *ilokuční* a *perlokuční* jsme totiž vybrali právě z toho důvodu, že existují tyto formulace, z nichž ta první (*když...*) se ukazuje jako obzvláště vhodná k vyznačení sloves pojmenovávajících ilokuční akty, a ona druhá (*tím, že...*) k vyznačení sloves pojmenovávajících akty perlokuční. Tak např.:

„Když jsem říkal, že ho zastřelím, hrozil jsem mu.“
 „Tím, že jsem řekl, že ho zastřelím, jsem ho znepokojil.“

Zajistí nám tyto lingvistické formulace kritérium k odlišování ilokučních aktů od aktů perlokučních? Nikoli. Avšak dřív, než se tím budu zabývat, dovoluji mi jeden obecný postřeh či doznání. U mnohých z vás tento přístup jistě vyvolává netrpělivost – a do jisté míry zcela oprávněně. Řeknete: „Proč nenechat toho žvanění? Proč dál mluvit o seznámeních běžně použitelných pojmenování toho, co děláme, pokud je to ve vztahu k tomu, co říkáme, a o výrazech jako ‚když jsem řekl...‘ a ‚tím, že jsem řekl...‘? Proč nejt rovnou k věci a neprobrat to všechno přímo z hlediska lingvistiky a psychologie? Proč si vybírat tak křivolakou cestu?“ Souhlasím ovšem, že i to bude třeba udělat – pouze říkám, že až *poté* co zjis-

tíme, co všechno můžeme z běžné řeči vyzískat, a nikoli *předtím*, i když v tom, co vychází najevo, je mnoho samozřejmého. Jinak něco přehlédneme a budeme postupovat příliš překotně.

„Když jsem říkal...“ a „tím, že jsem řekl...“ v každém případě stojí za prozkoumání; totéž ostatně platí i o „jestliže...“, „zatímco...“ atd. Význam těchto zkoumání je zřejmý, když běží o to zjistit, jaký je vzájemný vztah různých možných popisů „toho, co dělám“, tak jako jsme to viděli, když jsme se zabývali „důsledky“. Obrátíme se tedy k výrazům „když jsem říkal...“ a „tím, že jsem řekl...“, a potom se opět vrátíme k našemu původnímu rozlišení performativu a konstativu, abychom viděli, jak zapadá do tohoto nově získaného rámce.

Začneme s formulací „Když jsem říkal *x*, dělal jsem *y*“ (nebo „udělal jsem *y*“).

(1) Jeho užití není omezeno na ilokuční akty; tato formulace bude použitelná (*a*) při lokučních aktech a (*b*) při aktech, které zřejmě stojí zcela mimo naši klasifikaci. Není tomu zajisté tak, že pokud můžeme říci „když jsi říkal *x*, dělal jsi *y*“, tak že by „dělat *y*“ nutně znamenalo vykonávat ilokuční akt. Nanejvýš by bylo možné tvrdit, že tato formulace se nehodí pro perlokuční akty, zatímco výraz „tím, že...“ se nehodí pro akty ilokuční. Zejména v případě (*a*) užíváme stejné formulace, v níž „dělat *y*“ znamená vykonávat přídatnou část lokučního aktu: např.: „Když říkám, že katolíci mě dopalovali, měl jsem tím na mysli pouze dnešní den“, nebo „měl jsem tím na mysli nebo myslel jsem *římské* katolíky“. Ačkoli v tomto případě bychom možná běžněji použili výraz „slovy...“. Jiný příklad tohoto druhu je: „Když jsem říkal ‚podkoní‘, vydal jsem zvuk ‚pot koní‘.“ Avšak vedle toho existují (*b*) jiné zjevně různorodé případy, jako např. „Když jsi říkal *x*, dělal jsi chybu“ nebo „opomněl jsi vzít v úvahu nutné rozdíly“ nebo „porušil jsi zákon“, nebo „podstupoval jsi riziko“, nebo „projevil jsi zapomnětlivost“: dělat chybu nebo podstupovat riziko jistě neznamená vykonávat ilokuční, ba ani lokuční akt.

Můžeme se pokusit vyrovnat se s případem (a), tedy s faktem, že není omezen na ilokuční akty, tím, že namítneme, že „něco říci“ je dvojnásobné. Tam, kde způsob užití není ilokuční, formulace „něco říci“ může být nahrazena formulací „mluvit o něčem“ nebo „použít výrazu“ nebo namísto formulace „když jsem říkal x“ můžeme říci „slovesem x“ nebo „užitím slova x“. To je takový smysl slovesa „říci“, při kterém to, co následuje, musí být uvedeno v uvozovkách, a v takových případech půjde o akt fatický, a nikoli rhétický.

Případ různých aktů, které nespádají do naší klasifikace, tj. případ (b), je složitější. Kritérium by mohlo být následující: tam, kde v angličtině můžeme sloveso y ⁴⁰ převést z průběhového času do času neprůběhového (minulého nebo přítomného), nebo stejně tak, kde můžeme změnit „když jsem říkal...“ na „tím, že jsem řekl“, při zachování času průběhového, není sloveso y pojmenováním ilokuce. Tak namísto formulace „Když to říkal, dělal chybu“ (v angličtině čas průběhový) můžeme, aniž bychom změnili smysl, říci buď „Když to říkal, udělal chybu“ (v angličtině čas neprůběhový), anebo „Tím, že to řekl, dělal chybu“: ale neříkáme „Když jsem to říkal, zaprotestoval jsem“ ani „Tím, že jsem to řekl, protestoval jsem.“ (2) Ale vcelku bychom mohli tvrdit, že toto kritérium nefunguje s perlokučními slovesy jako „přesvědčit“, „přemluvit“, „odradit“. Avšak musíme to poněkud upřesnit. Především, výjimky vznikají nesprávným používáním jazyka. Tak se říká „Zastrašujete mě?“ namísto „Vyhrožujete mi?“, a tak by se mohlo říci také „Když říkal x, zastrášoval mě“. Za druhé může být totéž slovo stejně oprávněně užito jak ilokučním, tak perlokučním způsobem. Např. „pokoušet“ je sloveso, které lze snadno užít oběma způsoby. Nelze sice říci: „Pokouším tě, abys...“, avšak bezesporu lze říci: „Vezmi si ještě porci zmrzliny. – Ty mě pokoušíš?“

40/ (Tj. sloveso, které bylo nahrazeno výrazem „dělat y“ ve formulaci „Tím že jsem říkal x, dělal jsem y“. J.O.U.)

Poslední otázka by byla v perlokučním smyslu absurdní, protože pokud by na ni někdo měl odpovědět, musel by to být sám ten, kdo otázku položil. Řeknu-li „A proč ne?“, zdá se, že ho pokouším, ale on sám ve skutečnosti v pokušení být nemusí. Za třetí pak existuje proleptický způsob užití takových sloves, jako je např. „svádět“ nebo „uklidnit“. V tomto případě se zdá, že tu musí být vždy možné doplnit perlokuční sloveso výrazem „pokoušet se“. Ale nemůžeme říci, že ilokuční sloveso znamená vždy totéž jako snažit se udělat něco, co by mohlo být vyjádřeno slovesem perlokučním, jako např. že „podat důkaz“ je totéž jako „snažit se přesvědčit“, nebo že „varovat“ je totéž jako „pokoušet se zalarmovat“ nebo „vyburcovat“. Neboť především rozdíl mezi tím, něco dělat a pokoušet se něco udělat, existuje už u ilokučního slovesa stejně jako u slovesa perlokučního; rozlišujeme „podat důkaz“ od „pokoušet se podat důkaz“ stejně jako „přesvědčit“ od „pokoušet se přesvědčit“. Kromě toho mnohé ilokuční akty nejsou případy, kdy se člověk pokouší vykonat nějaký akt perlokuční; např. „slíbit“ neznamená pokoušet se cokoli udělat.

Ale můžeme se stále ptát, zda je možno použít formulace s „Když jsem říkal“ v perlokučním aktu; to je lákavé, jestliže akt není vykonán záměrně. Ale dokonce i zde je to pravděpodobně nesprávné, a měli bychom používat výraz „tím, že“. A rozhodně jestliže např. řeknu „Když jsem říkal x, přesvědčil jsem ho“, ne vysvětluji tím, co mě vedlo k tomu, že jsem řekl x, nýbrž, jak došlo k tomu, že jsem ho přesvědčil; to je jiný způsob užití takové formule „když jsem řekl...“, než když se vysvětluje, co jsme učinili tím, co následuje, a má jiný význam, než když je jí užito u ilokučních sloves.

Vezměme nyní v úvahu obecný význam výrazu „když“. Řeknu-li „Když jsem dělal A, dělal jsem B“, mohu mít na mysli buď to, že A nese s sebou B (A vysvětluje, co je B) nebo že B nese s sebou A (B vysvětluje, co je A). Tento rozdíl může být zvýrazněn tím, že proti sobě postavíme (1) „Během děláni A jsem dělal B“

(Když jsem stavěl dům, stavěl jsem zeď) a (2) „Když jsem dělal A, bylo to v průběhu toho, že jsem dělal B“ (Když jsem stavěl zeď, stavěl jsem dům). Anebo obdobně lze proti sobě postavit: (1) „Když jsem vydával zvuky N, říkal jsem S“ a (2): „Když jsem říkal S, vydával jsem zvuky N“; v případě (1) vysvětluji A (zde moje vydávání zvuků) a označuji účel, který jsem vydáváním zvuků sledoval, zatímco v případě (2) vysvětluji B (moje vydávání zvuků), a označuji tedy, jaký účinek toto moje vydávání zvuků mělo. Této formulace se často používá k vysvětlení toho, co dělám, v odpovědi na otázku: „Jak došlo k tomu, že jsi dělal to a to?“ Z uvedených dvou různých způsobů zdůraznění dávají slovníky přednost tomu prvnímu (případ 1), v němž vysvětlujeme B, ale stejně často výraz používáme tak jako v případě (2), abychom vysvětlili A.

Vezmeme-li nyní v úvahu příklad:

Když jsem říkal..., zapomněl jsem...,

zjistíme, že B (zapomínání) vysvětluje, jak jsme dospěli k tomu, že jsme to říkali, tj. vysvětluje A. Podobně:

„Když jsem bzučel, myslel jsem si, že motýli bzučí“

vysvětluje moje bzučení (A). Zdá se, že toto je opět užití výrazu „když jsem říkal“ ve spojení s lokučnými slovesy; takové užití vysvětluje, proč jsem řekl to, co jsem řekl (a nikoli, co jsem tím mínil).

Ale když se zamyslíme nad příklady

($\alpha 3$) Když jsem bzučel, předstíral jsem, že jsem včela,

Když jsem bzučel, choval jsem se jako kašpar,

zjistíme, že tu vyřčení toho, co člověk dělal (bzučení) představovalo – fakticky nebo co do úmyslu – akt předvést se jako takový a takový, a proto by bylo možné dát mu odlišné pojmenování. Ilokuční příklad:

Když jsem říkal to a to, vyslovoval jsem tím varování

je téhož druhu; nelze jej zařadit pod žádný z případů ($\alpha 1$) a ($\alpha 2$) (kde se to a to dělalo „v průběhu něčeho“ a kde A vysvětluje B nebo naopak). Ale je také odlišný od příkladů lokuce tím, že akt je v zásadě vytvářen nikoli záměrem nebo faktem, nýbrž *konvencí* (která je ovšem i určitým faktem). Tyto rysy slouží k tomu, abychom ilokuční akty rozpoznali velmi uspokojivě.⁴¹

Jestliže je na druhé straně formulace „když jsem říkal...“ užitá s perloučnými slovesy, je užitá ve smyslu ($\alpha 1$), ale vysvětluje B, zatímco v případě lokučného slovesa bylo vysvětlováno A. Je to tedy odlišné jak od lokučného, tak od ilokučného případu.

Poznamenejme, že otázka „Jak došlo k...?“ není omezena na otázku po prostředcích a cílech. Tak ve větě

Když jsem říkal A, opomněl jsem B

vysvětlujeme A, ale v novém smyslu onoho „vysvětlovat“ nebo „nést s sebou“, v němž nejde o prostředky a cíl. V další větě:

Když jsem říkal..., přesvědčoval jsem... (pokořoval jsem...),

vysvětlujeme B (jak to, že jsem ho přesvědčoval nebo pokořoval), které je opravdu důsledkem, ale nikoli důsledkem nějakého prostředku.

Obdobně není výraz „tím, že řekl“ omezen jen na perloučného slovesa. Existuje užití lokučného (tím, že jsem řekl..., mínil jsem...), užití ilokučného (tím, že jsem řekl..., varoval jsem) a množství různorodých způsobů užití (tím, že jsem řekl..., dostal jsem se do nepatřičné situace).

41/ Ale předpokládejme nějakého pokoutního zubaře. Můžeme říci: „Když někomu udělal umělý chrup, praktikoval zubařství.“ Existuje tu konvence stejně jako v případě varování – pouze soudce by mohl rozhodnout.

Způsoby užití výrazu „tím, že“ jsou obecně vzato přinejmenším dva:

- (a) Tím, že jsem udeřil hřebík na hlavičku, jsem ho zatloukl do zdi.
- (b) Tím, že jsem zaplomboval zub, vykonával jsem dentistický úkon.

V případě (a) výraz „tím, že“ označuje prostředky, způsob nebo metodu, kterými jsem realizoval akci; v případě (b) výraz „tím, že“ označuje kritérium, které jednání, jež jsem vykonal, umožňuje klasifikovat jako dentistický úkon. Zdá se, že mezi těmito dvěma případy je pouze malý rozdíl, až na to, že způsob užití, při němž jde o označení kritéria, se zdá být více vnější. Tento druhý smysl výrazu „tím, že“, kdy označuje kritérium, je tedy, jak se zdá, velmi blízko jednomu z významů výrazu „když“: „Když jsem to řekl, porušil jsem zákon“; a tímto způsobem může být „tím, že“ jistě užito s ilokučními slovesy ve formulaci typu „tím, že jsem řekl...“. Tak můžeme říci „Tím, že jsem řekl..., varoval jsem ho“. Ale s perlokučními slovesy se výraz „tím, že“ neužívá v tomto smyslu. Jestliže řeknu „Tím, že jsem řekl..., přesvědčil (přemluvil) jsem ho“, pak tu výraz „tím, že“ bude označovat prostředek směřující k určitému účelu, nebo bude přinejmenším označovat způsob nebo metodu, kterou jsem toho dosáhl. Je výraz „tím, že“ ve smyslu označení prostředku a cíle vůbec někdy užíván s ilokučním slovesem? Zdálo by se, že to je přinejmenším ve dvojnásobném druhu případů:

(a) Když k tomu, abychom něco vykonali, použijeme verbální prostředky namísto neverbálních, když mluvíme, namísto abychom třeba použili hole. Tak ve větě: „Oženil jsem se s ní tím, že jsem řekl ‚Ano (beru si ji...)‘“, je performativ „Beru si ji“ (při obřadu v češtině nahrazovaný ovšem pouhým ano) prostředkem k dosažení cíle, jímž je sňatek. Tady je sloveso říci použito v takovém smyslu, že výraz, který následuje, znamená použití slov nebo jazyka, tedy fatický, a nikoli rhétický akt.

(b) Když je performativní výpověď použita jako nepřímý prostředek k vykonání jiného aktu. Tak ve větě: „Tím, že jsem při bridži řekl ‚Hlásím tři trefy‘, informoval jsem ho, že nemám žádná kára“, jsem užil performativ „Hlásím...“ jako nepřímý prostředek k tomu, abych ho informoval (což je také ilokuční akt).

Souhrnně řečeno: k tomu, abychom mohli použít formulaci „tím, že“ jako kritérium toho, zda je akt perlokuční, musíme si být nejprve jisti:

(1) že výraz „tím, že“ je užíván v instrumentálním smyslu, a nikoli ve smyslu kritéria

(2) že sloveso říkat je užíváno

(a) v plném smyslu lokučního aktu a nikoli ve smyslu částečném, např. jako označení aktu fatického;

(b) nikoli ve smyslu zdvojené konvence, jako tomu je ve výše uvedeném příkladu z bridže.

Existují další dva pomocné lingvistické způsoby rozlišení ilokučních a perlokučních aktů:

(1) Zdá se, že v případě ilokučních sloves můžeme často říci „Říci *x* znamenalo udělat *y*“. Nelze však říci „Uhodit kladivem na hřebík znamenalo zatlouci ho do zdi“ namísto věty „Tím, že uhodil na hřebík kladivem, zatloukl ho do zdi“. Avšak tato formulace nám neposkytne zcela spolehlivé kritérium, protože ji můžeme použít v mnoha různých situacích; tak třeba můžeme říci „Říci to znamenalo ho přesvědčit“ (proleptické užití?), ačkoli „přesvědčit“ je perlokuční sloveso.

(2) Slovesa, která jsme klasifikovali (intuitivně – neboť to je vše, co jsme dosud dělali) jako pojmenování ilokučních aktů, se zdají být dost blízko explicitním performativním slovesům, neboť můžeme použít „Varuji tě, že...“ a „Nařizuji ti, abys...“ jakožto explicitní performativy; avšak varování a nařizování jsou zároveň ilokuční akty. Můžeme užít performativ „Varuji tě, že...“, ale nikoli „Přesvědčuji tě, abys...“, a „Vyhrážuji vám, že...“, ale nikoli „Zastrašuji vás tím, že...“; přesvědčování a zastrahování jsou perlokuční akty.

Obecným závěrem však musí být, že tyto formulace jsou přinejlepším velmi nejistým kritériem rozhodování, zda nějaký výraz je ilokucí na rozdíl od perlokuce, anebo případně ani jedním z obou případů. Ale přesto zasluhují výrazy „tím, že“ a „když“ podobně důkladné zkoumání, jakého se už dostalo např. výrazu „jak“.

Ale jaký je potom vztah mezi performativy a těmito ilokučními akty? Zdá se, jako kdyby tomu bylo tak, že máme-li explicitní performativ, máme také ilokuční akt; v tom případě se tedy podívejme, jaký je vztah mezi (1) těmi rozlišeními týkajícími se performativů, která byla učiněna v dřívějších přednáškách a (2) těmito různými druhy aktů.

Tvrzení, performativy a ilokuční platnost

Když jsme z počátku proti sobě postavili performativní a konstativní výpověď, řekli jsme, že

- (1) performativní výpovědi se něco vykonává v protikladu k pouhému říkání něčeho; a
- (2) performativní výpověď na rozdíl od výpovědi, která může být pravdivá či nepravdivá, je zdařilá nebo nezdařilá.

Byla tato rozlišení skutečně spolehlivá? Zdá se, že naše následující diskuse o konání a říkání jasně směřovaly k závěru, že vždycky, když něco „řeknu“ (vyjma pouhých zvolání jako např. „Prokletě!“ nebo „Au!“), tak realizuji jak lokuční, tak ilokuční akty, a tyto dva druhy aktů se zdají být právě těmi věcmi, jež jsme se pokoušeli užít jako prostředků k rozlišení performativů od konstativů pod označením „konání“ a „říkání“. Jestliže obecně děláme vždy obojí, jak může pak naše rozlišení přetrvat?

Nejprve znovu zvažme tento protiklad ze strany konstativních výpovědí. Zde jsme se spokojili se zkoumáním „tvrzení“ jakožto typickými či vzorovými případy. Bylo by zde správné říci, že jestliže něco tvrdíme,

- (1) spolu s tím, že něco říkáme, zároveň také něco děláme, a toto děláni je od říkání něčeho odlišné, a
- (2) naše výpověď může být zdařilá nebo nezdařilá (právě tak, chcete-li, jako pravdivá či nepravdivá)?

(1) Tvrdit něco znamená zajisté právě tak i vykonat určitý ilokuční akt, jakým je, dejme tomu, varování či vyhlášení nějakého rozhodnutí. Není to ovšem vykonání aktu specificky fyzickým způsobem, jiným, než jsou při verbálním projevu samotné pohyby hlasových orgánů; ale, jak jsme viděli, není tomu jinak ani při varování, protestování, slibování nebo při udílení jména. Zdá se, že „tvrzení“ splňuje všechna kritéria, jež jsme měli pro rozlišení ilokučních aktů. Uvažme několik takových běžných postřehů, jako jsou tyto:

Když jsem říkal, že prší, nevsázel jsem se, ani jsem nepředkládal žádný důkaz, ani nešlo o varování. Pouze jsem to tvrdil jako fakt.

Zde „tvrzení“ je třeba chápat na naprosto stejné rovině, jako předkládání důkazu, sázení se a varování. Nebo také:

Když jsem řekl, že to vede k nezaměstnanosti, nešlo ani o varování, ani o protestování, prostě jsem tvrdil fakta.

Nebo když vezmeme odlišný typ kritéria, jež rovněž bylo dříve užito, pak jistě výpověď

Tvrdím, že to neudělal

je na stejné úrovni jako

Dokazuji, že to neudělal,
Zastávám názor, že to neudělal,
Sázím se, že to neudělal atd.

Jestliže užijí prostě primární či neexplicitní formu výpovědi:

Neudělal to,

můžeme explicitně vyjádřit, co jsme dělali, když jsme toto říkali, nebo specifikovat ilokuční platnost výpovědi tím, že vyslovíme některou ze tří výše zmíněných (nebo i dalších) věcí.

Dále pak, ačkoliv výpověď „neudělal to“ je často pronesena jako tvrzení, a je pak nepochybně pravdivá nebo nepravdivá (pokud to lze o něčem říci, pak jistě o ní), nemůže být zřejmě možné tvrdit, že se v tomto ohledu liší od věty „Tvrdím, že to neudělal“. Jestliže někdo řekne „Tvrdím, že to neudělal“, pak zkoumáme pravdivost jeho tvrzení přesně stejným způsobem, jako kdyby prostě řekl „Neudělal to“, pokud jsme to chápali jako tvrzení, jak to ostatně většinou spontánně děláme. To znamená, že říci „Tvrdím, že to neudělal“, představuje úplně stejné tvrzení, jako když se řekne „Neudělal to“: neznámá to vyslovit nějaké odlišné tvrzení o tom, co „já“ tvrdím (kromě výjimečných případů prezentu historického a habituálního ap.). Právě tak je zřejmé, že když řeknu „Myslím, že to udělal“, bude nezdvořilé, jestliže mi na to někdo řekne „Tím tvrdíte jen něco o sobě“: a skutečně by to *mohlo* vypovídat něco o mně, ale u tvrzení „Konstatuji, že to udělal“ tomu tak být nemůže. Takže není žádný nutný konflikt mezi tím, že

- (a) naše pronesení výpovědi je děláním něčeho a
- (b) naše výpověď je pravdivá nebo nepravdivá.

Co se toho týče, srovnajme například výraz „Varuji tě, že se chystá zaútočit“, kde jde zároveň o varování i o pravdivost nebo nepravdivost faktu, že se chystá zaútočit; a to se při hodnocení varování projevuje v téže míře jako při hodnocení tvrzení, i když ne zcela stejným způsobem.

Na první pohled se výraz „Tvrdím, že...“ nijak podstatně neliší od „Zastávám stanovisko, že...“ (což vyslovit znamená toto stanovisko zastávat), „Informuji tě, že...“, „Stvrzuji, že...“ atd. Možná že by se daly mezi takovými slovesy zjistit některé podstatné rozdíly: ale až dodnes v tomto směru nic uděláno nebylo.

(2) Navíc, když zvažujeme předkládaný protiklad, podle něhož performativy jsou zdařilé nebo nezdařilé a tvrzení pravdivá nebo nepravdivá, pak pokud jde o výpovědi údajně konstativní, a zejména právě o tvrzení, shledáme opět, že tvrzení *jsou* vystavena kaž-

děmu druhu nezdarů, jakým podléhají performativy. Vraťme se tedy znovu nazpět a zvažme, zda tvrzení nejsou vystavena přesně stejným nehodám, jako např. varování, těm nehodám právě, které jsme označili jako „nezdary“ – to jest těm, jež dělají určitou výpověď nezdařilou, aniž se proto stává pravdivou, nebo nepravdivou.

Shledali jsme již, v jakém smyslu říci „Kočka je na rohožce“ – což zde znamená tvrzení – dává na srozuměnou, že věřím, že kočka je na rohožce. Je to obdobné k onomu smyslu – je to tentýž smysl –, v jakém „Slibuji, že tam budu“ dává na srozuměnou, že zamýšlím tam být a že věřím, že tam budu s to být. Takto je tvrzení vystaveno oné formě nezdaru, která spočívá v neupřímnosti; a právě tak i onomu typu nezdaru, kterým je nedodržení toho, co bylo řečeno, potud, že výpověď nebo tvrzení, že kočka je na rohožce, mě zavazuje říci či konstatovat „Rohožka je pod kočkou“, – právě tak jako performativ „Definuji X jako Y“ (řekněme ve smyslu *fiat*, rozhoduji, ať tomu tak je) mě zavazuje k užívání těchto výrazů v budoucím hovoru určitým přesným způsobem, a můžeme vidět, jak úzce je toto spojeno s takovými akty, jako je slibování. To znamená, že tvrzení jsou vystavena nezdarům našich obou typů *F*. Jak je tomu nyní s oněmi typy nezdarů A a B, jež činily akt varování, převzetí závazku atd. neplatnými? Může něco, co vypadá jako tvrzení, být podobně neplatné jako nějaká domnělá smlouva? Zdá se, že odpověď je Ano, a to je důležitý fakt. První případy jsou A.1 a A.2, kde neexistují žádné příslušné konvence (či žádné konvence uznané) nebo kde okolnosti neodpovídají tomu, aby se jich mluvčí mohl dovolávat. Právě mnoha nezdarům tohoto typu jsou vystavena i tvrzení.

Už jsme zmínili případ tvrzení, které *předpokládá* (tak se obvykle říká) existenci toho, k čemu se vztahuje; když taková věc neexistuje, „tvrzení“ je o ničem. Někteří nyní říkají, že za těchto okolností, jestliže například někdo tvrdí, že současný francouzský král je plešatý, „otázka, zda je plešatý, nevystává“; ale je lépe říci, že domnělé tvrzení je neplatné, přesně jako když řeknu, že ně-

komu prodávám něco, co není moje nebo již neexistuje (protože to shořelo). Smlouvy jsou často neplatné, protože předměty, kterých se týkají, neexistují, což znamená, že reference zaniká.

Ale je důležité upozornit také, že „tvrzení“ jsou vystavena nezdarům tohoto druhu i jinými způsoby, které jsou rovněž analogické tomu, k čemu dochází při smlouvách, u slibů, varování ap. Jako když například často řekneme: „Nemůžete mi rozkazovat“ ve smyslu „Nemáte právo mi rozkazovat“, což je ekvivalentní s tím, když řekneme, že k tomu nemáte příslušnou kompetenci: právě tak existují často i věci, jež nemůžete tvrdit – nemáte právo je tvrdit – nejste k jejich tvrzení kompetentní. *Nemůžete* v tomto okamžiku tvrdit, kolik lidí je ve vedlejší místnosti; když řeknete „Ve vedlejší místnosti je padesát lidí“, pak to od vás mohu pokládat pouze za domněnku či odhad (podobně jako mi v některých případech nerozkazujete, což by bylo nemyslitelné, ale třeba mě poněkud nezdořile vybizíte, podobně tady jen „nazdařbůh hádáte“, a to dost bizarně). Tady alespoň existuje něco, co byste za jiných okolností tvrdit mohli; ale jak je tomu s tvrzením o pocitech druhých lidí nebo o budoucnosti? Je prognóza nebo i předpověď týkající se dejme tomu budoucího chování druhých lidí skutečně tvrzením? Je důležité pojímat řečovou situaci jako celek.

Právě tak jako někdy nemůžeme někoho jmenovat do funkce, nýbrž pouze potvrdit jmenování již provedené, právě tak někdy nemůžeme něco tvrdit, nýbrž pouze potvrdit tvrzení již učiněné.

Předkládaná tvrzení podléhají též nezdarům typu B, formálním závadám, neúplnostem. Někdo „řekne něco, co ve skutečnosti nechtěl“ – užije nesprávného slova: ve větě „Kočka je na rohožce“ pronese v angličtině místo slova „cat“ slovo „bat“ (netopýr). Takových trivialit je více, a někdy nejsou tak úplně triviální; protože je možné uvažovat o takových výpovědích výhradně ve vztahu k smyslu – jakožto ekvivalentnímu s referencí – a to pak způsobí, že se v nich nevyznáme, i když v jejich chápání žádná nesnáž není.

Jestliže jsme si jednou uvědomili, že to, co musíme studovat, není věta, ale vyslovení výpovědi v řečové situaci, pak nemůžeme už nevidět, že tvrzení je vykonání určitého aktu. Navíc když srovnáme tvrzení s tím, co jsme řekli o ilokučních aktech, je to akt, pro nějž je stejně jako pro jiné ilokuční akty podstatné „zajistit porozumění“: pochybovat o tom, zda jsem něco tvrdil, jestliže to nebylo uslyšeno nebo tomu nebylo rozuměno, je právě totéž jako pochybovat o tom, zda jsem *sotto voce* varoval nebo jsem protestoval, jestliže to někdo jako protest nechápal apod. A právě tak jako „pojmenování“ i tvrzení „mají důsledky“, například: jestliže jsem něco tvrdil, pak mě to zavazuje, pokud jde o další tvrzení: mnou učiněná další tvrzení budou v pořádku, nebo nebudou v pořádku. Také nějaká tvrzení či poznámky, které pronesete vy, mi budou napříště odporovat, nebo nikoli, budou mě popírat, nebo mě popírat nebudou, a tak dále. Jestliže tvrzení nevyžaduje „odpověď“, pak je třeba říci, že ani pro všechny ilokuční akty není taková reakce podstatná. A samozřejmě při tvrzení realizujeme nebo můžeme realizovat perlokuční akty všeho druhu.

Nanejvýš může být řečeno, a to s jistou plauzibilitou, že neexistuje žádný perlokuční cíl specificky spojený s tvrzením, tak jako je tomu v případech informování, dokazování atd.; a tato relativní čistota může být jedním z důvodů, proč „tvrzením“ přisuzujeme jistou specifickou pozici. Ale to by zajisté neopravňovalo k tomu, aby se podobné specifické postavení přisuzovalo např. „deskripcím“, pokud je jich správně užito; a podobná neexistence cíle se vyskytuje i v mnohých ilokučních aktech.

Díváme-li se však na věc ze strany performativních výpovědí, pak můžeme nicméně mít pocit, že něco, co mají tvrzení, u nich chybí, i když jak jsme ukázali, opak neplatí. Performativy spočívají ovšem právě tak v tom, že něco se říká, jako v tom, že se něco dělá, ale můžeme mít pocit, že nejsou svou podstatou pravdivými nebo nepravdivými, tak jako tomu je u tvrzení. Cítíme, že zde existuje určitá dimenze, v které konstativní výpověď posuzu-

jeme, ověřujeme nebo hodnotíme (za předpokladu, že je zdařilá) a která nepřipadá v úvahu u ne-konstativních či performativních výpovědí. Uznáme zajisté, že všechny situační okolnosti musí být v pořádku, jestliže mám úspěšně něco tvrdit; nicméně i při takovémto úspěšném tvrzení vyvstává dále otázka, jestli to, co jsem tvrdil, bylo pravdivé či nepravdivé. A jak cítíme, toto je – vyjádřeno obvyklým způsobem – otázka, zda tvrzení „odpovídá faktům“. S tím souhlasím: pojímat používání výrazu „je pravdivé“ jako ekvivalentní přitakání nebo něčemu podobnému, není správné. Máme zde tedy určitou novou dimenzi, v níž je třeba posuzovat zdařilé tvrzení.

Nyní ale

- (1) nepadá podobné objektivní posouzení zdařilé výpovědi v úvahu přinejmenším i u některých jiných výpovědí, které se jeví jako typické performativy; a
- (2) nebylo to, co jsme řekli o tvrzeních, příliš zjednodušené?

Za prvé, zjevný sklon k tomu, aby se uplatnila pravdivost či nepravdivost, existuje například v případech, jako je odhadování, souzení, rozhodování, tedy u těch výpovědí, které označujeme jako verdiktivy. Tak můžeme:

odhadovat	přesně nebo nepřesně	např. že je půl třetí,
soudit	správně nebo nesprávně	např. že je někdo viněn,
rozhodovat	správně nebo nesprávně	např. že míč je v autu.

V případě verdiktivů neužijeme slova „pravdivě“, ale v podstatě si budeme zajisté klást tutéž otázku; a taková příslovce jako „přesně“, „chybně“, „správně“ a „nesprávně“ se užívají také, když jde o tvrzení.

Existuje také paralela mezi patřičným a platným dedukováním a dokazováním a pravdivým tvrzením. Nejde jen o to, zda někdo dokazoval či dedukoval, ale také zda na to měl právo a zda v tom uspěl. Varování a doporučování může být prováděno správně ne-

bo nesprávně, dobře nebo špatně. Podobně je tomu u chválení, hanění a blahopřání. Hanění není např. v pořádku, jestliže jste dejme tomu totéž udělali i vy sami; a vždy se můžeme ptát, zda chválení, hanění nebo blahopřání je zasloužené nebo nezasloužené. Nestáčí říci, že jste někoho pohaněl, čímž by věc končila – jde koneckonců o to, že určitému jednání byla důvodně dána přednost před druhým. Otázka, zda chválení a hanění je zasloužené, je zcela odlišná od otázky, zda je vhodné; a totéž rozlišení se může uplatnit v případě doporučení. Jinou věcí je říci, že rada je dobrá či špatná, nebo říci, že je vhodná či nevhodná, třebaže k tomu, aby rada byla dobrá, je volba času důležitější než k tomu, aby pokárání bylo zasloužené.

Můžeme si být jisti, že při pravdivém tvrzení jde o zcela jiný druh hodnocení než při správném dokazování, dobrém raděni, spravedlivém souzení a oprávněném pokárání? Nemají i tyto poslední výpovědi různým komplikovaným způsobem co dělat s fakty? Totéž platí i o exercitivech, jako je pojmenování, ustanovení do funkce, odkazování dědictví a sázení. I tady fakta hrají svoji roli, stejně jako naše znalost nebo naše mínění o faktech.

Jsou tu samozřejmě stále pokusy takové rozlišení provádět. Soudí se, že soudržnost argumentů (nejde-li o čistě deduktivní důkazy, které jsou „platné“) a zaslouženost pokárání nejsou něčím zcela objektivním; říká se nám také, že při varování bychom měli rozlišovat „tvrzení“, že byk se chystá zaútočit, od varování samotného. Zamysleme se však také nad tím, zdali otázka pravdivosti či nepravdivosti je tak docela objektivní. Ptáme se „Je to správné tvrzení?“, a jsou dobré důvody a dobré důkazy v případě tvrzení něčím tak zcela odlišným od dobrých důvodů a důkazů v případě performativních aktů, jako je třeba předkládání argumentů, varování a souzení? Je konstativní výpověď vždy pravdivá nebo nepravdivá? Jestliže je konstativ konfrontován s fakty, děláme to ve skutečnosti způsobem, při němž používáme široký soubor výrazů překrývajících se s těmi, které užíváme při posuzování

performativů. V reálném životě, na rozdíl od oněch jednoduchých situací, jak o nich uvažuje logická teorie, nelze vždy dát jednoduchou odpověď, jestli tvrzení je pravdivé nebo nepravdivé.

Předpokládejme, že tvrzení „Francie tvoří hexagon“ srovnáme s fakty, což by v tomto případě měla být Francie: je to pravdivé, nebo nepravdivé? No ano, do jisté míry; samozřejmě rozumím tomu, co míníte tím, když říkáte, že to k jistým účelům a cílům pravdivé je. Je to dostatečně dobré pro nějakého štábního generála, ale nikoli pro geografa. „Platí to přirozeně jen dost zhruba,“ řekli bychom, „a jakožto takové hrubé konstatování je to vyhovující.“ Ale pak někdo řekne: „Ale je to pravdivé, nebo je to nepravdivé? Nestarám se o to, jestli je to zhruba nebo ne, je to samozřejmě řečeno zhruba, ale musí to přece být pravdivé nebo nepravdivé – vždyť je to tvrzení?“ Jak na tuto otázku, zda je pravda nebo nepravda, že Francie tvoří hexagon, můžeme odpovědět? Je to právě jen zhruba platné, a to také je správná a konečná odpověď na otázku, jaký je vztah výpovědi „Francie je hexagon“ k Francii. Je to hrubý popis, není to popis pravdivý nebo nepravdivý.

A v případě pravdivého nebo nepravdivého tvrzení, právě tak jako v případě dobré nebo špatné rady, záleží na účelu a kontextu dané výpovědi; co je považováno za pravdivé ve školní učebnici, nemusí tak být posuzováno v historickém díle. Uvažme konstativ „Lord Raglan zvítězil v bitvě u Almy“ a připomeňme si, že šlo o zvláště jasný případ bitvy, v níž hlavní roli sehráli prostí vojáci a že rozkazy lorda Raglana se nikdy nedostaly k některým z jeho podřízených. Byl tedy lord Raglan tím, kdo vyhrál bitvu u Almy, nebo nikoli? Ovšemže v určitých kontextech, dejme tomu ve školní učebnici, je takovéto tvrzení dokonale ospravedlnitelné – je to řekněme jistá nadsázka, a nešlo by o to, že má Raglan za to dostat metál. Tak jako věta „Francie tvoří hexagon“ platí zhruba, je zase výraz „Lord Raglan vyhrál bitvu u Almy“ určitou nadsázkou, použitelnou v určitém kontextu, a ne v jiném; nemělo by smyslu trvat na tom, že je pravdivá nebo nepravdivá.

Za třetí, zvažme otázku, zda je pravdivé, že všechny husy sněžné táhnou k Labradoru, a sice za předpokladu, že např. jedna je zmrzačena a spadne, než dorazí k cíli. Vzhledem k těmto problémům mnozí tvrdili, a to dost oprávněně, že výpovědi jako ty, které začínají slovem „Všichni...“ jsou preskriptivní definice nebo doporučení přijmout určitá pravidla. Ale jaká pravidla? Tato myšlenka vzniká částečně z neporozumění tomu, co je referencí takového tvrzení, neboť ta je omezena na to, co je známé; nemůžeme jen tak jednoduše bez dalšího tvrdit, že pravdivost tvrzení závisí na faktech jakožto na něčem, co je odlišné od poznání faktů. Předpokládejme, že před objevením Austrálie řekne X: „Všechny labutě jsou bílé.“ Je X vyvrácen, jestliže se později v Austrálii najde černá labuť? Je jeho tvrzení nyní nepravdivé? Není tomu tak nutně: vezme je zpět, ale mohl by také říci „Nemluvil jsem o labutích absolutně všude; například jsem nic nekonstatoval o možných labutích na Marsu.“ Reference závisí na poznání v době vyprávění.

Pravdivost nebo nepravdivost tvrzení závisí na tom, co nechávají stranou nebo co zahrnují, a na tom, zda jsou zavádějící atd. Tak například deskripce, o nichž se říká, že jsou pravdivé nebo nepravdivé nebo které jsou, chcete-li, „tvrzeními“, podléhají zajisté takovým kritériím, protože jsou selektivní a vyslovené za určitým účelem. Je podstatné si uvědomit, že „pravdivý“ a „nepravdivý“, podobně jako „svobodný“ a „nesvobodný“, tu vůbec neznamenají něco jednoduchého; označují tu pouze určitou dimenzi, v níž lze za těch a těch okolností, vzhledem k těmto posluchačům, pro tyto účely a s těmito záměry něco říci jako správné nebo přiměřené v protikladu k něčemu, co je nesprávné.

Obecně můžeme říci toto: jak u tvrzení (např. u deskripcí), tak u varování atd. může vyvstat otázka, jestli jste za předpokladu, že jste fakticky varovali, konstatovali nebo radili a že jste měli oprávnění konstatovat, varovat či radit, dělali správně, a to nikoli v tom smyslu, jestli to bylo vhodné nebo užitečné, nýbrž jestli to bylo

správné říci na základě faktů a vaší znalosti těchto faktů a vzhledem k účelům, kvůli nimž jste mluvili atd.

Toto pojetí je v mnoha bodech odlišné od formulace pragmatistů, podle níž pravda je to, co účinně funguje atd. Pravdivost či nepravdivost tvrzení nezávisí pouze na významech slov, ale na tom, jaký akt a za jakých okolností jste vykonali.

Co nakonec zbývá z rozlišení performativních a konstativních výpovědí? Můžeme říci, že co jsme zde měli na mysli, je toto:

(a) U konstativní výpovědi abstrahujeme od ilokučních aspektů řečového aktu (nemluvě o aspektech perlokučních) a soustředíme se na aspekt lokuční: navíc užíváme příliš zjednodušené pojetí korespondence s fakty – příliš zjednodušené proto, že tato korespondence zásadně zahrnuje i ilokuční aspekt. Jsme zaměřeni na ideál toho, co by bylo správné říci za všech okolností, pro všechny účely, ke všem posluchačům atd. Snad je tento ideál někdy realizován.

(b) U performativní výpovědi se zaměřujeme co možná nejvíce na ilokuční platnost výpovědi a abstrahujeme od oné dimenze, kterou představuje korespondence s fakty.

Snad není žádná z těchto abstrakcí tak docela vhodná; možná, že tu ve skutečnosti neběží o dva póly, nýbrž spíše o určitý historický vývoj. V některých případech, třeba snad u matematických formulí ve fyzikálních knihách – což jsou příklady konstativů – nebo při vydávání jednoduchých rozkazů, které mají být provedeny, či při dávání jednoduchých jmen – což jsou příklady performativů – se v skutečném životě něčemu takovému přibližujeme. K představě dvou odlišných typů výpovědí daly podnět právě příklady tohoto druhu: „Omlouvám se“ a „Kočka je na rohožce“, pokud je to myšleno bez jakéhokoli myslitelného důvodu – tedy případy nanejvýš marginální. Ale skutečným závěrem musí zajisté být to, že musíme (a) rozlišovat mezi lokučními a ilokučními akty a (b) kriticky u každého druhu ilokučního aktu – varování, odhadování, verdikty, konstatování, popisy – stanovit, v jakém speci-

fickém způsobu (pokud tu nějaký takový způsob je) o nich platí, že jsou za první platné nebo neplatné a za druhé „správné“ nebo „nesprávné“; a jaké výrazy jsou u každého z nich používány na vyjádření souhlasu nebo nesouhlasu a co tyto výrazy znamenají. To je široké pole a jistě nepovede k jednoduchému rozlišení „pravdivého“ a „nepravdivého“; nepovede ani k rozlišení tvrzení od ostatních výpovědí, neboť tvrzení je jen jeden mezi velmi mnoha řečovými akty tvořícími třídu ilokucí.

Dále je obecně vzato lokuční akt právě tak jako akt ilokuční pouhou abstrakcí: každý skutečný řečový akt je obojím. (Podobně lze říci, že i fatický akt, rhétický akt atd. jsou pouhými abstrakcemi.) Zpravidla ovšem rozlišujeme různé abstraktní „akty“ na základě možných nesouladů mezi záměrem a jeho uskutečněním, to znamená v tomto případě na základě různých typů nesmyslů, jež mohou vzniknout při jejich výkonu. S tímto bodem můžeme srovnat to, co bylo řečeno v úvodní přednášce o klasifikaci různých druhů nesmyslů.

Třídy ilokuční platnosti

Nedořešili jsme řadu problémů, ale po krátkém shrnutí dosavadního zkoumání nicméně musíme postupovat dál. Jak vypadá rozdíl mezi „konstativními“ a „performativními“ výpověďmi ve světle naší pozdější teorie? Obecně vzato jsme u všech výpovědních aktů, o kterých jsme uvažovali (snad kromě klení), zjistili:

- (1) dimenzi zdaru/nezdaru
 - (1a) určitou ilokuční platnost
- (2) dimenzi pravdivosti/nepravdivosti
 - (2a) určitý lokuční význam (smysl a reference).

Pojetí performativního/konstativního rozdílu se má k pojetí lokučních a ilokučních aktů v integrálním řečovém aktu, jako se má *speciální* teorie k teorii *obecné*. A potřeba obecné teorie vyvstává prostě proto, že tradiční „tvrzení“ je určitou abstrakcí, určitým ideálem, a totéž platí o jeho tradičně mu přisuzované pravdivosti či nepravdivosti. Ale pokud jde o tento bod, nemohl jsem ovšem udělat nic více než rozžehnout několik nadějných světlic. Z ponaučení, která z toho vyplývají, bych chtěl vyzvednout zejména tato:

(A) Integrální řečový akt v integrální řečové situaci je *jediným skutečným* jevem, o jehož objasnění nám nakonec jde.

(B) Tvrzení, popisování atd. jsou *pouze dvě* pojmenování z velmi mnoha dalších pojmenování pro ilokuční akty; nemají žádné výjimečné postavení.

(C) Nemají zejména žádné výjimečné postavení, pokud jde o vztah k faktům, který by jediný dovolil říci, že něco je pravdivé nebo nepravdivé. Je tomu tak proto, že pravdivost a nepravdivost nejsou (kromě případů umělé abstrakce, která je vždy možná a pro

některé účely i legitimní) označeními pro vztahy, kvality, a nevím co ještě, nýbrž pro určitou dimenzi posuzování, jak je to se slovy vzhledem k jejich uspokojivosti ve vztahu k faktům, událostem, situacím atd., na něž odkazují.

(D) Současně je třeba vyloučit – podobně jako tolik jiných dichotomií – i obvyklý protiklad „normativního či hodnotícího“ oproti faktickému.

(E) Můžeme docela dobře předvídat, že teorie „významu“, která jej chápe jako ekvivalentní ke „smyslu a referenci“, bude určitě vyžadovat nějaké pročištění a přeformulování na základě rozlišení lokučního a ilokučního aktu (*pokud jsou tyto pojmy v pořádku: zde jsme jejich obsah pouze naznačili*). Přiznávám, že v tomto směru zde nebylo vykonáno dost: převzal jsem staré pojetí „smyslu a reference“, jak to odpovídá běžným hlediskům. Měli bychom však znovu uvážít ona tvrzení, která jsme označili jako prázdná kvůli neexistenci jejich reference, např. tvrzení „Janovy děti jsou všechny plešaté“ v případě, že Jan žádné děti nemá.

Řekli jsme, že je zřejmě zapotřebí udělat ještě jednu věc, která vyžaduje rozsáhlejší průzkum terénu. Prohlásili jsme zpočátku, že potřebujeme sestavit seznam „explicitních performativních sloves“; nyní však ve světle obecnější teorie vidíme, že to, co potřebujeme, je seznam *ilokučních platností* výpovědního aktu. Staré rozlišení *primárního a explicitního* přežije nicméně docela úspěšně i tuto změnu perspektivy od rozlišování performativního/konstativního k teorii řečových aktů. Poznali jsme mezitím přece oprávněnost předpokladu, že typy kritérií navržených pro identifikaci explicitních performativních sloves („řici... znamená... inf.“ atd.) jsou vhodné, ba ve skutečnosti vhodnější pro rozpoznání oněch sloves, která činí explicitní – jak řekneme dnes – ilokuční platnost výpovědi, nebo to, jaký ilokuční akt vykonáváme, když příslušnou výpověď pronášíme. Co tento přechod nepřežije, leda snad jenom jako nějaký marginální mezní případ – a to nás sotva překvapí, protože s tím byly nesnáze už od samého počátku – je

pojem čistoty performativů: ten byl v podstatě založen na přesvědčení o dichotomii performativů a konstativů, které je nyní, jak shledáváme, nutno opustit a nahradit tuto dichotomii obecnějšími *čeleděmi* vzájemně spjatých a překrývajících se řečových aktů, o jejichž klasifikaci se nyní musíme pokusit.

Když pak použijeme (s potřebnou opatrností) jednoduchého kritéria první osoby singuláru aktivního způsobu přítomného indikativu a když s velmi širokým zaměřením prolístujeme slovník (nemusí být příliš podrobný), dosáhne počet vybraných sloves řádu 10^3 .⁴² Řekl jsem, že se pokusím o předběžnou obecnou klasifikaci a že třídy, k nimž takto dospěji, doprovodím několika poznámkami. Nuže pusťme se do toho. To, co vám nabídnu, bude jen letnou procházkou kolem dokola, nebo spíše trochu klopýtavou obchůzkou.

Rozlišuji pět velice obecných tříd; zdaleka však nejsem se všemi stejně spokojen. Stačí nicméně k tomu, abychom se vypořádali se dvěma fetiši, které mám, přiznávám, velkou chuť zbavit jejich prestiže. Jde o 1) fetiš pravdivého/ nepravdivého, 2) fetiš hodnoty/faktu.

Tyto třídy výpovědí, klasifikovaných podle jejich ilokuční platnosti, nazvu těmito více nebo méně barbarskými názvy:

- (1) verdiktivy
- (2) exercitivy
- (3) komisivy
- (4) behavitivy (jak šokující název)
- (5) expozitivy

Tyto třídy probereme v uvedeném pořadí, ale nejprve podám přibližnou charakteristiku každé z nich.

42/ Proč užíváme místo 1 000 tento výraz? Za prvé vypadá impozantně a vědecky; za druhé proto, že sahá od 1 000 do 9 999 – což je vhodné rozpětí –, zatímco výraz 1000 by se mohl chápat jako „asi tak tisíc“ – což je rozpětí příliš úzké.

První třída, verdiktivy, je charakterizována tím, že je (jak to implikuje jejich pojmenování), vynášen určitý verdikt – porotou, arbitrážním rozhodčím nebo sportovním soudcem. Nemusí to nicméně být verdikty kategorické; může to být např. odhadnutí, ohodnocení nebo ocenění. Jde v podstatě o to učinit rozhodnutí o něčem – o faktu nebo hodnotě –, o čem dosáhnout jistoty je z různých důvodů obtížné.

Druhou třídou, exercitivy, se uplatňuje moc, právo nebo vliv. Příklady jsou jmenování do funkce, hlasování, nařizování, vyřízení, udílení rady, varování atd.

Třetí třída, komisivy, je reprezentována dáváním slibů nebo jiným přebíráním závazků; *zavazují* vás k určitému počínání, ale zahrnují rovněž deklarování nebo oznamování záměru, což sliby nejsou, dále sem spadají i dost neurčité postoje, o kterých bychom mohli mluvit jako o zaujímání stanoviska, např. postavení se na něčí stranu apod. Existuje zjevně určité spojení mezi komisivy na jedné straně a verdiktivy a exercitivy na straně druhé.

Čtvrtá třída je velmi nesourodá, behavitivy mají co dělat s postoji a sociálním chováním. Příklady jsou omluvy, blahopřání, doporučování, kondolování, proklínání a vyzývání.

Pátá třída, expozitivy, se definuje nesnadno. Expozitivy objasňují, jak se naše výpovědi vřazují do průběhu debaty nebo konverzace, jakým způsobem slov užíváme, nebo řečeno obecně, jaký výklad slovům přísluší. Příklady jsou výrazy „odpovídám“, „dokazuji“, „připouštím“, „uvádím příklady“, „považuji za samozřejmé“, „předpokládám“. Od začátku by nám mělo být jasno, že pořád ještě existují široké možnosti okrajových, těžko určitelných a překrývajících se případů.

Obě poslední třídy působí podle mého názoru nejvíce potíží, a je docela možné, že nejsou jasně vymezeny nebo že se v nich kříží různá klasifikační hlediska, nebo že by bylo dokonce třeba zavést klasifikaci úplně novou. Nepředkládám tu nic, co by mělo být definitivní. Behavitivy působí potíže proto, že se zdají vesměs příliš

různorodé; expozitivy proto, že jsou velice početné a závažné, a zdá se zároveň, že by měly být zahrnuty do oněch ostatních tříd, zároveň však působí jako něco jedinečného, a to způsobem, který jsem nedokázal objasnit ani sobě samému. Mohlo by se také říci, že v každé z mých tříd jsou přítomny všechny aspekty.

I. VERDIKTIVY

Příklady jsou:

zprošťovat	shledávat vinným	zjišťovat (jakožto fakt)
pokládat za vyplývající ze zákona	interpretovat jako	chápat to tak a tak
číst v tomto smyslu	ustanovovat	dovozovat
pokládat za něco	odhadovat	místně určovat
umísťovat	datovat	vyměřovat
odhadovat na	dělá to tolik a tolik	pokládat za platné
třídít	řadit	kvalifikovat
stanovit	oceňovat	popisovat
charakterizovat	diagnostikovat	analyzovat

Na další případy přicházíme při hodnocení nebo odhadování něčí povahy, jako třeba: „Rekl bych, že je pilný.“

Verdikty spočívají v tom, že se vysloví nějaké úřední nebo neoficiální rozhodnutí, a to na základě důkazů nebo důvodných domněnek o hodnotě nebo faktu (pokud se to všechno dá vůbec odlišit). Verdiktiv je soudní akt jako odlišný od aktu legislativního nebo exekutivního, které jsou oba exercitivy. Ale některé soudní akty, v onom širším smyslu, jaký mají, když jsou pronášeny soudci, a nikoliv např. porotou, jsou ve skutečnosti exercitivy. Verdiktivy souvisí zjevně s pravdivostí a nepravdivostí, správností a ne-

správností, korektností a nekorektností. Že je obsah verdiktu pravdivý nebo nepravdivý, se ukazuje např. při sporu o výrocích rozhodčího „aut“, „ofsajd“ nebo „faul“.

Srovnání s exercitivy

Soudcova rozhodnutí jsou jako úřední akty zákonem; usnesení poroty činí z obžalovaného zločince; když rozhodčí ohlásí „aut“ nebo „faul“, nebo že míč neplatí, znamená to, že míč je mimo hru, že došlo k faulu nebo že branka neplatí. Stane se tak na základě oficiálního postavení rozhodčího: ale stále ještě může jít o rozhodnutí korektní nebo nekorektní, správné nebo nesprávné, ukazující se na základě důkazů jako oprávněné nebo neoprávněné. Není to rozhodnutí učiněné ve prospěch něčeho nebo proti něčemu. Soudní akt je, chcete-li, exekutivem, ale musíme odlišit exekutivní výpověď „bude to vaším vlastnictvím“ od verdiktu „vám to patří“, a podobně se musí odlišit stanovení škody od přiznání odškodnění.

Srovnání s komisivou

Verdiktiny mají na nás a na ostatní určitý právní účinek. Vynesení rozsudku nebo stanovení odhadu nás např. zavazuje k jistému budoucímu chování tak, jak to činí kterýkoliv řečový akt, a možná více než některý z nich, alespoň pokud jde o požadavek důslednosti, a víme, k čemu nás zavazuje. Vynesení určitého verdiktu nás tedy bude zavazovat, nebo jak spíše řekneme, zavazuje nás k náhradě škod. K nějakému rozsouzení nebo stanovení určitého odhadu nás může také zavazovat sama určitá interpretace faktu. Určité rozsouzení se může rovnat tomu, že se postavíme na něčí stranu; může nás zavazovat k tomu, abychom se někoho zastali, bránili ho atd.

Srovnání s behavitivou

Blahopřát někomu může v sobě zahrnovat rozsudek o hodnotě nebo charakteru. Pokud „pokárat někoho“ znamená „pokládat za

zodpovědného“, je verdiktivem, zatímco v jiném smyslu je zaujetím postoje k někomu, a pak je behavitivem.

Srovnání s expozitivou

Když říkám „interpretuji“, „analyzuji“, „popisuji“, „charakterizuji“, představuje to v jistém smyslu verdikt, ale tato slova zůstávají podstatně spjata s ostatními formulacemi a s objasněním výkladu. Slova „jste v ofsajdu“ je třeba odlišit od slov „označuji to za ofsajd“; v prvním případě jde o verdikt, kterému byl dán slovní výraz, podobně jako když se řekne „toto bych charakterizoval jako zbabělost“; v druhém případě je to verdikt o způsobu užití slov, „toto bych charakterizoval jako ‚zbabělost‘“.

2. EXERCITIVY

Exercitiv je formulace kladného nebo záporného rozhodnutí o nějakém jednání nebo jeho vyhlášení. Je to rozhodnutí o tom, jaké něco má být, odlišné od posouzení, jaké něco fakticky je; např. vyhlášení toho, že by to tak mělo být, na rozdíl od odhadu, že to tak je; udělení ceny na rozdíl od samotného hodnocení, vynesení rozsudku na rozdíl od konstatování viny. Členové rozhodčí komise a soudci pronášejí nejenom verdikty, ale také exercitivy. Jejich důsledky mohou spočívat v tom, že druzí „jsou nuceni“ k určitému jednání nebo že jim nějaké jednání je „dovoleno“ nebo „není dovoleno“.

Je to velmi široká skupina; příklady jsou

jmenovat do funkce	sesadit	degradovat
propustit	exkomunikovat	jmenovat
přikázat	velet	rozhodovat
odsoudit	pokutovat	povolit
uložit daň	hlasovat pro	nominovat
vybrat	vymáhat	dát
odkázat	promíjet	reignovat

varovat	radit	postavit se za něco
prosit	naléhat	žádat
vybízet	donutit	doporučit
proklamovat	oznámit	prohlásit za neplatné
odvolat	anulovat	zrušit
vyhlásit	omilostnit	vetovat
věnovat	prohlásit něco za skončené	prohlásit něco za zahájené

Srovnání s verdiktiv

Pokud jsou výpovědi „stanovím“, „pojímám v tom a v tom smyslu“ a podobné úředními prohlášeními, mohou být exercitivními akty. V tomto případě se dá zajisté říci „rozhodují, že to budu pojímat v tom a v tom smyslu“, což je dostatečné ke zjištění, zda jde o verdiktiv nebo exercitiv. I „udílím vyznamenání“ a „osvobozují“ jsou exercitivy, které se zakládají na verdiktech.

Srovnání s komisivy

Mnohé exercitivy jako *dovolit, autorizovat, delegovat, nabídnout, připustit, dát, uznat, vsadit, souhlasit* vskutku zavazují k určitému jednání. Řeknu-li „vyhlašuji válku“ nebo „neuznávám“ spočívá celý účel mého aktu v tom, že mě zavazuje osobně k určitému jednání. Souvislost mezi exercitivem a přijatým závazkem je stejně těsná jako souvislost mezi významem a implikací. Je zřejmé, že ustanovení a jmenování do funkce nás zavazuje, ale řekneme spíše, že se těmito akty propůjčují, mění nebo anulují pravomoci, práva, tituly atd.

Srovnání s behavitivy

Takové exercitivy jako „vyzývám“, „protestuji“, „schvaluji“ jsou úzce spjaty s behavitivy. Vyzývání, protestování, schvalování a doporučování mohou být zaujetím postoje nebo vykonáním určitého aktu.

Srovnání s expozitiv

Když takové exercitivy jako „odvolávám“, „namítám“, „stavím se proti“ jsou užity v kontextu argumentace nebo konverzace, mohou se považovat za expozitiv.

Exercitivy se užívají v těchto typických situacích:

- (1) přijetí funkcí a jmenování, kandidování, odevzdávání hlasu při volbě, vyslovení výsledku přijímacího řízení, podání demise, propuštění a podání přihlášky,
- (2) poskytování rady, vybízení a vznesení žádosti,
- (3) pověřování, příkazování, vydávání rozsudků a anulování,
- (4) řízení schůzí a různých jednání,
- (5) projednávání právních nároků, požadavků, žalob atd.

3. KOMISIVY

Cílem komisivu je zavazovat mluvčího k jistému jednání. Příklady jsou:

slibovat	dojednat dohodu	uzavřít smlouvu
vzít na sebe	zavázat se	dát své slovo
jsem rozhodnut k tomu	mít v úmyslu	vyhlásit svůj záměr
zamýšlet	plánovat	hodlat
hodlat	udělám	počítat s tím, že
uvažovat o něčem	přijmout za svou povinnost	přísahat
zaručit se	garantovat	sázet se
učinít slib	dát souhlas	svolit
zasvětit se něčemu	vyslovit se pro	postavit se na něčí stranu
přijmout za své	zastat se	přihlašovat se k něčemu
přidat se	postavit se proti	projevit sympatii

Vyhlásit záměr je něco jiného než vzít něco na sebe, a mohla by se položit otázka, zda se mají tyto akty klasifikovat společně. Jako je rozdíl mezi naléhavě žádat a nařídít, právě tak je rozdíl mezi mít v úmyslu a slibovat. Obojí však může být vyjádřeno primárním performativem „udělám to a to“; takto užíváme formulaci „asi to udělám“, „udělám pro to všechno, co mohu“, „bezpochyby udělám“.

Existuje také neurčitý přechod k „deskriptivům“. Jeden krajní případ představuje to, že *právě jenom* konstatuji, že mám nějaký záměr, ale mohu také svůj záměr či odhodlání vyhlásit nebo oznámit. „Prohlašuji, že je mým záměrem“ nás nepochybně zavazuje; a výpověď „mám v úmyslu“ je zpravidla prohlášením či oznámením. Podobně je tomu, když člověk přijímá určitou věc za svou, když se například řekne „Zasvětim svůj život tomu, abych...“. V případě komisivů jako „projevit sympatii“, „stavět se proti“, „přijmout za své“, „přihlašovat se k něčemu“ nemůžete obecně vzato konstatovat, že jste na něčí straně, že se stavíte proti atd., aniž byste tím vyhlásil, že to děláte. Říci „podporuji X“ může podle kontextu znamenat *hlasovat pro X*, *přidat se k X* nebo *aplaudovat X*.

Srovnání s verdiktivy

Verdiktivy nás zavazují k jednáním dvěma způsoby:

- (a) k jednáním nevyhnutelným pro důslednost a k podpoře našeho verdiktu;
- (b) k jednáním, která mohou být důsledky verdiktu nebo mohou být těmito důsledky implikovány.

Srovnání s exercitivy

Exercitivy nás zavazují k důsledkům nějakého aktu, např. k důsledkům pokřtění. Pokud jde o speciální případ výpovědi, jimiž se něco dovoluje, může vyvstat otázka, zda se mají klasifikovat jako exercitivy nebo jako komisivy.

Srovnání s behavitivy

V reakcích jako projevy dotčenosti, chvály a souhlasu je zahrnuto přijetí určitého stanoviska a závazku, a to tímž způsobem jako v situaci, kdy se někomu radí nebo se odevzdává pro někoho hlas. Ovšem behavitivy nás zavazují k jednání podobného druhu, nikoliv k určitému jednání právě nyní. Když tedy někoho kárám, zaujímám postoj k jeho minulému jednání, ale sebe mohu zavázat pouze k tomu, že se takovému jednání budu vyhýbat.

Srovnání s expozitivy

Přísahání, slibování a zaručování se, že je něčemu tak a tak, jsou akty, které fungují také jako expozitivy, jako např. když dáváte své slovo, že jste něco udělal, a nikoliv že něco uděláte. Nazývání, definování, analyzování a předpokládání na jedné straně a podporování, souhlasení, nesouhlasení, držení a obhajování stanoviska na straně druhé tvoří dvě třídy ilokucí, které se zdají být zároveň expozitivy i komisivy.

4. BEHAVITIVY

Behavitivy v sobě zahrnují pojem reakcí na jednání a osudy druhých lidí a postojů k předchozímu nebo bezprostředně očekávanému jednání někoho druhého i výrazů těchto postojů. Existují tu zřejmé souvislosti jak s konstatováním nebo popisováním toho, jaké naše city jsou, tak i s výrazem těchto citů, v tom smyslu, že jim dáváme volný průchod, ačkoliv se behavitivy od obojího liší.

Příklady jsou:

1. Pro omluvy máme „omlouvav se“.
2. Pro díky máme „děkovat“.
3. Pro sympatii máme „želet“, „soucítit“, „složit kompliment“, „kondolovat“, „blahopřát“, „gratulovat“, „projevit sympatii“.

4. Pro postoje máme „zazlívat“, „prohlásit za bezvýznamné“, „vzdát poctu“, „kritizovat“, „repat proti něčemu“, „stěžovat si“, „aplaudovat“, „přehlížet něco“, „chválit“, „zavrňovat“ a neexercitivní užití výrazů „kárat“, „schvalovat“, „podporovat“.
5. Pro pozdravy máme „vítat“, „dávat sbohem“.
6. Pro přání máme „požehnat“, „zatracovat“, „připíjet“, „pít na zdraví“ a „přát“ (v čistě performativním užití).
7. Pro výzvy máme „troufat si“, „vzdorovat“, „protestovat“, „vyzývat“.

V oblasti behavitivů existuje kromě obvyklých možností nezdaru speciální prostor pro neupřímnost.

Jsou zde zřejmé souvislosti s komisivy, neboť pochválit či podpořit jsou jak reakce na chování, tak závazek k jednání určitým způsobem. Je tu i úzká souvislost s exercitivy, neboť schvalovat může být uplatněním autority nebo reakcí na chování. Jinými hraničními případy jsou „doporučovat“, „přehlížet něco“, „protestovat“, „snažně prosit“ a „vyzývat“.

5. EXPOZITIVY

Expozitivy se užívají při aktech výkladu zahrnujících vysvětlení stanoviska, vedení argumentace a objasnění způsobů použití a referencí. Opakovaně jsme říkali, že se můžeme přít o to, zda tyto akty nejsou právě tak i verdiktivy, exercitivy, behavitivy nebo komisivy; můžeme se též přít o to, zda nejsou prostě popisy našich citů, obvyklého způsobu jednání atd., zvláště v případech, kdy po slovech bezprostředně následuje jednání, jako když řeknu „Nyní se zaměřím na“, „cituji“, „uvedu jako příklad“, „zrekapituluji“, „opakuji, že“, „poznávám, že“.

Příklady, které mohou být chápány jako verdiktivy jsou: „analyzovat“, „zařazovat“, „interpretovat“, implikující určité posuzo-

vání. Příklady, které mohou být chápány jako exercitivy jsou: „připouštět“, „vybízet“, „dokazovat“, „zdůrazňovat“, implikující uplatnění vlivu nebo autority.

Příklady, které mohou být zajisté chápány jako komisivy, jsou: „definovat“, „souhlasit“, „akceptovat“, „zastávat“, „podporovat“, „dosvědčovat“, „přisahat“, vesměs slovesa předpokládající přijetí závazku. Příklady, které mohou být uvedeny jako behavitivy, jsou „odmítat“, „pozastavovat se nad“ – slovesa předpokládající zaujetí postoje nebo výraz citu.

Pro větší názornost vám sestavím nyní ještě několik seznamů, aby se ozřejmil rozsah této oblasti. Nejdůležitější jsou takové příklady jako „konstatovat“, „tvrdit“, „popírat“, „vyzvedávat“, „ilustrovat“, „odpovídat“. U velkého počtu sloves jako „ptát se“, „klást otázku“, „popírat“ atd. se zdá, že se zcela přirozeně vztahují ke konverzační výměně, ale nemusí tomu tak nutně být: a všechny mají samozřejmě vztah ke komunikační situaci.

Zde je tedy seznam expozitivů.⁴³

1. tvrdit
popírat
konstatovat
popsat
zařazovat
identifikovat
2. poznamenat
zmínit
? mimochodem podotknout
3. informovat
zpravovat
sdělit

43/ (Zachovali jsme Austinovo uspořádání a číslování. Obecný význam rozdělení do skupin je zřejmý, ale v dochovaných dokumentech k němu není žádné výslovné vysvětlení. Otazníky jsou Austinovy. J.O.U.)

- odpovídat
- replikovat
- 3a. klást otázku
- 4. dosvědčovat
- reprodukovat
- přísahat
- dohadovat se
- ? pochybovat
- ? vědět
- ? věřit
- 5. akceptovat
- připouštět
- odvolat
- souhlasit
- odmítat
- stavět se proti
- přijímat
- uznávat
- zavrhovat
- 5a. korigovat
- revidovat
- 6. postulovat
- vyvozovat
- dokazovat
- nechávat stranou
- ? vyzvedávat
- 7. začít něčím
- zaměřit se na
- uzavírat
- 7a. interpretovat
- rozlišovat
- analyzovat
- definovat

- 7b. ilustrovat
- vysvětlovat
- formulovat
- 7c. minit
- vztahovat k
- nazývat
- rozumět
- pojímat jako

Souhrnně lze říci, že verdiktiv je vynášením soudu, exercitiv je uplatněním vlivu nebo moci, komisiv je přijetím závazku nebo vyhlášením úmyslu, behativiv je zaujetím postoje a expozitiv má jasněji prezentovat důvody, argumenty a sdělované zprávy.

Jako obvykle jsem si neponechal dost času na to, abych vám mohl říci, v čem je význam toho, co jsem vám přednášel. Tedy aspoň jeden příklad. Filozofové se dlouho zajímali o slovo „dobrý“, a dost nedávno začali uvažovat o tom, jak a k čemu ho užíváme. Předpokládalo se například, že ho užíváme na vyjádření souhlasu, při chválení nebo třídění. Slovo dobrý, ani to, k čemu jej používáme, nám však nebude opravdu jasné, dokud nebudeme mít, ideálně vzato, úplný seznam těch ilokučních aktů, jejichž jsou chválení, třídění atd. izolovanými ukázkami – dokud nebudeme vědět, kolik takových aktů existuje a jaké jsou jejich vztahy a vzájemné souvislosti. To je tedy jeden případ možné aplikace obecné teorie toho typu, jak jsme o ní uvažovali. Existuje bezpochyby mnoho aplikací dalších. Záměrně jsem nezamotával do obecné teorie filosofické problémy (některé z nich jsou natolik složité, že si už tím zaslouží téměř svoji proslulost); nemělo by se z toho vysuzovat, že si jich nejsem vědom. Poslouchat a strávit to, o čem jsem hovořil, musí být zajisté poněkud nudné a suchopárné, ale přece jen ne tolik jako o tom přemýšlet a psát. Vlastní zábavu plynoucí z aplikace toho všeho ve filosofii přenechávám svým čtenářům.

V těchto přednáškách jsem tedy dělal dvě věci, které celkem vzato nedělám rád:

- (1) rozvrhoval jsem určitý program, tj. mluvil jsem o tom, co by se mělo udělat, spíše než abych něco dělal;
- (2) přednášel jsem.

Pokud však jde o první bod, velmi rád bych se domníval, že tu nešlo o vyhlášení nějakého osobního manifestu, nýbrž že jsem trochu vyznačil cestu, jakou se už v některých oblastech filosofie věci začaly vyvíjet, a to s rostoucím rozmachem. A pokud jde o druhý bod, opravdu rád bych prohlásil, že by pro mne nemohlo být na světě místa, kde by mi bylo milejší přednášet než právě na Harvardu.

Dodatek

Písemné poznámky posluchačů přednáškového cyklu, přednáška o performativech otištěná v *Collected papers*, text prezentovaný v Royaumontu pod názvem „Performatif-Constatif“ a zvukový záznam přednášky v Gothenbergu z října 1959 byly použity především k tomu, aby byl překontrolován text rekonstruovaný nezávisle na nich na základě Austinových vlastních rukopisných poznámek. Ukázalo se, že Austinovy vlastní poznámky téměř ve všech bodech neměly moc zapotřebí nějakých doplňků na základě sekundárních pramenů, poněvadž byly mnohem úplnější než kterýkoliv z nich. Z těchto pramenů byly přidány některé charakteristické příklady a několik charakteristických vět v místech, kde vlastní Austinovy poznámky neměly definitivní literární formu. Hlavní cena sekundárních pramenů spočívala v tom, že umožňovaly kontrolu seřazení a interpretace tam, kde Austinovy poznámky byly fragmentární.

Poznámky k překladu

Předmluva anglického vydavatele k prvnímu vydání: *Podrobnější údaje o využití těchto pomůcek lze najít v Dodatku.* – Tyto údaje v překladu vypouštíme. Neuvádíme ani transkripci marginálií a přípisků pod čarou, která byla připojena k druhému vydání – protože překlad izolovaných přípisků by byl nevyhnutelně nespolehlivý –, a proto vypouštíme v Předmluvě k druhému vydání závěrečnou větu: *Připojili k dodatku doslovnou transkripci určitého počtu doplňků připojených Austinem v jeho poznámkách na okraji stránky nebo mezi řádky, jejichž smysl nebyl dostatečně jasný na to, aby byly včleněny do textu, ale které by mohly být pro čtenáře nápomocné a zajímavé.* Nezařazujeme poznámku k vydání z roku 1980, v níž se zmiňuje spolupráce P. H. Nidditche, která spočívala v sestavení nového rejstříku a v doplnění názvů jednotlivých přednášek.

Str. 19: Slovem „tvrzení“ překládáme Austinovo „statement“, třebaže v logické terminologii se užívá termínu „výrok“, jehož smyslu odpovídá právě dost přesně poznámka pod čarou, podle níž věta sama není tvrzením, nýbrž je k formulování nějakého tvrzení používána. Bylo ovšem žádoucí použít na místo termínu slovo běžného jazyka, tím spíše, že v průběhu práce je distinktivní rys „tvrzení“ – pravdivost, nebo nepravdivost – zproblematizován. Viz str. 140: „Zamysleme se však také nad tím, zdali otázka pravdivosti či nepravdivosti je tak docela objektivní ...“ Výraz „výrok“ použijeme jen jako překlad Austinova označení „proposition“.

Str. 20–21: z tohoto důvodu používám raději slovo „konstativ“ – anglicky „constative“, termín vytvořený Austinem.

- Str. 22: *Přítakání „I do“, tzn. Beru si tuto ženu za svou právoplatnou manželku* – při českém sňatku je ovšem toto přítakání vyjádřeno pouhým „Ano“.
- Str. 23: *performativní věta* – Austinem vytvořený termín, který se nicméně uplatnil i v současné lingvistice, např. u E. Benvenista.
- Str. 27–28: *pokud nicméně v angličtině mluvíme o „false promise“, neznamena to víc, než když slova „false“ použijeme o nějakém chybném pohybu* – v češtině je situace poněkud odlišná: slib lze označit jako „nepravdivý“ (ve významu: neupřímný nebo nedodržený) a výrazu „chybný“ by bylo možno použít i o nepravdivém tvrzení.
- Str. 29: *tím, že něco řekneme, nebo když něco říkáme* – tato dvojí formulace poslouží Austinovi v dalším k rozlišení perlokutivního aktu od aktu ilokutivního, viz poznámku ke str. 105.
- Str. 31: *jako teorii nezdarář (Infelicities)* – u tohoto výrazu, podobně jako u pojmenování jednotlivých typů „nezdarář“, není na místě „klást důraz na běžné konotace těchto slov“, jak Austin výslovně říká na str. 32 – jejich význam je třeba chápat jen na základě toho, jak jsou tu příslušné pojmy definovány.
- Str. 33: Výraz *chybná evokace procedury* odpovídá anglickému označení „missinvocation“.
- Str. 36: *A čím více považujeme nějaké tvrzení nikoliv za větu (či výrok), ale za řečový akt* – výrazům „věta“ a „výrok“ odpovídají v anglickém textu výrazy „sentence“ a „proposition“.

- Str. 45: *Někdy s tím může uspět, jako onen muž, který při fotbale poprvé zvedl míč a dal se do běhu* – naráží se zřejmě na vznik rugby.
- Str. 48: *byl by to však specifický druh nepochopení, který by se týkal platnosti výpovědi, na rozdíl od jejího významu* – výrazem „platnost výpovědi“ překládáme Austinovo „force of the utterance“.
- Str. 50: *Consensus ad idem* – shoda vzhledem k předmětu jednání.
- Str. 54: *lhaní, tedy vykonání určitého řečového aktu, jenž má charakter aktu tvrdícího* – výrazu „tvrdící akt“ odpovídá v anglickém textu slovo „assertion“. To je třeba odlišit od „tvrzení“, kterým překládáme výraz „statement“: na rozdíl od něho zahrnuje „assertion“ jisté angažování se mluvčího.
- Str. 56: *Existuje třída performativů, které označují jako verdiktivy* – pojem verdiktivů bude podrobněji vysvětlen v závěrečné přednášce.
- Str. 56: *jestliže rozhodčí řekne „střídání“, set je tím ukončen* – vztahuje se ke kriketu.
- Str. 59: *Toto odlišení vyznačuje angličtina tím, že v performativních větách používá neprůběhového přítomného času* – k jazykům, v nichž rozlišení průběhového a neprůběhového přítomného času chybí, patří ovšem i čeština. Funkci průběhového času lze pouze naznačit tím, že u odpovídajícího slovesa je možno smysl upřesnit připojením příslovce „právě teď“.

Str. 60: Označení jednotlivých způsobů, kterými z určitého tvrzení plyne něco dalšího, volíme v souladu s Austinem tak, aby nevzbuzovala dojem technických termínů. Výrazy, kterých používá anglický text, jsou: 1. Entails, 2. Implies, 3. Presupposes.

Str. 60: *Je mnoho jiných způsobů, jak zabít kočku, než utopit ji v másle* – obměna anglického úsloví.

Str. 62: Slovy „abraka dabraka“ nahrazujeme označení „mumbo – jumbo“.

Str. 63: *abychom vysvětlili, jak tvrzení mohou ve své funkci selhat, nestačí soustředit pozornost /.../ pouze na sám obsažený výrok* – slovem „výrok“ tu překládáme anglické „proposition“.

Str. 67–68: *„I drink beer“ ... jakožto odlišné od „I am drinking beer“* – rozdíl, který ovšem v češtině nelze vyjádřit, neboť věta „piji pivo“ může právě tak označovat, co dělám právě teď (I am drinking beer) jako to, že piji pivo obvykle (I drink beer), tedy že například nejsem abstinent.

Str. 69: *Před zavíráním dveří metra jsou cestující varováni, aby nevystupovali a nenastupovali.* – Tato věta nahrazuje odlišný anglický příklad „on nearing the tunnel, passengers are warned to duck their heads“, jehož role by pro českého čtenáře nemusela být jasná (mohl by být nesprávně pochopen třeba jako varovný nápis, což by ovšem bylo v rozporu se smyslem textu).

Str. 69: *Nemluvě o případech, kde máme pouze neúplnou větu, jako když přijmu sázku tím, že řeknu pouze „Dohodnuto“* – v anglickém textu tento příklad zní: I accept a bet by saying simply „Done“. Tomu by sice nejlépe odpovídalo české „Platí“, které ovšem není neúplnou větou v tomto smyslu.

Str. 71: *Kde odkaz k osobě, která pronáší výpověď, a tedy jedná, není dán slovesným tvarem výpovědi pomocí zájmena „já“ (nebo příslušného vlastního jména)* – ponechali jsme znění originálu, i když v češtině je zpravidla tento odkaz dán jen slovesnou koncovkou, nikoli užitím zájmena.

Str. 73: *U silničního nápisu „Jste varováni“ se skutečně také využívá takového kolísání* – jde o nápis „You have been warned“, který se ovšem na našich silnicích nevyskytuje.

Str. 74: *Na podporu našeho pojetí lze nicméně říci, že performativní slovesa nejsou v angličtině používána v přítomném průběhovém čase* – viz poznámku ke str. 67–68. Slabou obdobu tohoto rozdílu by mohl představovat fakt, že doplnění takového slovesa příslovcem „právě teď“ by měnilo jeho performativní užití v užití popisné, podobně jako je tomu v Austinových dalších příkladech, kde se u jinak performativních sloves vyskytuje v angličtině průběhový čas.

Str. 83: *akty, kterými se ... něčemu dává „expresivní“ výraz (ohavné slovo)* – Austinova nelibost se týká výrazu „expressing“.

Str. 88, pozn. pod čarou: *co lze nazvat expozitivní performativy* – v anglickém textu je ještě další adjektivum, které nepřekládáme: What we may call dictional or expositive performatives.

Str. 88: *které budu označovat jako BEHAVITIVY* – v anglickém textu Behavitivy; toto označení, které Austin sám na str. 147 označuje jako „šokující název“, má ovšem tu nevýhodu, že není odvozeno, jak bývá obvyklé, od nějakého slova latinského nebo řeckého, nýbrž od anglického „to behave“ (chovat se), ostatně způsobem velmi neregulárním (odtud změna hlásky „v“ v „b“, kterou jsme nepokládali za žádoucí zachovat).

Str. 89: *Ovšem připítek se nekoná, když se neřekne „Připijím vám“ nebo něco podobného.* – V anglickém textu: *but it is not snap, if snap is not said. /81/*

Str. 89: *J'adoube* – tento francouzský výraz je v naznačeném významu používán při šachu internacionálně.

Str. 94: *Přesto existuje mnoho sloves, která vypadají podobně a zdají se patřit do téže skupiny, a přitom by nicméně těmto kritériím nevyhověla, jako například „Předpokládám, že“ na rozdíl od „Činím předpoklad, že“* – v anglickém textu jde o sloveso „I assume“ na rozdíl od „I postulate that“.

Str. 97: *určité výrazy, které jsou zcela jistě klasickými performativy, jako „Střídání!“* – v angličtině „Over!“ – rozhodnutí rozhodčího o střídání hráčů v kriketu.

Str. 99: *femém lingvistické teorie* – anglický termín „phememe“ je používán v díle lingvisty L. Bloomfielda.

Str. 102: *osobu, která říká „Lebošni bato je byle“* – v anglickém textu je příklad takového sledu zvukových útvarů, které nejsou slovy, vytvořen z fonetického materiálu angličtiny: „The slithy toves did gyre.“

Str. 105: *Potíž je spíše s množstvím různých významů výrazu tak neurčitého, jako jsou slova „způsob, jakým používáme“* – právě těmito slovy charakterizuje ovšem žádoucí přístup k zkoumání jazykových výrazů L. Wittgenstein.

Str. 105: *měla platnost otázky* – v anglickém textu „had the force of a question“. Podobně výraz „illocutionary force“ překládáme jako „ilokuční platnost“.

Str. 105: *ilokučního aktu, tj. ... aktu uskutečňujícího se, když něco říkáme* – Austin charakterizuje ilokuční akt formulí „in saying something“ (kterou překládáme slovy „když jsem říkal“); to má tu výhodu, že se tu vyskytuje předložka „in“, shodná s předponou u slova ilokuce. Podobná výhoda už neexistuje u formule pro perlokuci „by saying something“ (v našem překladu „tím, že jsem řekl“), i když předpona *per* svým významem odpovídá předložce „by“. V češtině nebylo možno rozdíil vyjádřit jen pomocí dvojice předložek, a bylo ho třeba zdůraznit aspoň tím, že ve formuli „Když jsem říkal“ je použito nedokonavého tvaru, kdežto ve formuli „Tím, že jsem řekl“ tvaru dokonavého.

Str. 108: *nelze říci „přesvědčuji vás, že“* – v češtině to ovšem říci lze, a to ve významu „snažím se vás přesvědčit“, který odpovídá tomu, o čem je řeč na str. 127.

Str. 109: *Např. říkáme-li „Hledej si třeba modré z nebe“* – tímto nahrazujeme anglické „Go catch a falling star“, doslova „Běž chytat padající hvězdu“.

Str. 109: *Můžeme říci, že klení používáme ...* – k tomu je připojena v anglickém textu poznámka pod čarou, kterou jsme vynechali, protože se týká dvojznačnosti slova „swearing“, u něhož jsme slovem „klení“ přeložili jen jeden z jeho obou významů – druhým je „přisahání“. Poznámka zní: „Swearing‘ is ambiguous: I swear by Our Lady is to swear by Our Lady: but ‚Bloody‘ is not to swear by Our Lady.“ Podle některých výkladů zaklení „Bloody“ vzniklo totiž zkrácením slov „by Our Lady“, tedy „Při svaté Panně“.

Str. 116, pozn. 33: *Obvyklý způsob užití slova „pohnout“ představuje v takových případech jako „Pohnul jsem prstem“ něco konečného. Nesmíme se pokoušet jít za něj zpět až k tomu, že bych*

hovořil o „napnutí mých svalů“ a podobně. – Srv. L. Wittgenstein: Filosofická zkoumání § 614: „Když rukou ‚úmyslně‘ pohybují, tak nepoužívám k tomu, abych pohyb vyvolal, nějakého prostředku.“

Str. 116: *in pari materia* – latinsky doslova „ve stejné látce“.

Str. 124: *Označení ilokuční a perlokuční jsme totiž vybrali právě z toho důvodu, že existují tyto formulace* – srv. to, co je řečeno o vztahu příslušných předpon a předložek v poznámce ke str. 105.

Str. 125: *Když jsem říkal „podkoní“, vydal jsem zvuk „pot koní“.*
– Nahrazujeme tím anglický příklad „Iced in“ (zmražený inkoust) – „I stink“ (páchnu).

Str. 126: *Případ různých aktů, které nespádají do naší klasifikace ... je složitější. Kritérium by mohlo být následující ...* – Smysl tohoto a následujícího odstavce je příliš vázán na možnosti anglického jazykového systému s jeho rozlišováním průběhového a neprůběhového času. Jen zčásti může tyto vztahy vystihnout rozdíl dokonavosti a nedokonavosti.

Str. 127: *proleptický způsob užití takových sloves* – tj. anticipační způsob (prolepsis = předjímání).

Str. 127: *V tomto případě se zdá, že tu musí být vždy možné doplnit perlokuční sloveso výrazem „snažit se“.* – V anglickém textu jde o sloveso „to try“. V češtině musíme ovšem při takovém doplnění změnit i sloveso nedokonavé v dokonavé: svádět – snažit se svést.

Str. 139: *pojímát používání výrazu „je pravdivé“ jako ekvivalentní přitakání nebo něčemu podobnému není správné* – Austin tu odmítá stanovisko zastávané P. F. Strawsonem.

Str. 141: Úvaha o tvrzení „Francie tvoří hexagon“, která tu slouží k zrelativizování pojmu pravdivost – nepravdivost, připomene to, co Wittgenstein říká o přesnosti ve Filosofických zkoumáních, § 88.

Str. 147: *komisivy* – toto označení je podobně jako označení behaviority odvozeno z anglického slova. Jde tu o sloveso „to commit“ – vázat nějakým závazkem.

Str. 149 a další: V Austinových seznamech verdiktivů, exercitivů, komisivů atd. se snažíme podat co možná věrné ekvivalenty uváděných slov. Je ovšem zřejmé, že tyto příklady by měly být chápány jen jako návod, jak vyhledávat podobné skupiny v české slovní zásobě. Co do rozsahu či obsahu se anglická a česká slovesa nekryjí úplně.

Str. 150: *Že je obsah verdiktu pravdivý nebo nepravdivý, se ukazuje např. při sporu o výrocích rozhodčího „out“, „ofsajd“ nebo „faul“.* – V anglickém textu jsou uváděny příklady výroků rozhodčího v baseballu: Out, Three strikes, Four balls.

Str. 153: V seznamu komisivů výraz „udělám“ nahrazuje anglické „shall“ jako pouhý znak budoucího času. Podobně když se dále hovoří o „primárním performativu ‚udělám to a to‘“, máme v anglickém textu pouze slovo „shall“.

Str. 157: *Příklady, které mohou být chápány jako exercitivy, jsou: „připouštět“, „vybízet“, „dokazovat“, „zdůrazňovat“ ... – Vypouštíme sloveso „urge“, jehož překlad je závislý právě na zařazení do té či oné skupiny.*

JAK UDĚLAT NĚCO SLOVY

John Langshaw Austin

Z anglického originálu *How To Do Things with Words*,
vydaného nakladatelstvím Oxford University Press 1980

přeložili pod vedením Jiřího Pechara

Alena Bakešová, James Hill, Přemysl Maydl,

Miroslav Petříček, Marcela Sedláčková,

Petra Stehlíková a Otakar Vochoč

Obálku navrhl Václav Tomek

Odpovědná redaktorka Marta Landová

Technická redaktorka Marie Vučková

Typografie a sazba Martin Pokorný

Vydal Filosofický ústav AV ČR

ve svém nakladatelství

FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

jako svou 112. publikaci,

v ediční řadě

Základní filosofické texty svazek 5

Výtiskl Aldis, a. s.,

Eliščino nábřeží 375,

Hradec Králové

Vydání první

Praha 2000

Stran 176